Nr 1 (77) Styczeń-Marzec 2014
ISSN 1234-5725

Wieś i Doradztwo

Pismo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie".

Rolniku,

wymogi wzajemnej zgodności dotyczą już Twojego gospodarstwa! Ich spełnianie warunkuje otrzymywanie dopłat bezpośrednich!

Co to jest wzajemna zgodność (cross-compliance)?
Kogo dotyczy i jakie mogą być skutki nieprzestrzegania?
Od kiedy wzajemna zgodność obowiązuje w Polsce?
Dowiesz się tego podczas **dwudniowych bezpłatnych szkoleń**
realizowanych od października 2013 do października 2014
na terenie wszystkich gmin województwa małopolskiego!

Obszar A
(obowiązuje od 1 stycznia 2009 r.)

Ochrona środowiska naturalnego:
- Ochrona dzikiego ptactwa (Dyrektywa Ptasia) – SMR 1
- Ochrona siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk dzikiej fauny i flory (Dyrektywa Siedliskowa) – SMR 5
- Ochrona wód gruntowych przed zanieczyszczeniem spowodowanym przez niektóre substancje niebezpieczne – SMR 2
- Ochrona środowiska w szczególności gleby w przypadku stosowania komunalnych osadów ściekowych w rolnictwie – SMR 3
- Ochrona wód przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (OSN, Dyrektywa Azotanowa) – SMR 4

Identyfikacja i rejestracja zwierząt (IRZ) – SMR 6-8

Obszar B
(obowiązuje od 1 stycznia 2011 r.)

Zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt i zgłaszanie chorób oraz zdrowotność roślin:
- Zdrowie publiczne (bezpieczeństwo żywności i pasz) – SMR 11
- Zwalczanie chorób zakaźnych zwierząt (zgłaszanie chorób) – SMR 13-15
- Zapobieganie, kontrola i zwalczanie przenośnych gąbczastych encefalopatii (TSE) – SMR 12
- Stosowanie w gospodarstwie substancji o działaniu hormonalnym, tyreostatycznym i beta-agonistycznym (zdrowie zwierząt) – SMR 10
- Zdrowotność roślin – SMR 9

Obszar C
(obowiązuje od 1 stycznia 2013 r.)

Dobrostan zwierząt:
- Wymogi dotyczące ochrony zwierząt gospodarskich (obowiązują wszystkich posiadaczy zwierząt gospodarskich) – SMR 18
- Wymogi dotyczące minimalnych norm ochrony cieląt – SMR 16
- Wymogi dotyczące minimalnych norm ochrony świń – SMR 17

„Szkolenia w zakresie cross-compliance w woj.małopolskim"

Operacja nr 00004-6900-FA1900350/11

Projekt realizują:
- **Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego w Krakowie – Lider**
  (ul. Czysta 21, 31-121 Kraków, tel. 12 662 43 28, 662 43 31, e-mail: zdr@ur.krakow.pl)
- **Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach**
  (Karniowice, Os. XXXV lecia PRL 9, 32-082 Bolechowice, tel. 12 285 21 13/14, e-mail: sekretariat@modr.pl)
- **Małopolska Izba Rolnicza w Krakowie**
  (os. Krakowiaków 45a/15, 31-964 Kraków, tel. 12 643 16 87, e-mail: mir@mir.krakow.pl)

Więcej informacji uzyskać można w biurach MODR i MIR, odpowiedzialnych za realizację szkoleń w projekcie : MODR - Bochnia - tel. 14-612-44-73; MIR - Brzesko Okocim - tel. 14-655-58-68; MIR - Chrzanów - tel. 14-655-58-68; MODR - Dąbrowa Tarn. - tel. 14-642-28-19; MODR - Gorlice - tel. 18-352-43-95; MIR - Kraków - tel. 12- 643-17-62; MODR - Limanowa - tel. 18-337-16-33; MODR - Miechów - tel. 41-383-27-02, MODR - Myślenice - tel. 12- 272-04-13, MODR - Nowy Sącz - tel. 18-445-70-36, MIR - Nowy Targ - tel. 18-441-41-55, MIR - Olkusz - tel. 12-643-17-62, MODR - Oświęcim - tel. 33-842-41-73, MODR - Proszowice - tel. 12-386-13-29, MIR - Sucha Beskidzka - tel. 33-823-26-58, MODR - Tarnów - tel. 14-674-30-79, MIR - Tatrzański - tel. 18-441-41-55, MODR - Wadowice- tel. 33-823-36-63, MODR - Wieliczka - tel. 12-278-22-95

Wieś i Doradztwo

DORADZTWO I EDUKACJA

Józef Kania
10 lat polskiego rolnictwa w Unii Europejskiej 2

Krystyna Vinohradnik
Systemy doradztwa rolniczego w Estonii, Litwie i Łotwie – studium porównawcze 4

WIELOFUNKCYJNY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

Arkadiusz Niedziółka, Adam Perchał
Rozwój infrastruktury turystycznej wokół Jeziora Czorsztyńskiego 12

Justyna Błońska
Podejście LEADER i budowanie oddolnej inicjatywy – Partnerstwo Północnej Jury 16

DZIEDZICTWO KULTUROWE

Ewa Kostuch
Kopce pamięci 20

EKONOMIA

Katarzyna Kłusek, Anna Niemiec
Wybrane wskaźniki ekonomiczne krajów strefy euro 23

EKOLOGIA I OCHRONA KRAJOBRAZU

Ryszard Kostuch
Vis medicatrix naturae – czyli uzdrawiająca siła przyrody 35

Adriana Nowicka-Połeć
Kwiaty jadalne roślin zielarskich - właściwości prozdrowotne i wykorzystanie w sztuce kulinarnej 37

KRONIKA MSDR

Nabór na szkolenia z zakresu cross-compliance 2014 40

XVII Małopolska Giełda Agroturystyczna oraz Targi Ogrodnicze 40

Od Redakcji *Nr 1(77)/2014*

Rok rocznic – a najważniejsze z nich to 25 lat od pierwszych wolnych wyborów w Polsce, 10 lat Polski w strukturach Unii Europejskiej. Krótka ocena sytuacji rolnictwa po dziesięciu latach szerokiego wspierania programami Unii Europejskiej to treści artykułu „Dziesięć lat polskiego rolnictwa w Unii Europejskiej". Inna rocznica to 220 lat od Insurekcji Kościuszkowskiej – przypomina nam o tym artykuł „Kopce pamięci", w którym nie tylko mowa o tych powszechnie znanych, ale także przypomnienie tych mniej znanych, czy zapomnianych.

Euro w Polsce? Nowa waluta oczekiwana przez część Polaków, ale także obawy i sceptycyzm innych, a u części niewiedza i brak zainteresowania. W numerze szeroki artykuł na temat sytuacji ekonomicznej krajów strefy euro – przed i w parę lat po przyjęciu wspólnej waluty, ocenianej poprzez wybrane wskaźniki ekonomiczne.

Kolejny artykuł, będący kontynuacją dwu poprzednich, dotyczący tym razem systemów doradztwa rolniczego w krajach bałtyckich i roli instytucji i organizacji będących w strukturach Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczych (AKIS). Czy kraje, które po blisko pięciu dekadach bycia w strukturze politycznej, administracyjnej i gospodarczej Związku Sowieckiego, podeszły do odbudowy struktur organizacyjnych i gospodarczych w podobny sposób? Otóż nie. Jakkolwiek w budowie struktur doradztwa rolniczego i systemu AKIS korzystały one ze wsparcia wielu ekspertów z krajów o dużym doświadczeniu w zakresie funkcjonowania systemów transferu wiedzy, informacji i innowacji, oraz znakomitych efektach w doradztwie, to jednak każdy z tych krajów wybrał odmienne podejście w adaptacji proponowanych rozwiązań.

Powracamy także do podejścia LEADER w rozwoju lokalnym. Tym razem przykład LGD Partnerstwo Północnej Jury. A także związany z rozwojem lokalnym przykład rozwoju infrastruktury turystycznej wokół Jeziora Czorsztyńskiego. Przypomnienie o uzdrawiającej siły przyrody oraz właściwości prozdrowotnych jadalnych roślin zielarskich to treści, które mogą przyciągnąć uwagę nie tylko czytelników zainteresowanych ekologią i ochroną przyrody.

Ponadto, kilka informacji o Giełdzie Agroturystycznej oraz kolejnych szkoleniach w ramach wdrażania zasady cross-compliance.

Zarząd i Rada MSDR

REDAGUJE ZARZĄD
MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA
DORADZTWA ROLNICZEGO
oraz
ZAKŁAD ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH I DORADZTWA,
INSTYTUT EKONOMICZNO-SPOŁECZNY,
UNIWERSYTET ROLNICZY
IM. HUGONA KOŁŁĄTAJA W KRAKOWIE

PREZES ZARZĄDU MSDR: dr hab. inż. Józef Kania, prof. UR
REDAKTOR ODPOWIEDZIALNY: dr inż. Krystyna Vinohradnik
31-121 Kraków, ul. Czysta 21
tel. 12 662 43 31, fax 12 633 15 61
e-mail: zdr@ur.krakow.pl; www.msdr.edu.pl
Skład: mgr Agnieszka Tworzyk (ZROWiD, IE-S), zdjęcia na okładce:
dr inż. Jolanta Kałmuk, mgr Agnieszka Tworzyk

Józef Kania

10 lat polskiego rolnictwa w Unii Europejskiej

Wstęp

1 maja 2014 roku mija 10 lat realizacji przez Polskę Wspólnej Polityki Rolnej. Wydatki na nią stanowią ponad 40% całego budżetu Unii Europejskiej. WPR ma za zadanie zwiększenie wydajności produkcji rolnej, zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, stabilizację rynków rolnych, zapewnienie odpowiednich cen dla konsumentów oraz zagwarantowanie bezpieczeństwa żywnościowego. Czy realizacja tych zadań w naszym kraju jest dostrzegana przez polskich rolników i konsumentów?

Najbardziej powszechne wsparcie działalności rolniczej w UE to dopłaty bezpośrednie, czyli płatności do powierzchni gruntów rolnych finansowane z pierwszego filara WPR, drugi filar to pieniądze na wspieranie rozwoju obszarów wiejskich. Środki te pochodzą ze specjalnych funduszy – do 2006 roku WPR obsługiwana była z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, a od 2007 r. finansowana jest z dwóch funduszy: Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnej (I filar) i Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (II filar). Z kolei Wspólna Polityka Rybacka wspierana jest od 2007 roku ze środków Europejskiego Funduszu Rybackiego.

Dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych

Co roku około 1,4 mln polskich rolników w okresie od 1 grudnia do 30 czerwca otrzymuje dopłaty bezpośrednie, które w latach 2004-2012 współfinansowane były w dużej mierze z budżetu krajowego, a od 2013 roku w całości wypłacane są z budżetu UE. Od 2004 roku do grudnia 2013 Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jako agencja płatnicza przekazała na konta bankowe rolników z tytułu dopłat około 93 mld zł. Tylko za 2013 rok rolnicy otrzymają do końca czerwca 2014 r. 14,8 mld zł dopłat. Dopłaty bezpośrednie są tym instrumentem WPR, który w istotny sposób wpływa na poziom dochodów rolniczych, stanowiąc w nich średnio prawie 50% udziału, przy czym należy wyraźnie zaznaczyć, że zdecydowana większość tych dopłat przeznaczona jest na zakup środków do produkcji rolnej, a więc trafia do innych beneficjentów, którzy nie byli ich adresatem, wspomagając w ten sposób rynki środków produkcji, wzrost cen ziemi rolniczej i czynszów dzierżawnych. W małych gospodarstwach mają one większy wpływ na dochody, niż zrealizowana nadwyżka ekonomiczna produkcji nad kosztami.

Stawki dopłat obszarowych w okresie 2004-2013 znacznie wzrosły: jednolita płatność obszarowa (JPO) i płatność uzupełniająca do powierzchni upraw podstawowych wzrosła z 503,34 zł/ha w 2004 r. do 969,69 zł/ha w roku 2013, przy czym gospodarstwa z chowem bydła, owiec i koni mogą również korzystać z tytułu płatności zwierzęcej – 238,83 zł/ha.

Rozwój obszarów wiejskich

W latach 2004-2006 wdrażane były w Polsce trzy programy, tj. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, w ramach którego wypłacono beneficjentom 10,87 mld zł, Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich" – 6,56 mld zł oraz Sektorowy Program Operacyjny „Rybołówstwo i przetwórstwo ryb" – 1 mld zł. W budżecie WPR na Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2014 przeznaczono blisko 70 mld zł, co oznacza, że Polska stała się największym beneficjentem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Do marca br. przekazano na konta beneficjentów już ponad 53,5 mld złotych.

Przyjętymi celami w PROW 2007-2013 były: unowocześnienie gospodarstw rolnych, tworzenie miejsc pracy na wsi, odmładzanie wsi, poprawa struktury agrarnej, budowa nowoczesnej infrastruktury technicznej wsi, podnoszenie jakości życia na obszarach wiejskich, ochrona środowiska naturalnego, zachowanie dziedzictwa kulturowego i tradycyjnego krajobrazu wsi, utrzymanie rodzimych gatunków roślin i zwierząt, wspomaganie opłacalności gospodarowania na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), poprawa konkurencyjności w przemyśle rolno-przetwórczym, obniżenie cen żywności, odbudowa zniszczonych przez klęski żywiołowe gospodarstw rolniczych i leśnych oraz aktywizacja społeczności lokalnych. Cele te realizowane były w ramach zaplanowanych 21 działań pogrupo-

wanych w 4 osie: 1) Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, 2) Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich, 3) Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej, 4) LEADER.

Efekty PROW 2007-2013

W ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych" rolnicy zakupili prawie 34 tys. ciągników, 222 tys. maszyn, narzędzi i urządzeń do produkcji rolniczej. Wybudowali bądź zmodernizowali 2800 budynków inwentarskich i gospodarczych (chlewni, obór i innych obiektów gospodarczych, jak przechowalnie, magazyny, chłodnie itp.). To działanie cieszyło się największym zainteresowaniem rolników. Daje ono bowiem szansę na rozwój, gdyż w biznesie rolnym trudno produkować więcej, lepiej i taniej bez dokonywania nowoczesnych inwestycji.

W działaniach „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej" oraz „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw" finansowe wsparcie dla rolników i członków ich rodzin (ubezpieczonych w KRUS) oraz innych osób (ubezpieczonych w ZUS) pozwoliło stworzyć około 40 tys. nowych miejsc pracy na wsi. Pieniądze można było dostać m.in. na założenie sklepu, lokalu gastronomicznego, na założenie firmy świadczącej usługi komunalne, socjalne, transportowe, budowlane, księgowe, informatyczne, turystyczne itp.

Zakłady przetwórstwa żywności, blisko 950 takich firm, w ramach działania „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej" otrzymały w sumie 2 mld zł, głównie na cele inwestycyjne, stając się bardziej konkurencyjnymi na rynkach UE.

Ponad 23 tysiące młodych rolników otrzymało premie w wysokości 50 tys. zł, a od 2008 r. 75 tys. zł, na rozpoczęcie samodzielnego gospodarowania – łącznie było to 1,6 mld zł. Za otrzymane pieniądze kupili oni m.in. sprzęt rolniczy, wybudowali lub zmodernizowali budynki inwentarskie i gospodarcze, powiększyli obszar swoich gospodarstw. W efekcie, dzięki takiemu wsparciu coraz więcej młodych ludzi decyduje się na pozostanie na wsi, a to sprawia, że polscy rolnicy są najmłodszymi w całej UE. W strukturze wiekowej właścicieli gospodarstw w wieku poniżej 35 lat Polska zajmuje w UE pierwsze miejsce (14,7% ogółu właścicieli gospodarstw) i wyprzedza takie kraje, jak Austria (10,7%), Francja (8,7%) i Niemcy (7,1%).

Wskutek działań środowiskowych w ramach PROW 2007-2013, 700 tys. rolników w Polsce gospodarujących na terenach o trudnych warunkach gospodarowania i górskich – ONW (7,3 mln ha) otrzymuje rocznie 1,3 mld zł. „Program rolnośrodowiskowy" realizuje 157 tys. rolników na obszarze około 2,3 mln ha. Otrzymali oni dotychczas 7,3 mld zł wsparcia. Z kolei rolnicy, którzy posadzili lasy na powierzchni prawie 70 tys. ha najsłabszych gruntów otrzymali około 794 mln zł. Ponadto setki rolniczych i ogrodniczych grup producentów otrzymało wsparcie finansowe w ramach działania „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności".

Nadleśnictwa (w sumie 157 jednostek) realizujące działanie „Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy oraz wprowadzanie instrumentów zapobiegawczych" otrzymały pomoc w wysokości 265,5 mln zł.

Polska wieś wypiękniała i poprawiła się tam jakość życia. Do końca 2013 roku ARiMR za pośrednictwem Urzędów Marszałkowskich wypłaciła już 6,5 mld zł na inwestycje w ramach działań „Odnowa i rozwój wsi" oraz „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej". Efektem są place zabaw dla dzieci, wybudowanie lub odnowienie tysięcy świetlic wiejskich i ich wyposażenie, przywrócenie dawnego „blasku" centrom miasteczek i wsi. Powstały też kilometry nowych wodociągów, kanalizacji, wprowadzono segregację odpadów, a także powstało wiele zakładów wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.

Podsumowanie

Szacuje się że PROW 2007-2013 spowodował wzrost PKB o 1,5%, wzrost zatrudnienia o 1,7% i stworzył kilkadziesiąt tysięcy nowych miejsc pracy w zakładach produkujących nawozy mineralne, pasze, maszyny i urządzenia rolnicze, materiały budowlane i świadczących usługi dla rolników. W latach 1998-2003 mieliśmy ujemne saldo w handlu zagranicznym, w późniejszych latach eksport w wysokości 1 mld dolarów uważano za wielki sukces. Obecnie nadwyżka eksportu produktów spożywczych nad importem jest ponad pięciokrotnie większa. Odrodziły się branże skazane na upadek, jak np. mleczarstwo, staliśmy się największym eksporterem jabłek, marchwi, cebuli i pomidorów, a także truskawek, malin i porzeczek w UE.

Biorąc pod uwagę uzyskane efekty w ostatnich 10 latach w Polsce, należy pokreślić ogromną rolę wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego we wdrażaniu wszystkich instrumentów WPR. Doradcy rolni od początku wejścia Polski do Unii Europejskiej informowali rolników o środkach pomocowych, prowadzili szkolenia i kursy kwalifikacyjne oraz wypełniali wnioski aplikacyjne, sporządzali plany biznesu oraz plany rolnośrodowiskowe.

Największe zrealizowane inwestycje modernizacyjne z dofinansowaniem z programu operacyjnego Ryby 2007-2013 to porty i przystanie rybackie w Gdańsku, Gdyni, Szczecinie, Kołobrzegu, Władysławowie, Ustce, Darłowie, Kuźnicy czy np. w Mechelinkach. Nowe linie technologiczne, środki transportu, wdrożenie norm sanitarno-technicznych sprawiają, że nasze zakłady należą do najnowocześniejszych w Europie.

Wsparcie w nowej perspektywie finansowej

Z analizy budżetu UE na lata 2014-2020 wynika, że Polska otrzymała na rozwój sektora rolno-spożywczego więcej środków finansowych, niż w poprzednim okresie, tj. 32 mld euro. Ponadto rozwój infrastruktury i „poprawa jakości życia" na obszarach wiejskich wspierane będą z Funduszu Spójności (około 4,5 mld euro). Trzeba jednak pamiętać, że część środków finansowych z nowego okresu budżetowego na PROW musi pokryć zobowiązanie wieloletnie wynikające z umów zawartych w poprzednich latach w ramach takich działań, jak „Renty strukturalne", „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne", „Program rolnośrodowiskowy" i ONW. Polscy rolnicy będą mogli nadal korzystać z dopłat bezpośrednich oraz podobnych działań, jakie miały miejsce w obecnym okresie budżetowym. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zakończyło już proces konsultacji społecznych nowego PROW 2014-2020 i należy mieć nadzieję, że już pod koniec br. pierwsze akredytowane działania zostaną opublikowane w odpowiednich rozporządzeniach i będzie można składać wnioski aplikacyjne.

dr hab. inż. Józef Kania, prof. UR
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Instytut Ekonomiczno-Społeczny
Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa

Krystyna Vinohradnik

Systemy doradztwa rolniczego w Estonii, Litwie i Łotwie – studium porównawcze

Wprowadzenie

Artykuł jest kontynuacją rozpoczętego w numerze 1-2 (73-74) z 2013 r. cyklu prezentującego systemy doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej, będącego wynikiem badań prowadzonych w ramach projektu **„Prospects for Farmers Support: Advisory Services in European AKIS"**. Tu zaprezentowano wybrane informacje i dane dotyczące rolnictwa oraz charakterystyczne cechy systemu i struktury organizacyjnej doradztwa rolniczego w krajach bałtyckich – Estonii, Litwie i Łotwie, które przed 1990 rokiem były republikami wchodzącymi w skład Związku Sowieckiego. Jednak, zarówno cechy charakterystyczne rolnictwa, jak i systemy przepływu wiedzy i informacji rolniczej oraz struktury organizacyjne doradztwa są w tych krajach zróżnicowane i warto dokonać ich porównania.

Wybrane wskaźniki charakterystyczne dla rolnictwa

Estonię zamieszkuje 1,3 mln ludności, a jej obszar wynosi 45,2 km^2. Na obszarach wiejskich mieszka 31% ogółu ludności, a średnia gęstość zaludnienia to 29 osób na km^2. Estonia jest krajem o dużej lesistości, gdzie obszary leśne przeważają nad obszarami rolniczymi. Niemniej jednak rolnictwo odgrywa znaczącą rolę i jest jedną z głównych gałęzi gospodarki i źródeł dochodów ludności. Udział zatrudnienia w rolnictwie wynosi 4,2% ogółu zatrudnionych, a udział rolnictwa w tworzeniu PKB wynosi 3,5%.

Cechą charakterystyczną rolnictwa Estonii jest koncentracja ziemi w dużych gospodarstwach (w tym znaczącym udziale dzierżawy). Obserwuje się powiększanie obszaru gospodarstw poprzez znaczny spadek ich liczby (w ostatnich trzech latach liczba ta spadła o 16%). Inną cechą charakterystyczną jest zwiększająca się liczba gospodarstw posiadających status osób prawnych, np. spółek z ograniczoną odpowiedzialnością lub spółek akcyjnych). Liczba tego typu własności wzrosła w ostatnich trzech latach dwukrotnie. Średnia wielkość gospodarstwa w Estonii wynosi 43,1 ha, przy czym średnia wielkość gospodarstw najmniejszych to około 10 ha, największych 585 ha. Gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU jest w Estonii 320 (około 0,2% ogółu). Bardzo wysoki jest tu odsetek gospodarstw specjalistycznych (około 65% ogółu), produkujących głównie zboże (dominuje jęczmień), bydło, owce i kozy, trzoda chlewna oraz drób, których produkcja rynkowa stanowi 88% ogółu produkcji rolnej. Wartość produkcji rolniczej w 2012 roku osiągnęła poziom 885,5 mln euro. Wartość dodana brutto sektora rolnictwa to blisko 346 mln euro. Około 20 tys. gospodarstw (w tym 7,5 tys. ob-

jętych rachunkowością FADN) otrzymuje dopłaty bezpośrednie. Poziom dopłat bezpośrednich w Estonii jest jednym z najniższych w Unii Europejskiej i stanowił 42% średniej dopłat w UE w 2013.

Właścicielami gospodarstw są głównie osoby w starszym wieku powyżej 54 lat, w tym 28% w wieku emerytalnym (powyżej 65% właścicieli). Jednak, jeśli spojrzymy na wiek właścicieli lub dzierżawców (a także menedżerów gospodarstw) kierujących dużymi obszarowo gospodarstwami to zauważyć można pewną prawidłowość – im większe gospodarstwo tym wiek kierującego niższy. Podobnie jest z poziomem wykształcenia rolniczego. Generalnie zdecydowana większość rolników nie ma specjalistycznego wykształcenia (63%), ale 23% kierujących gospodarstwem ma wykształcenie wyższe rolnicze i średnie techniczne, a 14% zasadnicze wykształcenie rolnicze. Liczba zatrudnionych w rolnictwie spada z roku na roku. W gospodarstwach zdecydowanie przeważa rodzinna siła robocza, ale około 1/3 ogółu zatrudnionych to pracownicy najemni (pełnozatrudnieni i sezonowi). Obecnie 28% ogółu zatrudnionych w gospodarstwach rolnych to profesjonalni pełnozatrudnieni pracownicy najemni, 62% to wynajęci pełnozatrudnieni pracownicy bez specjalnego przygotowania zawodowego, a pozostałe 10% to członkowie rodzin pracujący wyłącznie w gospodarstwie. Oczywiście zatrudniani są dodatkowo pracownicy sezonowi. Obserwuje się tendencję wzrostową w zatrudnieniu stałych pracowników najemnych. Generalnie – w przeciwieństwie do UE, gdzie rolnictwo opiera się na pracy rodziny – sytuacja w Estonii przypomina raczej model kapitalistyczny produkcji rolnej.

Litwę zamieszkuje 3 mln mieszkańców, a jej obszar to 65,3 km^2. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 46 osób na km^2. Litwa jest krajem o dość znacznej lesistości, znajduje się tu wiele parków oraz blisko 3 tys. jezior. Rolnictwo odgrywa dużą rolę w gospodarce i jest źródłem utrzymania dla znaczącej części mieszkańców. Udział zatrudnienia w rolnictwie wynosi 8,6% ogółu zatrudnionych. PKB per capita wynosi 9 557 euro, a udział rolnictwa w tworzeniu PKB wynosi 4,0%.

Obszar rolniczy wynosi 2,8 mln ha, w tym 2 742,6 mln ha użytków rolnych. Liczba gospodarstw 199,9 tys., a średnia wielkość gospodarstwa to 13,7 ha. W strukturze obszarowej przeważają gospodarstwa powyżej 100 ha – jest ich 41,6%, ale jedna piąta to gospodarstwa małe, o obszarze poniżej 10 ha (i wielkości ekonomicznej poniżej 4 ESU). Gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU jest 0,1%. W pozostałych grupach obszarowych jest podobna liczba gospodarstw. Systemem rachunkowości FADN objętych jest 199 242 gospodarstwa i one otrzymują dopłaty bezpośrednie.

W strukturze wiekowej właścicieli gospodarstw przeważają osoby w wieku powyżej 54 lat (54%), a w wieku powyżej 65 (a więc w wieku emerytalnym) odsetek ten stanowi ponad jedną trzecią – 34,7%. Młodych rolników, w wieku do 35 lat, jest jedynie 5,8%.

W strukturze wykształcenia 18% indywidualnych właścicieli gospodarstw posiada profesjonalne przygotowanie rolnicze – minimum na poziomie zawodowym (co trzeci), na poziomie zawodowym, ale z dodatkowym dokształcaniem (co trzeci), technikum (co piąty) lub wyższym (co ósmy).

Liczba zatrudnionych w gospodarstwach rolnych systematycznie spada, np. w roku 2010 w porównaniu do 2000 spadek ten to 50%. W strukturze zatrudnienia w gospodarstwach rolnych zdecydowanie przeważają pracownicy z rodziny rolnika oraz stali pracownicy najemni (zatrudnieni głównie w dużych gospodarstwach). Ponadto wśród zatrudnionych w gospodarstwach są pracownicy niepełnozatrudnieni oraz pracownicy sezonowi – stanowią oni jednak niewielki odsetek ogółu zatrudnionych. Jeśli spojrzymy na liczbę pełnozatrudnionych w rolnictwie w przeliczeniu na 100 ha UR, to w Litwie wskaźnik ten wynosi 5,4 i jest zbliżony do średniej w UE-27 (5,2). Ale analizując poszczególne grupy pełnozatrudnionych, to najwyższy wskaźnik mają gospodarstwa, gdzie główną siłą roboczą jest rodzina rolnika (12,0), a najniższy w gospodarstwach z najemną siłą roboczą (2,4).

W produkcji rolnej na Litwie dominującą pozycję wśród zbóż zajmuje pszenica i jęczmień, w okopowych – buraki cukrowe, a w oleistych – rzepak. Wydajność zbóż z 1 ha w 2012 roku wynosiła 3,9 ton. Wśród warzyw – głównym produktem jest marchew, a wśród owoców – jabłka. W produkcji zwierzęcej dominuje bydło i trzoda chlewna. Wielkość produkcji mleka w 2012 roku wynosiła 1 786 tys. ton, a mięsa 217 tys. ton. Wartość produkcji rolnej w 2011 roku stanowiła 2 401 mln euro i była ponad dwukrotnie wyższa w porównaniu do roku 2000.

Łotwę zamieszkuje 2,1 mln ludności, a jej obszar wynosi 64,6 km^2. Średnia gęstość zaludnienia 32,5 osób na km^2. Łotwa jest krajem o dużej lesistości (45,6% ogółu obszaru kraju). Mimo to, rolnictwo jest tu jedną z ważnych dziedzin gospodarki – obszary rolnicze to 1 796,3 tys. ha. Udział zatrudnienia w rolnictwie zmniejsza się, ale rolnictwo ciągle pozostaje ważnym sektorem w strukturze zatrudnienia, szczególnie na obszarach wiejskich – w 2012 roku udział zatrudnienia w sektorze rolnictwa wynosił 8,8%, a udział rolnictwa w tworzeniu PKB wzrasta – w roku 2012 był na poziomie 4,14%. Obserwuje się także wzrost PKB per capita – w roku 2012 wynosił on 10 900 euro i był wyższy w porównaniu z rokiem 2010 o 11%.

Obszar rolniczy stanowi 1 796,3 tys. ha, na którym produkcję rolną prowadzi 83,4 tys. gospodarstw. Mimo obserwowanych tendencji do koncentracji ziemi wśród gospodarstw rolnych dominują małe i średnie – 82% ogółu to gospodarstwa o obszarze poniżej 20 ha (średnia wielkość gospodarstwa 21,5 ha). Wartość produkcji ponad połowy gospodarstw (56%) nie przekracza 2000 euro. Jedynie 1,5% gospodarstw to gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU. Większość spośród łotewskich gospodarstw (90,1%) objętych jest płatnościami bezpośrednimi, a ¼ objęta jest systemem rachunkowości FADN.

Właściciele gospodarstw to osoby w 30% starsze (w wieku powyżej 65 lat), jedynie 5,45% to młodzi rolni-

cy w wieku poniżej 35 lat. W większości gospodarstw (84%) zatrudnieni są członkowie rodziny rolnika. Natomiast pracownicy najemni stale zatrudnieni stanowią 15,6%, a pracownicy sezonowi 0,6%.

W porównaniu do roku 2000 wartość produkcji rolnej wzrosła w 2012 blisko dwuipółkrotnie. Łotewskie rolnictwo charakteryzuje produkcja zbóż osiągająca wydajność około 3 ton z hektara. Głównymi zbożami są pszenica i jęczmień, a wśród oleistych rzepak. Wśród warzyw dominują ziemniaki i marchew, a wśród owoców jabłka. W produkcji zwierzęcej dominuje produkcja bydła mlecznego (662 tys. ton mleka), trzody chlewnej (474,6 tys. szt.) i drobiu (61,4 tys. szt.). Głównym produktem mięsnym jest wieprzowina (23,9 tys. ton), drób (22,8 tys. ton) i wołowina (17 tys. ton). Obserwuje się poszerzanie produkcji owiec i kóz.

Zwiększa się także liczba (i areał) gospodarstw organicznych – obecnie jest to 3,6 tys. gospodarstw, a docelowo ma być 163,3 tys. prowadzących produkcję na 9,2% ogółu użytków rolnych. Po uzyskaniu niepodległości w roku 1990 obserwowano niechęć rolników do zrzeszania się (z uwagi na historyczne uwarunkowania). Łotewska polityka rolna skierowana była jednak na tworzenie grup producentów w formie spółdzielni, które były subsydiowane. Efektem tej polityki są obecnie 44 spółdzielnie rolnicze.

Wybrane wskaźniki dotyczące rolnictwa i udziału tego sektora w zatrudnieniu i tworzeniu PKB w analizowanych krajach zawiera tabela 1.

Tab.1. Wybrane wskaźniki rolnictwa Estonii, Litwy i Łotwy (2012 r.)

Wskaźniki	Estonia	Litwa	Łotwa
Liczba ludności ogółem [mln]	1,3	3,0	2,1
Liczba ludności zatrudnionej w rolnictwie [%]	3,9	10,7	17,5
Liczba pełnozatrudnionych na 100 ha UR	3,1	5,4	5,1
Obszar – ogółem [tys. km^2]	45,2	65,3	64,6
Obszary wiejskie [%]	na	46,9	29,5
Liczba ludności na 1 km^2	28,8	45,9	32,5
Liczba ludności na obszarach wiejskich [%]	31,0	42,1	19,8
Obszar rolniczy - użytki rolne [tys. ha]	940,9	2 742,6	1 796,3
Produkt krajowy brutto [tys. € per capita]	12,7	11,0	10,9
Udział produkcji rolniczej w PNB [%]	3,5	3,5	4,1
Liczba gospodarstw rolnych [tys.]	19,6	199,9	83,4
Średnia wielkość gospodarstwa [ha]	43,1	13,7	21,5
Odsetek gospodarstw wg grup obszarowych:			
poniżej 2ha	19,3	17,3	15,5
2,0-4,9 ha	21,7	42,4	22,1
5,0-19,9	38,4	30,7	48,1
powyżej 20,0 ha	27,8	10,6	17,9
Odsetek gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU [% ogółu]	0,4	0,1	1,5
Gospodarstwa organiczne [% UR]	13,4	1,1	3,5
Liczba gospodarstw organicznych [tys.]	1,4	64,5	3,6
Wartość produkcji rolniczej [mln €]	885,5	2 401,0	2 401,0

Źródło: raporty krajowe Estonii, Litwy i Łotwy, 2013

Geneza i rozwój doradztwa rolniczego

Systemy i struktury doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej mają swoje uwarunkowania w historii, gospodarce i relacjach społecznych. W tym studium zaprezentowana została krótka historia rozwoju doradztwa w analizowanych krajach bałtyckich.

W Estonii, w okresie sowieckim – gospodarki centralnie planowanej i przeważającej własności państwa w jednostkach rolniczych – doradztwo rolnicze było częścią zadań instytutów badawczych rolnictwa i weterynarii oraz stacji doświadczalnych. W sensie organizacyjnym jednostki doradztwa rolniczego, zwane agencjami doradczymi, zlokalizowane były w regionalnych instytucjach administracji, a zatrudnieni tam pracownicy byli bardziej administratorami niż doradcami rolniczymi. Z końcem lat 1980 i początkiem 1990. Estonia rozpoczęła wprowadzać reformę gospodarczą, w tym reformę sektora rolniczego, który potrzebował nowego typu usług, w tym usług doradczych. W praktyce, historia usług doradczych ma swój początek w 1989. Można tu wyróżnić kilka faz rozwoju estońskiego systemu doradztwa:

- Lata 1989-1992 – inicjatywa utworzenia nowego systemu usług doradczych;
- Lata 1992-1995 (i późniejsze) – budowa systemu doradztwa zorientowanego na klienta;
- Lata 1995-2002 – inicjatywa utworzenia wolnego rynku dla usług doradczych;
- Lata 1999-2003 – prywatyzacja i reforma sektora publicznego;
- Lata 2003-2013 – budowa systemu doradztwa rolniczego (FAS) i zwiększanie efektywności usług doradczych.

Każda z tych faz to kluczowy okres w rozwoju estońskiego systemu doradztwa. *W pierwszej fazie* utworzono prywatne rodzinne gospodarstwa rolne i rozpoczęto tworzenie wolnych stowarzyszeń rolników, np. Federacji Farmerów, która jako pierwsza w Estonii utworzyła niezależny system doradztwa, w skład którego weszły: regionalne stacje doradztwa będące własnością związku farmerów, centra szkoleniowe należące do dwu

związków farmerów, a także Centrum Doradztwa i Edukacji w Jäneda. *W drugiej fazie* eksperymentowano i wdrażano systemy doradztwa rolniczego wzorując się na modelach kopiowanych z innych krajów, wspomaganych i finansowanych przez różnych donatorów, np. duński system doradztwa federacji farmerów, niemiecki spółdzielczy system doradztwa, system wiedzy i informacji Szwecji, holenderski projekt rozwoju farm mlecznych, etc. Żaden z projektów nie był w pełni dopasowany do lokalnych warunków. W rezultacie rząd Estonii zdecydował o budżetowaniu usług doradczych prowadzonych przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Jäneda oraz częściowym dofinansowaniu usług doradczych prowadzonych przez związki rolników. Wkrótce okazało się, że doradztwo prowadzone przez związki rolników nie odpowiada na potrzeby gospodarstw wielkoobszarowych. Jednocześnie rolnicy nie mogli sobie pozwolić na korzystanie z odpłatnych usług doradczych. Okazało się więc koniecznym subsydiowanie części usług doradczych (tych, których jakość służy wzrostowi produkcji), a tym samym konieczne było wprowadzenie programu certyfikacji doradców. W efekcie wprowadzenia programu edukacji i doskonalenia umiejętności certyfikowano 175 doradców. *Trzecia faza* wiąże się ściśle z wejściem Estonii w struktury Unii Europejskiej i koniecznością dostosowania prawa i administracji do wymogów traktatu unijnego, a także stworzenia farmerom warunków konkurowania na rynku europejskim. Koniecznym stało się także stworzenie nowych instytucjonalnych struktur doskonalenia doradztwa oraz instytucjonalnych struktur wspomagających wdrażanie polityki rolnej. Te wyzwania wstrząsnęły rynkiem usług doradczych otwierając go dla konkurencji firm doradczych. Rezultatem była przebudowa systemu wiedzy i informacji rolniczej oraz wsparcie infrastruktury w budowie tego systemu poprzez następujące działania: stworzenie grupy koncepcyjnej dla przebudowy systemu, stworzenie centrum koordynacji przepływu informacji, budowa sieci centrów informacji na poziomie powiatów oraz sieci centrów informacji wiejskiej na poziomach gmin. Tak więc wiele przedsięwzięć z zakresu doradztwa zostało zaprojektowanych i podjętych (głównie związanych z aspektami koordynacji i finansowania doradztwa), a następnie przeprowadzono wiele studiów oceniających rezultaty wprowadzonych zmian. Jednym z efektów zmian była zmiana organizacyjna, a mianowicie samodzielne Centrum Koordynacji FAS zostało połączone z Estońską Izbą Rolniczo-Handlową, by po krótkim okresie Centrum Koordynacji FAS wyłączyć z Izby i przenieść do Fundacji Rozwoju Wsi (celem zwiększenia efektywności usług doradczych). W ocenie estońskiego ministerstwa rolnictwa obecny system FAS działa sprawnie, aczkolwiek niezbędne jest poszerzenie zakresu usług doradczych dostosowanych do specjalistycznych działów produkcji, ale do tego zadania niezbędni są wysokokwalifikowani doradcy (których obecnie brak).

W Litwie, przed II Wojną Światową, doradztwo rolnicze prowadzone było przez Izbę Rolniczą oraz Centralny Związek Przetwórców Mleka „Pienocentras". Jednakże głównym tematem doradztwa były sposoby rozwoju przemysłu przetwórstwa mleka. W okresie sowieckim, system doradztwa praktycznie nie istniał, nie było bowiem indywidualnych rolników, którzy potrzebowali by porad. System planowania centralnego pokrywał potrzeby doradcze wielkoobszarowych gospodarstw państwowych i uspołecznionych.

Kiedy Litwa odzyskała niepodległość, zlikwidowano kołchozy, a wiele osób odzyskało swe gospodarstwa i rozpoczęło ich prowadzenie. Okazało się, iż nie mają oni żadnego doświadczenia ani wiedzy rolniczej, by gospodarować efektywnie. Wielu biednych rolników nie mogło odnaleźć się w nowoczesnej produkcji rolniczej, przynoszącej zyski. Związek Farmerów Litewskich, Stowarzyszenie Przetwórców Rolnych wspólnie z ministerstwem rolnictwa stały się fundatorami Litewskiej Służby Doradztwa Rolniczego (LAAS), która to instytucja opracowała strukturę organizacyjną LASS przystosowaną do edukacji rolników. W czerwcu 1993, we współpracy z Duńskim Centrum Doradztwa Rolniczego, w ramach Programu PHARE, powstała ostateczna struktura LAAS, zarządzana przez klientów – farmerów i gospodarstwa rolne, i mająca swe oddziały w całej Litwie. W początkowej fazie wielkość budżetu LAAS była na poziomie 2,5 mln LTL, obecnie (2012) jest dziesięciokrotnie wyższa (26 mln LTL). We współczesnej strukturze budżetu 87% stanowią przychody z prowadzenia usług doradczych. W planach na najbliższe lata jest, by instytucja ta była w pełni samofinansująca się. W LAAS pracuje obecnie 370 doradców, w tym ponad połowa (52%) to doradcy terenowi. Ponad 1/3 z nich posiada specjalistyczne wykształcenie wyższe, pozostali średnie techniczne. Celem działalności LAAS jest wsparcie rolników w zrozumieniu i wdrażaniu wymogów UE odnośnie ochrony środowiska, ochrony i dobrostanu zwierząt, dobrych praktyk rolniczych, a także pomocy rolnikom w pozyskaniu dopłat do rolnictwa w ramach wdrażania zasady cross-compliance.

W październiku 2006 zostało utworzone Stowarzyszenie Rozwoju Wsi i Konsultacji dla Biznesu (AVDBC), którego głównym celem jest koordynacja przedsięwzięć jego członków oraz ochrony ich interesów, a także niektóre formy doradztwa.

Obecnie, w strukturze systemu doradztwa rolniczego są prywatne, publiczne / państwowe i farmerskie organizacje: Litewska Służba Doradztwa Rolniczego (LAAS), Litewska Izba Rolnicza (CARL). Ministerstwo rolnictwa akredytowało 44 doradców z obu tych instytucji i kilka prywatnych organizacji doradczych, które mogą udzielać porad. Rolnicy mają więc możliwość wyboru instytucji doradczej, która im bardziej odpowiada. Niektóre z prywatnych organizacji doradczych dołączyły do Stowarzyszenia Doradców Rozwoju Wsi i Biznesu (ARDBA). Członkiem tego stowarzyszenia mogą być wyłącznie profesjonalne organizacje, posia-

dające doświadczenie w doradztwie rolniczym. Rolnicy korzystają także z doradztwa rolniczego firm handlowych sprzedających nawozy, środki ochrony roślin i maszyny rolnicze.

W Łotwie, po odzyskaniu niepodległości w 1990 roku, procesowi transformacji politycznej, socjalnej i gospodarczej towarzyszyła budowa współczesnego Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej. Wiele instytucji i organizacji wchodzących w skład systemu (uniwersytety, szkoły rolnicze, instytuty badawcze) mają długą historię, sięgającą w niektórych przypadkach dziewiętnastego stulecia i przetrwały nawet okres sowiecki, zachowując wzajemne relacje, pielęgnując tradycje i akumulując wiedzę. Jednakże, specyficzne post-komunistyczne warunki prywatyzacji, wprowadzenia gospodarki rynkowej oraz restrukturyzacji produkcji rolnej, wymusiły także konieczność reorganizacji systemu wiedzy i informacji rolniczej. Odpowiadając na potrzeby nowych rolników, spośród których wielu nie miało nawet podstawowej wiedzy rolniczej, ministerstwo rolnictwa oraz Łotewska Federacja Farmerów utworzyły w 1991 roku Łotewskie Centrum Doradztwa Wiejskiego i Edukacji (z siecią doradztwa w całym kraju). Zostały opracowane także nowe zadania badawcze związane z reformą rolną, nowymi technologiami produkcji i odmianami zbóż.

Proces akcesji do UE stał się w drugiej połowie lat 1990. kamieniem milowym w dążeniu do transformacji rolnictwa i systemu wiedzy i informacji rolniczej, związanej ściśle z warunkami dostosowania regulacji prawnych do wymogów UE, a więc wprowadzenia znaczących zmian odnoszących się zarówno do producentów rolnych, jak i systemu doradztwa. W roku 2004 zreorganizowano Łotewskie Centrum Edukacji i Doradztwa Wiejskiego (LRATC) nadając mu status prawny spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i częściowo samofinansującej się organizacji (w aspekcie rozwoju działalności). Jednakże organizacja ta pozostała nadal pod silnym wpływem ministerstwa rolnictwa, które kontraktuje usługi doradcze związane z implementacją specyficznych programów rozwoju wsi. Równolegle do działalności LRATC, znacząco wzrosła liczba i rola różnych prywatnych firm działających w systemie wiedzy i informacji rolniczej, m.in. firm produkujących środki do produkcji rolnej, organizacji świadczących usługi specjalistyczne oraz spółdzielni rolniczych. Ostatnio można zauważyć trend tworzenia trans-sektorowej, trans-dyscyplinarnej platformy w ramach Łotewskiego Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej (np. centrów transferu wiedzy, klastrów innowacji przemysłowych, platformy technologii żywności), gdzie wytwarzana jest wiedza kolektywna, gdzie ma miejsce wymiana informacji i wzajemna edukacja. Platformy te są częścią formułowania nowej polityki innowacyjnej zmierzającej do wykorzystania wymiany wiedzy i informacji między naukowcami i praktykami, a także do tworzenia w mniej formalnej formie rodzaju sieci powiązań z praktykami celem poznania i zaspokojenia ich potrzeb wiedzy i informacji.

Organizacja systemu doradztwa współcześnie

Generalnie, wszechstronny i dobrze funkcjonujący system edukacji i doradztwa (w sensie transferu wiedzy i usług doradczych) jest postrzegany jako niezwykle ważna determinanta rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Ponadto efektywność funkcjonowania jest wyrażona poprzez ścisłe naukowe powiązania ze wszystkimi partnerami systemu, wewnętrzną współpracę i szybki transfer wiedzy, który jest faktycznie siłą napędową dla innowacji. System Wiedzy i Informacji Rolniczej (AKIS) prezentuje wymianę wiedzy i usług wspierających między wieloma różnymi aktorami z pierwszego, drugiego i trzeciego sektora na obszarach wiejskich. AKIS dostarcza rolnikom odpowiednią wiedzę oraz pokazuje sieć powiązań wokół innowacji w rolnictwie. Ostatnio, AKIS jest określany również jako System Wiedzy i Innowacji w Rolnictwie.

Dokonując analizy AKIS w krajach członkowskich UE-27, można zauważyć, iż AKIS nie jest zunifikowany. Faktycznie, każdy kraj zbudował własny system, którego podstawą są lokalne uregulowania prawne, forma własności instytucji badawczych i organizacji doradczych, struktury edukacji, źródeł finansowania, charakterystyki rolnictwa, gospodarstw rolnych i właścicieli gospodarstw – ich potrzeb i oczekiwań, ale także konieczności wdrażania WPR oraz lokalnej polityki rolnej. Jakkolwiek, występują tam pewne podobieństwa, porównanie ich i dokonanie oceny oraz konkluzji nie jest łatwe.

W Estonii AKIS jest zbudowany z organizacji badawczych, doradczych i edukacyjnych, a zarządzany przez rząd poprzez sektorową politykę rolną. Znaczącą rolę w promowaniu życia na wsi i upowszechnianiu informacji oraz funkcjonowaniu AKIS odegrał Estoński Plan Rozwoju Wsi (ERDP) 2007-2013. Dzięki ERDP dostępność całego zestawu działań związanych z edukacją, upowszechnianiem wiedzy i informacji stała się powszechna dla farmerów, producentów, przetwórców and właścicieli lasów prywatnych. Współcześnie, w Estonii, AKIS jest zbudowany z następujących komponentów:

(1) Partnerzy zarządzający i koordynujący: (a) ministerstwo rolnictwa – odpowiedzialne za AKIS jako całość i zarządzające doradztwem oraz instytucjami rozwoju wsi, z wyjątkiem uniwersytetów; w odniesieniu do doradztwa rola ministerstwa sprowadza się do: ustalania prawa i ram finansowych dla działania systemu doradztwa; tworzenia warunków funkcjonowania centrów doradztwa; zarządzania działaniami ERDP; planowania wsparcia doradztwa i działań szkoleniowych; tworzenia ram usług doradczych oraz narzędzi wdrażania cross-compliance; oceny funkcjonowania FAS; (b) Agencja Rejestracji i Informacji Rolniczej (ARIB), utworzona pierwotnie celem wdrażania programu SAPARD; (c) Estońska Rada Rolnicza – rządowa rada rzeczoznawców, finansowania z budżetu państwa,

lecz odgrywająca funkcję marginalną w AKIS; (d) Narodowa Sieć Obszarów Wiejskich utworzona w 2008 r. jako Centrum Badawcze Gospodarki Wsi, którego celem jest stopniowy rozwój wsi poprzez inicjatywy oddolne; członkostwo w Sieci nie jest obowiązkowe, ale członkami są organizacje zaangażowane w rozwój wsi, np. Izba Rolniczo-Handlowa, różne stowarzyszenia wiejskie, związek właścicieli lasów prywatnych, różne organizacje pozarządowe, uniwersytety, lokalne grupy działania etc.; (e) Estońska Fundacja Rozwoju Wsi (RDF) założona w 1993 r.; głównym zadaniem Fundacji jest udzielanie dla banków gwarancji spłaty kredytów pozyskanych przez rolników i przedsiębiorców wiejskich oraz wspieranie specyficznych programów zmierzających do rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich; od początku 2010 r. RDF koordynuje systemem usług doradczych w rolnictwie i obszarach wiejskich (m.in. FAS).

(2) Partnerzy związani z doradztwem: (a) zdecentralizowany system doradztwa rolniczego, w skład którego wchodzi 15 lokalnych centrów doradztwa (koordynowanych początkowo przez Estońską Izbę Rolniczo-Handlową, a następnie od stycznia 2010 przez Fundację Rozwoju Wsi); rolą centrów doradztwa jest prowadzenie doradztwa indywidualnego i dostarczanie informacji lokalnym producentom i rolnikom; (b) niezależni prywatni doradcy i konsultanci z Estonii i zagranicy oferujący usługi doradcze dla rolników i producentów rolnych;

(3) Partnerzy związani z badaniami i edukacją: (a) badania prowadzone są przez Estoński Uniwersytet Przyrodniczy, Uniwersytet w Tartu, Uniwersytet Technologiczny w Tallinie, Instytut Hodowli Roślin w Jõlgeva, Estoński Instytut Badawczy Rolnictwa, Centrum Badań Rolniczych, Centrum Badań Gospodarstw Wiejskich; (b) edukacja rolnicza prowadzona jest w 10 szkołach zawodowych (wraz z programem edukacji ustawicznej dla dorosłych) oraz dwu uniwersytetach w Tartu i Tallinie; (c) Fundacja Rozwoju Wsi, która przyznaje stypendia dla studentów rolnictwa.

(4) Stowarzyszenia, związki i spółdzielnie: (a) różnego rodzaju stowarzyszenia, związki i spółdzielnie zrzeszające farmerów producentów jednej branży, np. mleczarskiej, hodowlanej, etc.; (b) Estońska Izba Rolniczo-Handlowa zrzeszająca producentów i ich związki oraz firmy prowadzące usługi dla sektora rolnego; Izba wspiera współpracę lokalnych producentów i przetwórców oraz handel na rynkach wewnętrznych i zewnętrznych, a także reprezentuje swoich członków w różnego rodzaju strukturach narodowych i ponadnarodowych; (c) Estońska Federacja Farmerów; (d) Estońska Wiejska Służba Doradcza, działająca jako organizacja pozarządowa; (e) spółdzielnie rolnicze; (f) różne stowarzyszenia (producentów, hodowców, etc.); (g) związki: farmerów, młodych farmerów; Centralny Związek Farmerów Estonii, etc.; (h) Fundacja Produkcji Organicznej; (i) Związek Właścicieli Lasów Prywatnych (organizacja parasolowa stowarzyszeń właścicieli lasów); usługi doradcze dla właścicieli lasów koordynowane są przez Centrum Fundacji Lasów Prywatnych;

(5) Pozostali partnerzy w AKIS w Estonii: np. Estońska Rada Środowiska (NGO); Estońskie Stowarzyszenie Małych i Średnich Firm; Ruch Wiejski Kodukant; etc.

Litewski AKIS składa się z instytucji publicznych na poziomie narodowym, jak: ministerstwo finansów, ministerstwo rolnictwa, nadzorujące państwowe przedsięwzięcia „Centrum Informacji i Biznesu na Wsi", Centrum dla realizacji Programu LEADER i Metodyki Edukacji w Rolnictwie, a także Litewską Sieć Obszarów Wiejskich. Na poziomie narodowym w systemie AKIS znajdują się także prywatne firmy przetwórcze, dostawcy sprzętu technicznego i maszyn, oraz producenci rolni (firmy i farmy). Usługi doradcze reprezentują trzy filary: (1) sektor publiczny i organizacje farmerów, np. Litewska Służba Doradztwa Rolniczego (LAAS) i Izba Rolnicza (CARL); (2) instytucje badawcze i edukacyjne, np. Uniwersytet Aleksandras Stulgiskis, Litewski Uniwersytet Zdrowia; kilka instytutów i centrów badawczych, Centrum Nauki i Innowacji „Valley Nemunas" oraz szkoły rolnicze; (3) organizacje prywatne i stowarzyszenia doradcze, np. 14 stowarzyszeń rozwoju wsi i konsultacji w biznesie (ARDBA); organizacje pozarządowe, np. Stowarzyszenie Gmin Wiejskich, LGD; prywatni przetwórcy, dostawcy sprzętu technicznego i producenci rolni (spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, organizacje publiczne, prywatni przedsiębiorcy, prywatni doradcy indywidualni).

W Łotwie nie jest prowadzona odrębna polityka dotycząca AKIS. Zapisy dotyczące funkcjonowania AKIS znajdziemy w politykach dotyczących nauki, edukacji, innowacji i rolnictwa (w tym usług doradczych). Tradycyjnym rdzeniem AKIS są sub-systemy: badania, edukacja i doradztwo, a odpowiednie agencje AKIS podlegają różnym ministrom i przez to koordynacja systemem nie jest sprawna. Zarówno polityka narodowa jak i polityka rolna zwracają szczególną uwagę na edukację, wiedzę oraz doskonalenie umiejętności rolniczych (producentów i doradców), ustanawiając te zadania jednym z czterech priorytetów.

Jak już wspomniano, Łotewski AKIS składa się z trzech podstawowych komponentów (organizacji i instytucji badawczych, edukacyjnych i doradztwa), które w dużym stopniu są podporządkowane trzem politykom – rolnej, naukowej i edukacyjnej, ale zauważyć można także różnego rodzaju formalne i nieformalne sieci edukacji i przepływu innowacji, które często łączą wiedzę poszczególnych aktorów systemu z praktyką sektorów rolnictwa i przetwórstwa oraz przemysłu. Główną rolę w systemie AKIS odgrywają cztery kategorie aktorów: sektor publiczny i prywatny, farmer i organizacje rolnicze.

Sektor publiczny: na poziomie narodowym znajdują się trzy ministerstwa, bezpośrednio zaangażowane w zarządzanie systemem AKIS. Ministerstwo rolnictwa odpowiada za politykę rolną i politykę wobec obszarów wiejskich, edukację rolniczą na poziomie uniwersyteckim, badania rolnicze i doradztwo rolnicze, a także wspiera organizacje producentów. Ministerstwo edukacji odpowiada za politykę naukową i edukację (z wyłączeniem uniwersytetów rolniczych podległych ministrowi rolnictwa). Odpowiedzialność za innowacje i rozwój obszarów wiejskich oraz powiązania z nauką i przemysłem została delegowana ministerstwu gospodarki. Na poziomie regionalnym – pięć agencji rozwoju regionalnego odpowiada za planowanie terytorialne oraz koordynację rozwojem regionalnym, a także za pozyskiwanie i alokowanie środków finansowych, inicjowanie i udział w projektach implementacji innowacji rolniczych oraz upowszechnianie wiedzy. Samorządy lokalne odpowiadają za współfinansowanie doradztwa w zakresie rozwoju lokalnego prowadzonego przez Litewskie Centrum Edukacji i Doradztwa Wiejskiego (LRATC). LRATC jest największą organizacją doradczą w Łotwie, pokrywającą siecią doradczą cały kraj.

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich (NRN) jest platformą wymiany wiedzy i informacji między aktorami reprezentującymi wieś i rolnictwo. Została utworzona w 2008 r. celem wsparcia wdrażania polityki rozwoju wsi w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013. Sieć organizuje szkolenia i seminaria informacyjne, celem wymiany wiedzy i informacji na poziomie lokalnym i ponadnarodowym, upowszechnia informacje, inicjatywy badawcze i programy studyjne. W ostatnich kilku latach powstało kilka nowych organizacji zajmujących się transferem wiedzy i innowacji, a zarazem ułatwiających transfer rezultatów badań i współpracę nauki z przemysłem, np. centrum transferu wiedzy i technologii, inkubatory biznesu, centra innowacji.

W łotewskim systemie AKIS sektor badania i edukacja reprezentuje 40 instytucji badawczych. Centralną pozycję zajmuje Łotewski Uniwersytet Rolniczy (z ośmioma fakultetami), cztery instytuty badawcze, trzy laboratoria naukowe, gospodarstwo doświadczalne, centrum transferu wiedzy, centrum kształcenia ustawicznego. Wszystkie te instytucje pełnią funkcję źródeł wiedzy dla producentów w formie projektów wdrożeniowych, ekspertów doradztwa odpłatnego lub bezpłatnego, organizatorów kursów i szkoleń, współpracowników stowarzyszeń producentów i indywidualnych farmerów. Jednak badania rolnicze w zasadzie są zdecentralizowane i rozproszone, słaba jest komunikacja między dyscyplinami naukowymi w organizacjach badawczych, co utrudnia koordynację badań. Podobnie, między badaczami a farmerami jest niezwykle ograniczona więź z uwagi na niewystarczający poziom rozwoju infrastruktury, co stwarza problemy w prowadzeniu badań aplikacyjnych. Badacze prowadzą badania i tworzą nowe technologie, ale niewielu z nich zajmuje się upowszechnianiem tych technologii. Celem konsolidacji zasobów, doskonalenia infrastruktury transferu rezultatów oraz koordynacji badań (wzmocnienia powiązań między instytutami badawczymi oraz badaczy z praktykami), zostało utworzone Państwowe Centrum Badań Zasobów Rolnych i Spożywczych.

Sektor edukacji rolniczej w łotewskim AKIS reprezentuje 10 szkół zawodowych (których nauczyciele zawodu świadczą usługi doradcze dla farmerów) oraz jeden uniwersytet rolniczy (kształcący 9 000 studentów). Pozostałe pięć regionalnych uniwersytetów posiada także potencjał kadrowy służący doradztwem dla farmerów i społeczności lokalnych. Obecnie rozpoczęto reformę w szkolnictwie średnim, której celem jest m.in. zmniejszenie liczby średnich szkół rolniczych.

W strukturze łotewskiego AKIS są też organizacje prywatne. Rolnicy, głównie właściciele dużych gospodarstw oraz spółdzielnie rolnicze, w zasadzie korzystają z technologii i doradztwa producentów środków do produkcji oraz dystrybutorów firm zagranicznych obecnych w Łotwie. Firmy te prowadzą doradztwo marketingowe, organizują pokazy w gospodarstwa i demonstracje oraz edukację poprzez lokowanie produktu. Ponadto na rynku usług doradczych można zaobserwować inne, nowe prywatne firmy łotewskie prowadzące doradztwo ogólne i specjalistyczne. Firmy przetwarzające produkty rolne w systemie AKIS pełnią podwójną rolę – są zarówno odbiorcami wiedzy i informacji, jak i dostarczycielami wiedzy. Łotewska Federacja Producentów Żywności (LFFE) skupia zarówno przedsiębiorców, profesjonalne stowarzyszenia, jak i instytuty badawcze, a jej celem jest promocja rozwoju przemysłu spożywczego, promocja produktów łotewskich na rynku lokalnym oraz podwyższenia konkurencyjności na rynkach ponadnarodowych. Ostatnio LFFE zaangażowała się w proces opracowania standardów edukacji zawodowej oraz w prowadzenie projektów szkoleniowych dla pracowników przemysłu spożywczego.

Istotnym źródłem wiedzy dla producentów rolnych są eksperci, wysoce zdeterminowani w poszukiwaniu kontaktów i współpracy z farmerami, wielu z nich prowadzi raczej prywatne doradztwo indywidualne lub w oparciu o krótkoterminowe kontrakty z klientami niż poprzez instytucjonalne struktury. W ocenie wielu farmerów taka forma doradztwa jest najbardziej korzystna, ponieważ odpowiada ich potrzebom i jest łatwiej dostępna.

Ponadto w strukturze AKIS znajdują się organizacje farmerskie. W Łotwie można zaobserwować różnego rodzaju farmerskie organizacje upowszechniające wiedzę i prowadzące doradztwo, a zarazem lobbujące edukację rolniczą, badania oraz wpływające na odpowiednią politykę rolną. Najbardziej znaną organizacją działającą na tym polu jest Rada Konsultacyjna Organizacji Rolniczych (CCAO). Inne pozarządowe organizacje farmerskie (ogółem jest ich 22) zorganizowane są w formie branżowej i zaangażowane są głównie w usługi, wymianę i tworzenie nowej wiedzy użytecznej dla danej branży. Podobnie organizacje spółdzielcze (czte-

ry największe) będące producentami środków do produkcji, są także zaangażowane w działalność upowszechnieniową najnowszej wiedzy, niektóre z nich mają szeroką sieć informacyjną zagranicą, gdzie łatwiej jest dostępna najnowsza wiedza. Formy transferu wiedzy przez te organizacje to przede wszystkim (a) szkolenia (finansowane przez te organizacje lub w ramach określonych projektów); (b) mediacje na rynku reklamy i promocji produktów rolniczych (pełnią także rolę selekcjonerów przy tworzeniu grup producentów); (c) występują z inicjatywą programową do instytucji odpowiedzialnych za edukację rolniczą; (d) wynajmują doradców świadczących kompleksowe usługi doradcze. Organizacje te działają pod parasolem Łotewskiego Stowarzyszenia Spółdzielni Rolniczych (LACA), które ułatwia wymianę informacji między jego członkami i prowadzi poradnictwo i doskonalenie zawodowe wykorzystując w tym własnych ekspertów.

Kolejnym, ważnym, ogniwem zaangażowanym w systemie AKIS są rolnicy, będący zarówno twórcami i dostarczycielami wiedzy. Wielu z nich oferuje odpłatne lub bezpłatne konsultacje wynikające z ich wiedzy i doświadczenia, prowadzą demonstracje we współpracy (lub bez) z instytutami badawczymi, organizują szkolenia praktyczne w swoich gospodarstwach (często we współpracy z LRATC).

W strukturze AKIS obecne są także inne nierolnicze organizacje pozarządowe, pełniące różne funkcje, działające dla rozwoju wsi, np. fundacje, związki i stowarzyszenia kobiet, lokalne partnerstwa, organizacje konsumentów, itp. zrzeszające wielu aktorów o różnych specjalistycznych kwalifikacjach.

Podsumowanie

Mimo, iż analizowane kraje bałtyckie połączyła na blisko pół wieku wspólna historia i związana z nią polityka gospodarki centralnie sterowanej, struktury organizacyjne systemu wiedzy i informacji rolniczej w tych krajach wykazują dość znaczne zróżnicowania. Po odzyskaniu niepodległości każdy z tych krajów wybrał własną drogę budowy gospodarki rynkowej, tworzenia nowej gospodarki rolnej i struktur przepływu wiedzy i informacji rolniczej, czerpiąc wzory z wielu krajów Europy zachodniej. Wybory te nie zawsze odpowiadały lokalnym warunkom, stąd konieczność wprowadzania wielu zmian w strukturze organizacyjnej, wewnętrznych powiązaniach i polityce finansowania badań i usług doradczych.

W Estonii związki między poszczególnymi partnerami w AKIS są nadal słabe i istnieje konieczność ich doskonalenia. Doświadczenia w implementacji różnych zagranicznych modeli wskazują, iż nie ma możliwości prostego przeniesienia modelu doradztwa do kompletnie różnej sytuacji socjo-ekonomicznej. Ale te doświadczenia przyniosły pewien efekt, stały się one podstawą budowy w Estonii jej własnego modelu i obecnie wciąż trwają dyskusje nad modyfikacją współcześnie istniejącego. Dyskusja skoncentrowana jest głównie wokół: (1) wzmocnienia współpracy pomiędzy naukowcami, doradcami rolniczymi i producentami rolnymi; (2) precyzyjnością, niezawodnością i dostępnością informacji naukowej i sposobem jej upowszechniania, (3) możliwościami integracji badań z doradztwem i produkcją.

W Litwie, działanie systemu AKIS oceniane jest przez krajowych ekspertów jako dobre. W jego strukturze działa 40 publicznych i prywatnych organizacji świadczących usługi doradcze, farmerzy mogą wybierać organizacje, z usług których chcą korzystać i są raczej usatysfakcjonowani z tego powodu. Powiązania między aktorami AKIS są także raczej pozytywnie oceniane, ale równocześnie z wejściem na rynek prywatnych instytucji doradczych, badawczych oraz organizacji pozarządowych, niezbędna jest dyskusja nad zmianami strukturami i lepszą koordynacją systemu.

W Łotwie sprawność systemu nie jest wciąż satysfakcjonująca. Występują trudności w koordynacji wynikające z braku jednej polityki (praktycznie na funkcjonowanie AKIS mają wpływ trzy polityki: rolna, edukacyjna i naukowa kreowane przez trzy różne resorty rządowe). Taka sytuacja nie sprzyja wewnętrznym powiązaniom w strukturze przepływu wiedzy i informacji rolniczej. Pierwsze zmiany już nastąpiły. Ostatnio, odpowiedzialni za te trzy polityki ministrowie we współpracy z praktykami rozpoczęli prace nad doskonaleniem koordynacji ogniw struktury tworząc Państwowe Centrum Badawcze Zasobów Rolnych i Żywnościowych oraz nad przekształceniem zawodowych szkół rolniczych w centra szkolenia zawodowego. Nadal problemem jest brak koordynacji badań, czego wynikiem jest cenna lecz fragmentaryczna wiedza, rzadko wykorzystywana w praktyce. Być może zainicjowane ostatnio podejście EIP w polityce współtworzenia nowej wiedzy i innowacji dla rolników przyniesie pozytywne efekty.

System wiedzy i informacji rolniczej funkcjonuje prawidłowo jedynie w warunkach, kiedy wszystkie jego ogniwa – poczynając od rolników (prowadzących gospodarstwa), którzy są podmiotem całej pracy doradczej, poprzez dostarczycieli usług doradczych, szkolnictwo średnie, uniwersytety, instytuty badawcze, instytucje otoczenia rolnictwa, w tym wspierające finansowo określone przedsięwzięcia, po politykę (instytucje rządowe i ustawodawcze) – są ze sobą ściśle zintegrowane.

Bibliografia

Korpa V., TisenkopfsT, *Estonia Country Report, Baltic Studies Centre, Riga, 2013.*

Ramanauskas J., Zukovskis J., *Lithuania Country Report, Aleksandras Stulginskis University, Kaunas, 2013.*

Šūmane S., Grīviņš M., Tisenkopfs T., *Latvia Country Report, Baltic Studies Centre, Riga, 2013.*

dr inż. Krystyna Vinohradnik
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie

Arkadiusz Niedziółka, Adam Perchał

Rozwój infrastruktury turystycznej wokół Jeziora Czorsztyńskiego

Wstęp

Zagospodarowanie turystyczne, inaczej zwane infrastrukturą turystyczną lub bazą materialną turystyki odgrywa w rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych podstawową rolę. Wszelkiego rodzaju obiekty noclegowe oraz zakłady gastronomiczne, restauracje, stołówki, kawiarnie muszą istnieć, aby wczasowicze mogli korzystać z podstawowych usług turystycznych – noclegowych i gastronomicznych.

Małopolska to atrakcyjna pod względem liczby walorów przyrodniczych i kulturowych część Polski. Na terenie województwa małopolskiego jednym z wybitnych ze względu na podstawowe dobra turystyczne terenów jest powiat nowotarski. Pomiędzy Pieninami i Gorcami znajduje się Jezioro Czorsztyńskie będące dużą atrakcją turystyczną. Nad Jeziorem Czorsztyńskim działają różne obiekty noclegowe i hotelarskie, przeważnie są to kwatery prywatne i gospodarstwa agroturystyczne, ale nie brakuje także pensjonatów, hoteli i domów wczasowych. Turyści mają również możliwość wypoczynku i noclegu na polach biwakowych i kempingach. W obrębie jeziora są możliwości uprawiania różnych form aktywności ruchowej, są świadczone różne usługi rekreacyjne, które zapewniają turystom aktywne spędzanie czasu wolnego.

Celem tej publikacji jest charakterystyka infrastruktury turystycznej wokół zbiornika czorsztyńskiego. Podstawą tej charakterystyki są badania ankietowe przeprowadzone w trzech sąsiadujących z tym jeziorem gminach wiejskich powiatu nowotarskiego: Czorsztyn, Łapsze Niżne i Nowy Targ. Badania, w formie wywiadu bezpośredniego z pracownikami urzędów gmin odpowiedzialnymi za rozwój gmin, turystykę i promocję, dotyczyły roli władz lokalnych w rozwoju różnych form turystyki, wsparcia infrastruktury turystycznej oraz stanu bazy noclegowej i rekreacyjnej. Do badań wykorzystano specjalnie opracowaną ankietę składającą się z dwunastu pytań (ośmiu typy zamkniętego i czterech otwartych). Badania zostały przeprowadzone w okresie jesiennym 2013 roku.

Istota zagospodarowania turystycznego

W literaturze dotyczącej zagadnień związanych z szeroko rozumianą turystyką zagospodarowanie turystyczne było wielokrotnie opisywane i omawiane. Liczni autorzy zwracali uwagę na jego znaczenie w rozwoju branży turystyczno-hotelarskiej. Zagospodarowanie turystyczne, nazywane również infrastrukturą turystyczną, dzieli się na infrastrukturę techniczną i społeczną. Do tej pierwszej zalicza się szlaki turystyczne, górskie koleje linowe, wyciągi narciarskie, żeglugę turystyczną, sieć hotelową i zakładów gastronomicznych. Z kolei na infrastrukturę społeczną składają się biura turystyczne, obiekty sportowe i wypoczynkowe, urządzenia rozrywkowe, oraz informacja turystyczna [Gaworecki 2003]. Zagospodarowanie turystyczne można określić jako „wynik działalności mającej na celu przystosowanie przestrzeni do potrzeb ruchu turystycznego" [Warszyńska, Jackowski 1978]. W działalności tej zaznaczają się trzy podstawowe tendencje:

- ochrona i przystosowanie dla potrzeb turystów walorów turystycznych,
- zapewnienie dostępności komunikacyjnej obszarów, miejscowości i obiektów stanowiących cele wyjazdów turystycznych,
- zapewnienie turystom niezbędnych warunków egzystencji w miejscu lub na szlaku będącym celem podróży, poprzez wyposażenie ich w odpowiednie urządzenia obsługowe.

Infrastrukturę turystyczną określa się również jako komplementarne dobra turystyczne i jako bazę materialną turystyki. Najczęściej w literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery podstawowe elementy tej bazy [Rogalewski 1974]: bazę komunikacyjną, żywieniową, noclegową i towarzyszącą.

Do infrastruktury komunikacyjnej zalicza się wszelkiego rodzaju szlaki komunikacyjne, w tym drogi i autostrady oraz linie kolejowe i lotniska. Rozpatrując infrastrukturę komunikacyjną, należy uwzględnić transport kołowy, kolejowy, powietrzny oraz wodny [Różycki 2006]. W skład infrastruktury noclegowej wchodzą natomiast różnego rodzaju obiekty noclegowe świadczące usługi noclegowe.

Usługi te, zwane również hotelarskimi należą do podstawowych usług turystycznych. Możne je zdefiniować jako: „zespół świadczeń i usług zaspokajających podstawowe potrzeby bytowe jednego człowieka przebywającego w ciągu jednej doby poza swoim gospodarstwem domowym" [Grabowski, Konsewicz 1980]. Z kolei ustawa o usługach turystycznych z 1997 roku precyzuje, iż usługi hotelarskie mogą być świadczone w obiektach hotelarskich, które spełniają wymagania co do wielkości obiektu, jego wyposażenia oraz zakresu świadczonych tam usług. Wymagania te ustalane są według rodzaju i kategorii, do których obiekt został zaszeregowany [Bosacki, Śniadek 2004].

W bazie noclegowej szczególne miejsce zajmują hotele. Czołowa ich pozycja w strukturze noclegowej bazy wynika z kilku okoliczności, m.in. z: rozwiniętej sfery działalności usługowej (innej niż noclegowa) realizowanej przez hotel, uniwersalności lokalizacji (hotele są lokalizowane wszędzie: w centrach wielkich miast, wzdłuż morskich wybrzeży i wysoko w górach), oraz szerokiej gamy standardów hoteli [Konieczna-Domański 2012]. Natomiast w skład infrastruktury gastronomicznej czyli żywieniowej wchodzą jednostki świadczące usługi żywieniowe. Zalicza się do nich m.in. restauracje, kawiarnie, bary uniwersalne, przekąskowe, szybkiej obsługi, herbaciarnie, pijalnie, oraz smażalnie, cukiernie, lodziarnie i bufety [Różycki 2006]. Z kolei infrastruktura towarzysząca, czyli uzupełniająca to zespół elementów, które uzupełniają podstawową ofertę turystyczną. Bazę towarzyszącą zagospodarowania turystycznego mogą stanowić: obiekty sportowo-rekreacyjne np. hale sportowe, kryte pływalnie, baseny, boiska sportowe, lodowiska, kluby jazdy konnej i inne.

Charakterystyka regionu Jeziora Czorsztyńskiego

Jezioro Czorsztyńskie to zaporowy zbiornik wodny powstały na rzece Dunajec w 1997 roku. Powstał on przez zbudowanie zapory wodnej w Niedzicy, pomiędzy Pieninami Spiskimi a Pieninami Właściwymi. Wokół Jeziora Czorsztyńskiego znajdują się miejscowości, na terenie których świadczono są różne usługi turystyczno-rekreacyjne.

Spośród licznych walorów turystycznych okolic Jeziora Czorsztyńskiego za najważniejsze uznaje się: przyrodę Pienińskiego Parku Narodowego, ruiny zamku w Czorsztynie i Zamek w Niedzicy, górę Wdżar z ośrodkiem narciarskim i letnią zjeżdżalnią wózkową, zaporę zbiornika czorsztyńskiego wraz z elektrownią, osadę turystyczną „Czorsztyn" we wsi Kluszkowce z ekskluzywną zabudową uzdrowiskowo-willową oraz wiejską z muzeum etnograficznym i z uliczką malowniczych piwniczek ze spichlerzykami.

W położonej w gminie Nowy Targ wsi Dębno, miejscowości w pobliżu Jeziora Czorsztyńskiego znajduje się jedyny obiekt w badanym regionie wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Chodzi o drewniany kościółek pochodzący z XV wieku, który w 2003 roku został wpisany na Listę UNESCO dzięki uznaniu jego niezwykłych walorów historyczno-artystycznych [Milan, Piechowicz-Jędrys 2012].

Znaną atrakcją turystyczną w pobliżu Jeziora Czorsztyńskiego jest spływ Dunajcem łodziami z pienińskimi flisakami. Zaczyna się on w miejscowości Sromowce-Kąty, a kończy albo w Szczawnicy albo w Krościenku nad Dunajcem. Łodzie z dwójką flisaków zabierają turystów w podróż i przepływają trasą o długości 15 km wśród pięknej przyrody Pienińskiego Parku Narodowego. Spływ w zależności od stanu wody trwa od dwóch do trzech godzin [Polski... 2012].

Wyniki badań

Jesienią 2013 roku przeprowadzono badania ankietowe w trzech gminach powiatu nowotarskiego: Czorsztyn, Łapsze Niżne i Nowy Targ, w których niektóre z miejscowości są położone bezpośrednio nad Jeziorem Czorsztyńskim lub w jego najbliższym sąsiedztwie. Wszystkie trzy poddane badaniom gminy mają opracowane strategie rozwoju. Strategia rozwoju gminy Łapsze Niżne zawiera ocenę szans i zagrożeń dla rozwoju turystyki, a w misji i wizji strategicznej uwzględniono między innymi rozwój agroturystyki. W pozostałych dwóch strategiach nie ma uwzględnionych szans i zagrożeń dla ogólnego rozwoju usług turystycznych, ale zarówno w strategii dla gminy Czorsztyn, jak i dla gminy Nowy Targ został ujęty rozwój usług agroturystycznych.

W ankiecie zadano pytanie o wpływ samorządu gminnego na rozwój agroturystyki. W gminie Czorsztyn wpływ en oceniono jako duży, w gminie Łapsze Niżne ograniczony, a w gminie Nowy Targ jako brak znaczącego wpływu władz lokalnych na rozwój usług agroturystycznych. Kolejne pytanie ankietowe dotyczyło formy wsparcia udzielanej przez gminę agroturystyce. W gminie Czorsztyn wskazano na poprawę dostępu do informacji turystycznej (agroturystycznej), wprowadzenie innych elementów zagospodarowania turystycznego, w tym ścieżek przyrodniczych i szlaków konnych, oraz promowanie lokalnych artystów i miejscowych produktów. W gminie Łapsze Niżne wskazano na wspólne organizowanie przedsięwzięć mających na celu propagowanie i promowanie walorów turystycznych gminy. Natomiast w gminie Nowy Targ stwierdzono, że agroturystyka jest wspierana przez władze lokalne poprzez promocję bazy noclegowej,

w tym oczywiście agroturystycznej w folderach i materiałach promocyjnych,

Podstawą rozwoju turystyki jest baza noclegowa. W związku z tym zapytano w ankiecie o liczbę i rodzaje obiektów noclegowych funkcjonujących w badanych gminach. Zdecydowanie największą bazę noclegową, głównie składającą się z gospodarstw agroturystycznych i kwater prywatnych ma gmina Czorsztyn (tab. 1).

Tabela 1. Liczba i rodzaje obiektów noclegowych w gminach Czorsztyn, Łapsze Niżne i Nowy Targ (stan na 2013 rok)

Lp.	Obiekt noclegowy	Gmina		
		Czorsztyn	Łapsze Niżne	Nowy Targ
1	Hotel	2	3	-
2	Motel	2	-	-
3	Pensjonat	15	5	1
4	Ośrodek szkolno-wypoczynkowy	1	-	1
5	Ośrodek rehabilitacyjno-leczniczy	1	-	-
6	Schronisko	1	-	1
7	Schronisko młodzieżowe	2	-	-
8	Dom wczasowy	5	7	1
9	Kwatera prywatna	57	-	4
10	Gospodarstwo agroturystyczne	180	72	21
Razem		**266**	**87**	**29**

Źródło: opracowano na podstawie badań własnych

Analizując tabelę 1 należy stwierdzić, że gospodarstwa agroturystyczne zdecydowanie dominują wśród pozostałych form zakwaterowania we wszystkich badanych gminach. Aby zwiększyć rozwój agroturystyki należy rozszerzyć zakres działań promocyjnych tej formy turystyki wiejskiej. Promocja wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych powinna być prowadzona jednocześnie za pomocą różnych narzędzi marketingowych: wydawnictw, reklam internetowych, wyjazdów na targi i giełdy turystyczne oraz na typowe giełdy agroturystyczne, a także poprzez udział w różnych konferencjach, sympozjach, festynach, dożynkach czy odpustach. Warto dodać, że promocja agroturystyki wspierana jest przez różne podmioty oraz instytucje, wśród których główną rolę w tej sferze pełnią stowarzyszenia agroturystyczne [Zawadka 2010].

Baza towarzysząca to również ważny element zagospodarowania turystycznego obszaru wokół Jeziora Czorsztyńskiego. Z odpowiedzi na kolejne pytanie ankietowe o liczbę i rodzaje takich obiektów wynika, że we wszystkich badanych gminach najwięcej jest boisk sportowych, istnieją również hale sportowe, wyciągi narciarskie i inne (tab. 2).

Tabela 2. Liczba i rodzaje obiektów sportowo-rekreacyjnych w gminach Czorsztyn, Łapsze Niżne i Nowy Targ (stan na 2013 rok)

Lp.	Obiekt sportowo-rekreacyjny	Gmina		
		Czorsztyn	Łapsze Niżne	Nowy Targ
1	Boisko sportowe	5	5	13
2	Hala sportowa	1	3	1
3	Kąpielisko	-	1	-
4	Klub jeździecki	-	-	3
5	Kręgielnia	-	1	-
6	Lodowisko	1	-	-
7	Siłownia	2	4	-
8	Wyciąg narciarski	3	2	3

Źródło: opracowano na podstawie badań własnych

Z analizowanej tabeli wynika, że w terenie wokół Jeziora Czorsztyńskiego, w każdej badanej gminie turyści mogą korzystać z boisk sportowych, hal sportowych, a zimą jeździć na nartach. Na terenie wiejskiej gminy Nowy Targ są także możliwości uprawiania jazdy konnej.

W ankiecie zadano respondentom również pytanie o formy turystyki, które najczęściej są uprawiane w gminie. W gminie Czorsztyn wskazano na turystykę pieszą górską, rowerową, wodną i narciarstwo. Z kolei w gminie Łapsze Niżne, poza różnymi formami turystyki kwalifikowanej, czyli specjalistycznej (piesza, rowerowa, narciarska, żeglarska i kajakowa) wskazano także na turystykę kulturową i przyrodniczą, które mieszczą się w zakresie pojęciowym turystyki krajoznawczej i ekoturystyki. Podobne jak w tych dwóch gminach, w gminie Nowy Targ turyści najczęściej czas wolny spędzają na wycieczkach rowerowych, ale również uprawiają turystykę pieszą i konną.

Ważnym czynnikiem rozwoju branży turystyczno-rekreacyjnej, także szeroko rozumianego hotelarstwa i usług noclegowych może okazać się wsparcie ze źródeł zewnętrznych, w tym z programów i działań Unii Europejskiej. W związku z tym następne pytanie ankietowe dotyczyło tego czy gmina w ostatnich pięciu latach starała się o pozyskanie środków zewnętrznych na rozwój turystyki. Okazało się, iż gmina wiejska Nowy Targ nie starała się o to, ale pozostałe dwie badane gminy taką inicjatywą w ostatnich kilku latach się wykazały. Gmina Czorsztyn uzyskała wsparcie z Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na budowę ścieżki przyrodniczo-leśnej. Kolejną inwestycją, na którą gmina ta otrzymała wsparcie zewnętrzne była ścieżka rowerowo-piesza wokół „Traktu Pienińskiej Pętli". Uzyskano również wsparcie na budowę placu rekreacyjnego w miejscowości Sromowce Niżne. W gminie Łapsze Niżne z Programu Operacyjnego

Kapitał Ludzki zrealizowano projekt „Dziecięce listy do świata", dzięki któremu uruchomiono dziecięce punkty przedszkolne w sześciu wsiach. Z funduszy europejskich dokonano także remontu jednej z ulic, wydano przewodnik po ścieżkach pieszo-rowerowych na pograniczu polsko-słowackim, zrobiono remont domu ludowego oraz zbudowano plac zabaw we wsi Falsztyn.

Ostatnie pytanie ankietowe dotyczyło współpracy gminy z podmiotami i instytucjami w zakresie rozwoju usług agroturystycznych. Taką współpracę w literaturze, niekoniecznie w odniesieniu do branży turystycznej, nazywa się marketingiem relacji. W zarządzaniu marketingiem relacji ważne jest stosowanie interaktywnych form komunikacji w celu budowania długotrwałych więzi z różnymi partnerami [Nawrocka, Perechuda 2006]. Dla władz lokalnych partnerami tymi mogą być turyści gospodarstw agroturystycznych, ale także instytucje mające wpływ na rozwój turystyki wiejskiej. Tylko gmina Łapsze Niżne współpracuje w tej sferze z jednym ze stowarzyszeń – Góralskim Stowarzyszeniem Agroturystycznym. Trzeba zaznaczyć, że na terenie trzech badanych gmin funkcjonują gospodarstwa agroturystyczne zrzeszone w trzech różnych stowarzyszeniach agroturystycznych. Do wspomnianego powyżej Góralskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego z obszaru gminy Czorsztyn należy 26 wiejskich kwaterodawców zgrupowanych w Kole Terenowym Czorsztyn. Gospodarstwa agroturystyczne w tym kole są zlokalizowane we wsiach Czorsztyn i Kluszkowce – po 9 obiektów, we wsi Mizerna – 4 obiekty, we wsi Huba – 2 gospodarstwa, a po jednym we wsiach Sromowce Niżne oraz Sromowce Wyżne [www.goralskie.net 2013]. Do stowarzyszenia tego należy również Koło Terenowe Spisz zrzeszające dziesięciu rolników posiadających gospodarstwa agroturystyczne w gminie Łapsze Niżne. W grupie tej osiem obiektów znajduje się we wsi Trybsz, a po jednym w miejscowościach Kacwin i Niedzica [www.goralskie.net 2013]. Góralskie Stowarzyszenie Agroturystyczne zostało założone w 2009 roku i zrzesza właścicieli gospodarstw agroturystycznych nie tylko z powiatu nowotarskiego, ale także i z powiatu tatrzańskiego z gmin: Bukowina Tatrzańska i Poronin. Stowarzyszenie liczy obecnie ponad siedemdziesięciu członków i posiada Biuro Obsługi Turystycznej w Czorsztynie [Góralskie... 2012].

Do drugiego stowarzyszenia „Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne" należy natomiast 25 gospodarstw agroturystycznych z gminy Czorsztyn, w tym 12 z miejscowości Czorsztyn, 6 z Kluszkowiec, 3 z Mizernej i po 2 z Huby i Sromowiec Wyżnych [www.galicyjskie.pl 2013]. Z terenu gminy Łapsze Niżne w stowarzyszeniu tym zrzeszonych jest czterech rolników świadczących usługi agroturystyczne w miejscowości Trybsz.

Trzecim stowarzyszeniem agroturystycznym, do którego należą gospodarstwa agroturystyczne z obszaru badań jest Stowarzyszenie Turystyki i Agroturystyki Ziem Górskich. W organizacji tej zrzeszonych jest dziesięciu rolników zajmujących się agroturystyką z gminy Czorsztyn, wszyscy ze wsi Sromowce Wyżne, oraz jeden wiejski kwaterodawca ze wsi Klikuszowa, położonej w gminie Nowy Targ [www.agrogory.republika.pl 2013].

Podsumowanie

W artykule przedstawiono stan infrastruktury turystycznej w trzech gminach wiejskich powiatu nowotarskiego, na terenie których znajduje się Jezioro Czorsztyńskie: Czorsztyn, Łapsze Niżne i Nowy Targ. Baza noclegowa, gastronomiczna i towarzysząca wokół jeziora jest dobrze rozwinięta. Z bazy korzystają najczęściej turyści wypoczywający w miejscowościach położonych bezpośrednio nad Jeziorem Czorsztyńskim lub wczasowicze nocujący w innych częściach powiatu nowotarskiego. Z usług żywieniowych i rekreacyjnych korzystają również liczni odwiedzający (turyści jednodniowi), którzy nie korzystają w regionie z noclegów w obiektach hotelarskich.

Obszar wokół Jeziora Czorsztyńskiego jest atrakcyjnym pod względem turystycznym obszarem Małopolski. Walory przyrodnicze, głównie wspomniany akwen wodny, ale także lasy, czyste powietrze i góry dają możliwość wypoczynku turystom w wielu miejscowościach w okolicy. Ponadto na uwagę zasługują również zabytki architektury w postaci dwóch zamków w Niedzicy i Czorsztynie, kościołów na Spiszu, w tym wpisanego na listę UNESCO drewnianego kościoła św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim, czy zabytkowych wiejskich chat skupionych w znanej Osadzie Czorsztyn we wsi Kluszkowce.

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że:

- wszystkie badane gminy posiadają opracowane strategie rozwoju, w których uwzględniono rozwój agroturystyki,
- największą bazę noclegową posiada gmina Czorsztyn,
- we wszystkich poddanych badaniom gminach wśród obiektów noclegowych zdecydowanie dominują gospodarstwa agroturystyczne, w każdej gminie w strukturze bazy noclegowej jest ich najwięcej,
- z obiektów sportowo-rekreacyjnych najwięcej na badanym obszarze jest boisk sportowych oraz wyciągów narciarskich, z których mogą korzystać turyści i odwiedzający obszar,
- wsparcie działalności agroturystycznej przez władze lokalne w badanych gminach dotyczy głównie promocji agroturystyki wykorzystującej różne narzędzia marketingowe.

Bibliografia

Bosiacki S., Śniadek J. *(red.), 2004, Metodyka i technika obsługi ruchu turystycznego, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań, s. 56.*

Gaworecki W., *2003, Turystyka, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, ss. 126-127.*

Góralskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, *2012, Mikołajewicz B. (red.), Redakcja Magazynu Świat, kultura i Podróże, Maniowy, ss. 4-5.*

Grabowski J., Konsewicz G., *1980, Hotelarstwo, cz. I-IV, Centrum Kształcenia Ustawicznego, Jelenia Góra, s. 22.*

Konieczna-Domański A., *2012, Gospodarka turystyczna, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, s. 54.*

Milan J., Piechowicz-Jędrys A., *2012, Parafia św. Michała Archanioła Dębno, Wydawnictwo Turystyczne w Krakowie, Kraków, s. 7.*

Nawrocka E., Perechuda K., *2006, Marketing relacji jako sposób uzyskiwania przewagi konkurencyjnej przez gospodarstwo agroturystyczne [w:] Agrobiznes 2006. Konkurencja w agrobiznesie – jej uwarunkowania i następstwa. Tom 2, red. S. Urban, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, s. 224.*

Polski Region Pieniny, *2012, Zachwieja S. (red.), nr 01 2012 rok, Wydawnictwo Thermaleo Sp. z o. o., Warszawa, s. 21.*

Rogalewski O., *1974, Zagospodarowanie turystyczne, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 12.*

Różycki P., *2006, Zarys wiedzy o turystyce, Proksenia, Kraków, s. 86.*

Warszyńska J., Jackowski A., *1978, Podstawy geografii turyzmu, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 28.*

Zawadka J., *2010, Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 45.*

http://www.goralskie.net/kolo.php?oid=1&order=0&page=2

http://www.goralskie.net/kolo.php

http://www.galicyjskie.pl/kolo.php

http://www.agrogory.republika.pl/gmina_nowy_targ.htm

dr Arkadiusz Niedziółka

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Instytut Ekonomiczno-Społeczny
Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa

mgr Adam Perchał

Politechnika Częstochowska
Wydział Zarządzania
doktorant

Justyna Błońska

Podejście LEADER i budowanie oddolnej inicjatywy – Partnerstwo Północnej Jury

Wprowadzenie

Podejście LEADER w rozwoju lokalnym ma za zadanie aktywizować obszary wiejskie w celu poszukiwania nowych sposobów osiągnięcia i utrzymania konkurencyjności a także efektywne wykorzystywanie zasobów lokalnych. Daje także szanse pokonywania potencjalnych przeszkód, takich jak brak szans na samozatrudnienie, niski poziom zaopatrzenia w usługi. Podejście LEADER – w odróżnieniu od innych środków polityki wiejskiej – wskazuje *w jaki sposób działać*, a nie *co należy zrobić*. Z uwagi na różnorodność obszarów wiejskich w Europie zauważono, iż skuteczniejsze i bardziej wydajne są strategie uzgadniane i wdrażane na szczeblu lokalnym przez miejscowych partnerów mających jasne i przejrzyste procedury dzięki wsparciu miejscowej administracji publicznej z udziałem pomocy technicznej [Podejście LEADER... 2006].

Program LEADER jest projektem bezzwrotnej pomocy Unii Europejskiej, którego celem jest wspomaganie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich przez wdrożenie zintegrowanych, oryginalnych i wysokojakościowych strategii rozwoju. Rozwój obszarów wiejskich w ramach programu LEADER skupia się na oddolnym opracowaniu przez społeczność lokalną strategii rozwoju oraz realizację wynikających z niej projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele tych sektorów tworzą partnerstwo

międzysektorowe – **lokalną grupę działania** [Deska 2009].

LGD Partnerstwo Północnej Jury

Partnerstwo Północnej Jury to Lokalna Grupa Działania w województwie śląskim. Utworzona została w 2004 r. przez lokalnych liderów z 9 gmin: Janów, Koziegłowy, Lelów, Mstów, Niegowa, Olsztyn, Poraj Przyrów oraz Żarki, leżących w północnej części Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Obszar wszystkich gmin zajmuje w sumie 985 km2 i jest zamieszkany przez 72 tys. osób. Stowarzyszenie Partnerstwo Północnej Jury zostało powołane w głównej mierze w celu pozyskiwania funduszy z Unii Europejskiej skierowanych na obszary wiejskie. Taką inicjatywą był program LEADER+, a później oś 4 LEADER Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Fot. 1. Logotyp Partnerstwa Północnej Jury

„Północna Jura jest obszarem zrównoważonego rozwoju, przyjaznym dla naturalnego środowiska, społecznych inicjatyw i przedsiębiorczości oraz obszarem o wybitnej atrakcyjności turystycznej w skali europejskiej" – tak brzmi wizja obszaru **Partnerstwo Północnej Jury (PPJ)** w Lokalnej Strategii Rozwoju. W praktyce wizja ta przełożyła się na pięć następujących celów:

- Cel ogólny A – Optymalne zagospodarowanie zasobów społecznych, środowiska naturalnego i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.
- Cel ogólny B – Sprzyjające warunki dla innowacji, przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy oraz przygotowanie mieszkańców w tym młodzieży do pracy zgodnie z wymogami rynku.
- Cel ogólny C – Zintegrowana i innowacyjna oferta turystyczna jako ważny element lokalnej kultury i gospodarki.
- Cel ogólny D – Aktywna, innowacyjna i zintegrowana społeczność ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży oraz osób starszych i osób potrzebujących wsparcia.
- Cel ogólny E – Skuteczna instytucja partnerska jako animator aktywności współpracy i dobrego rządzenia na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Atrakcyjność turystyczna jest najważniejszą cechą obszaru działania PPJ. Spójność geograficzna jest widoczna i w głównej mierze wpływa na nią znacząca liczba obiektów przyrodniczych poddanych różnorodnym formom ochrony prawnej. W sumie na obszarze działania PPJ rezerwaty przyrody zajmują 395 ha, co stanowi ponad 5% całkowitej powierzchni Partnerstwa Północnej Jury. Znacznie większy obszar niż rezerwaty zajmuje Park Krajobrazowy Orlich Gniazd, który wraz z otuliną pokrywa większą część partnerskich gmin. Ze względu na unikatowe wartości przyrodnicze północnej Jury planowane jest utworzenie na terenie gmin Janów i Olsztyn "Jurajskiego Parku Narodowego".

Teren Północnej Jury jest spójny historycznie, na całym obszarze widnieją pozostałości średniowiecznych grodów, kościołów i warowni jurajskich potwierdzających wielowiekowy rozwój oraz spójność społeczno-gospodarczą tego terenu. Ludzie zamieszkujący ten teren są przedsiębiorczy. Od wieków kwitnie tu drobna przedsiębiorczość i usługi. Dużą rolę odgrywa także rolnictwo.

Przez wieki ukształtowała się także wyjątkowa kultura regionu (spójność kulturowa) wiele jest też tradycji regionalnych, które należy pielęgnować, w tym również kulinarnych. W Złotym Potoku powstała pierwsza w Europie pstrągarnia założona przez rodzinę Raczyńskich, działająca do dziś. W Lelowie królują potrawy żydowskie *ciulim* i *czulent*. Koziegłowy są jedynym ośrodkiem na świecie, w którym wykonuje się ozdoby z cienkich pasków drewna osikowego. Żarki, kiedyś żydowskie miasteczko, słynie z zabytkowych stodół i handlu – targi do dziś odbywają się dwa razy w tygodniu. Gmina Poraj była i jest miejscem rekreacji, na jej terenie znajduje się zalew. Gmina Niegowa to polskie centrum turystyki wspinaczkowej. Gmina Mstów oprócz turystyki promuje także markę „Mstowskie sady", produktem są pyszne jabłka. Gmina Przyrów jest również miejscowością turystyczną i słynie ze spływu kajakowego. W gminie Olsztyn największą atrakcją są ruiny zamku widoczne z Jasnej Góry.

Działalność Partnerstwa Północnej Jury

Partnerstwo Północnej Jury wspiera w swoich działaniach zainteresowania lokalnych społeczności organizując warsztaty, szkolenia i kursy kierowane zarówno do dorosłych jak i do najmłodszych mieszkańców Północnej Jury. Zorganizowano kurs pierwszej pomocy przedmedycznej, warsztaty ekologiczne skierowane do dzieci, w każdej z gmin odbyły się szkolenia informacyjne z zakresu pozyskiwania środków unijnych. W celu zachowania i pielęgnowania lokalnych tradycji, LGD, dzięki projektowi Juraj-

ska Kuźnia Umiejętności, zorganizowała warsztaty rozwijania różnorodnych umiejętności. W każdej z gmin uczestnicy uczyli się i przypominali sobie nietypowe, ciekawe zajęcia tj. garncarstwo, warsztaty tworzenia ozdób z łyków osikowych, warsztaty malarskie, plastyczno-fotograficzne.

Fot. 2. Jurajska kuźnia umiejętności- Mstów. Źródło: http://www.jura-ppj.pl/

Dla promocji regionu PPJ wydało wiele publikacji cieszących się ogromnym zainteresowaniem m.in. mapy turystyczne, albumy, *Jurajski Śpiewnik,* informatory bazy turystycznej, „Echa Historii" opowiadające o historii ludzi aktywnie działających i zasłużonych dla lokalnych społeczności.

Fot. 3. Wybrane publikacje Stowarzyszenia Partnerstwo Północnej Jury. Źródło: http://www.jura-ppj.pl/

Partnerstwo Północnej Jury w dużej mierze znane jest przez mieszkańców i turystów z wielu imprez plenerowych jakie współorganizuje. Są to tradycyjne, cykliczne uroczystości, głównie w sezonie letnim, które cieszą się ogromnym zainteresowaniem, ponieważ pokazują wyjątkową kulturę regionu, np. Festiwal kultury polskiej i żydowskiej „Święto Ciulimu-Czulentu", „Chorońskie prażuchy", „Święto Pstrąga" – jedyna okazja, kiedy można spróbować tradycyjnych potraw, Jurajskie Lato Filmowe – impreza, gdzie tysiące ludzi ogląda hity filmowe wyświetlane na świeżym powietrzu przez trzy noce, a także dożynki i wiele innych imprez także sportowych. Są one głównie finansowane z działania Małe Projekty PROW 2007-2013.

Fot. 4. Święto ciulimu i czulentu w Lelowie. Źródło: materiały promocyjne GOK Lelów

Dzięki działaniu Odnowa i Rozwój Wsi w wielu miejscowościach wybudowano bezpieczne place zabaw dla dzieci. Szczególnie docenioną inwestycją był plac zabaw i zewnętrzna siłownia wchodzący w skład kompleksu rekreacyjno-sportowego wybudowany w Koziegłowach, który uzyskał w 2011r. tytuł Najlepszej Przestrzeni Publicznej Województwa Śląskiego w kategorii urbanistyka. Wyremontowano także wiele obiektów takich jak świetlice wiejskie, stadiony i boiska, budynki użyteczności publicznej, zmodernizowano centra wsi i rynki.

Fot. 5. Kompleks sportowo-rekreacyjny w Koziegłowach. Źródło: www.kozieglowy.info/

QUEST-edukacyjny, czyli spacer turystyczny po 20 gminach jest bardzo ciekawym projektem współpracy pomiędzy LGD Partnerstwo Północnej Jury,

LGD „Razem na Wyżyny" i LGD Bractwo Kuźnic. Jest to sposób na ciekawe, rodzinne zwiedzanie nieznanych miejsc. Gracze za pomocą wierszowanych rymowanek poznają wyjątkowe trasy, np. "w niektórych miejscach wapiennej skały tu także amonity swe muszle poodciskały / poszukaj w skałach po prawej stronie czy jakiś amonit nie trafi w twe dłonie". Wykonując zadanie uczestnicy zbierają litery, które doprowadzą ich do ukrytego skarbu. Chętni mogą wydrukować Questy z strony www.jura-ppj.pl.

Na terenie Partnerstwa Północnej Jury możemy podążać następującymi trasami: „Olsztyńska panorama Jury", "Lelów dwóch Kultur", „Tajemnice Koziegłowskich zaułków", Spacer kupieckim traktem przez Choroń", „Żarki wczoraj i dziś – szlakiem pociągla i drajfusa", „W 80 minut dookoła Chudobki", „Spacer po dnie jurajskiego morza w Złotym Potoku", „M jak Mstów: Śladami historii po grodzie Mstowa" oraz "Quest o kueście" – projekt o wartości 324 077,73 zł cieszy się ogromnym zainteresowaniem zarówno turystów jak i lokalnej społeczności.

Fot. 6. 9 Plansz Questów z gmin tenenu PPJ.
Źródło: Źródło: http://www.jura-ppj.pl/

Budżet PPJ zaplanowany na lata 2009-2013 wynosił 10 540 000,00 zł, jednak wielkim sukcesem Lokalnej Grupy Działania Partnerstwo Północnej Jury było uzyskanie w ogólnopolskim konkursie szansy na realizację lokalnej strategii rozwoju w zakresie dodatkowych zadań w 2013 r. Wartość pomocy dla Stowarzyszenia PPJ w zakresie dodatkowych zadań wyniosła 4 090 282,00 zł. Stowarzyszenie PPJ przeznaczyło je na przedsięwzięcia z zakresu Sportowa i Bezpieczna Jura. Sportowa Jura to przedsięwzięcia prowadzące do rozwoju różnych dziedzin sportu. Wspierają powstanie lub modernizację obiektów i urządzeń sportowych mających wpływ na wzrost aktywności sportowej. Promują zachowanie fair-play, rywalizację i zdrowy tryb życia, zapobieganie patologiom społecznym oraz przyczyniają się do powstania klubów i sekcji sportowych. Pozyskano fundusze na operacje w zakresie: budowy, modernizacji i wyposażenia obiektów sportowych, organizacji imprez, wydarzeń sportowych, tworzenie sekcji sportowych. Bezpieczna Jura to przedsięwzięcia wspierające działania służące podniesieniu poziomu bezpieczeństwa poprzez powstanie i urządzenie obiektów, elementów architektury, urządzeń, działań edukacyjnych i szkoleniowych nakierowanych na bezpieczeństwo w wielu aspektach życia. Możliwe było pozyskanie funduszy na operacje w zakresie budowy, remontu i wyposażenia infrastruktury służącej bezpieczeństwu.

Podsumowanie

Partnerstwo Północnej Jury w pierwszym okresie programowania zrealizowało 21 projektów. Do 20 października 2013 złożono 280 wniosków, z czego Rada LGD PPJ pozytywnie zaopiniowała i wybrała 200 operacji o łącznej wartości 13 969 300,28 zł. Założenia zawarte w Lokalnej Strategii Rozwoju Północnej Jury realizowane są dzięki prężnie działającej Lokalnej Grupie Działania, która połączyła aktywnych mieszkańców wywodzących się z trzech sektorów. Zaangażowanie społeczności lokalnej na przestrzeni lat znacznie wzrosło. Widać to m. in. przez liczbę składanych wniosków, jak również przez zainteresowanie i pomoc w organizacji różnych wydarzeń, świadczy to także o zaufaniu, którym lokalne społeczności obdarzyły LGD.

Dzięki działalności LGD PPJ znacznie polepszyła się infrastruktura społeczna i techniczna. Znaczną uwagę przykładano także do projektów związanych z ochroną środowiska oraz edukacją. Dzięki dofinansowaniu wiele gmin mogło wykonać inwestycje, na które nie starczyłoby im środków z własnych budżetów. Znacznie poprawił się wizerunek terenów wiejskich i wzrosła ich atrakcyjność turystyczna. Lokalna społeczność została zaktywizowana. Dzięki publikacjom, warsztatom i szkoleniom nastąpił wzrost świadomości historycznej, kulturalnej i ekologicznej.

Bibliografia

Deska R., *2009. Wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju Północnej Jury – Informator dla Beneficjentów, Złoty Potok*

Lokalna Strategia Rozwoju Północnej Jury, 2011

Podejście LEADER - podstawowy podręcznik, 2006. Komisja Europejska

www.goklelow.pl

www.jura-ppj.pl

www.kozieglowy.info

www.prow.slaskie.pl

mgr Justyna Błońska
Urząd Gminy w Koziegłowach

Ewa Kostuch

Kopce pamięci

Kopcem nazywa się nasyp ziemi utworzony przeważnie przez człowieka i mający kształt stożka. Niekiedy też szczyty górskie przypominające swym kształtem stożek nazywa się kopcami, na przykład Trzy Kopce w Gorcach. Piękną książkę pod tytułem „Kopce w krajobrazie kulturowym Polski" wydaną w Krakowie w roku 2002, napisał Grzegorz Gil, w której opisał wszystkie kopce, jakie są w naszym kraju, a wymienia ich aż 207. Ponadto opisane zostały polskie kopce znajdujące się poza obecnymi granicami naszego kraju (także w USA) oraz kopce, które zostały zniszczone.

Kopce sypane były w różnych celach. Najczęściej dla uczczenia pamięci bohaterów narodowych walczących o wolność Polski. I tak Tadeusz Kościuszko, naczelnik insurekcji przeciwko moskiewskim zaborcom ma na terenie naszego kraju 36 kopców, które go upamiętniają. Najbardziej znanym z nich jest jednak kopiec Tadeusza Kościuszki w Krakowie, który rocznie odwiedza około 120 tysięcy turystów, z czego prawie 20 tysięcy stanowią turyści zagraniczni pochodzący głównie z USA, dla których Kościuszko jest też bohaterem narodowym. Walczył on również o wolność Ameryki spod dominacji angielskiej [Kostuch i Maślanka 2011]. Kopce Tadeusza Kościuszko znajdują się nie tylko w wielu miejscach naszego kraju, ale też poza jego granicami, a szczególnie w USA. Na Ukrainie kopiec Tadeusza Kościuszko znajduje się w Młynowie, na Białorusi w Bychowie Starym nad Dnieprem oraz w Bolorujsku, we Francji w Breville. W Ameryce Północnej na cześć Kościuszki nazwano też jeden ze szczytów w Górach Skalistych. W Polsce kopce upamiętniające Tadeusza Kościuszko znajdują się w wielu miejscowościach, a szczególnie tych, gdzie prowadził on walki wyzwoleńcze z zaborcą rosyjskim. Znajdują się prawie w każdym województwie, za wyjątkiem zachodniej części kraju. Do bardziej znanych oprócz krakowskiego Kopca Kościuszko należą także kopce: w Racławicach, Połańcu, Miechowie, Maciejowicach, Olkuszu, Bełżycach, Chełmie oraz w Krasiczynie. Największym jest jednak kopiec w Krakowie, którego wysokość wynosi 35,5 m, powierzchnia podstawy 4069 m2, a kubatura wynosi 167 tysięcy m^3 [Kostuch i Maślanka 2011]. Pozostałe kopce nie są już tak okazałe. Ich wysokości nie przekraczają na ogół 10 metrów. Wszędzie jednak są one ważnymi pomnikami patriotycznymi, składanymi Tadeuszowi Kościuszko za walkę o wolność Ojczyzny przez lokalne społeczności.

Fot. 1. Kopiec Kościuszki w Krakowie.
Źródło: www.zlotuptaka.org

Drugim bohaterem narodowym, któremu Polska zawdzięcza uzyskanie wolności w 1918 roku jest Józef Piłsudski [Waksmundzki 1986]. Wprawdzie nie ma on tak wielu pomników (kopców) jak Kościuszko, ale też jest przez Polaków uważany za jednego z największych bohaterów narodowych, który w pełni zasługuje na wdzięczną pamięć narodu. Także Kopiec Piłsudskiego na Sowińcu w Krakowie, usypany w 1937 roku, należy do największych i najbardziej znanych. Parametry Krakowskiego Kopca Piłsudskiego są następujące: wysokość 36 m, średnica podstawy 110 m, powierzchnia 0,76 ha, a kubatura 130 m^3 [Gill 2002]. Kopiec Piłsudskiego nazwano Mogiłą Mogił, gdyż złożono w nim ziemię ze wszystkich pól bitewnych oraz miejsc martyrologii Polaków. Również urnę z ziemią pochodzącą z grobu matki Józefa Piłsudskiego, Marii Piłsudskiej z Bilewiczów. Łącznie złożono w kopcu ponad 4 000 urn z ziemią pochodzącą z pól bitewnych i miejsc martyrologii do końca drugiej wojny światowej [Waksmundzki 1986]. W okresie PRL starań o utrzymanie Kopca całkowicie zaniechano, wycieczki na Kopiec Piłsudskiego były przez władzę komunistyczną bardzo źle widziane, a wycieczki młodzieży szkolnej po prostu zakazane. Kopiec z powodów zachodzących procesów erozyjnych ulegał coraz większej dewastacji. Dopiero po transformacji ustrojowej w 1989 roku, wykonana została renowacja Kopca i przywrócenie mu dawnego wyglądu. Dziś jest on znowu licznie odwiedzany przez wycieczki szkolne przybywające z całego kraju, żeby w ten sposób oddać hołd temu bohaterowi narodowemu.

Fot. 2. Kopiec Piłsudskiego w Krakowie.
Źródło: http://pl.wikipedia.org

Poza tymi dwoma kopcami niekwestionowanych bohaterów narodowych, które górują nad Krakowem z jurajskich wzniesień terenu, Kraków ma także kopce legendarne, do których należą: Kopiec Krakusa – legendarnego króla Polski oraz Kopiec Wandy – jego córki, która nie chcąc wyjść za Niemca skoczyła do Wisły i utonęła. Są to domniemane kopce mogiły. Kopiec Krakusa znajduje się na Krzemionkach, czyli na wapiennych wzgórzach Jurajskich znajdujących się już na prawobrzeżnym obszarze Wisły w obrębie miasta Krakowa. Kopiec Wandy znajduje się w Mogile (obecnie dzielnica Nowa Huta), gdzie Wisła miała wyrzucić zwłoki królewny Wandy. Wysokość Kopca Krakusa wynosi 16,7 m, obwód postawy 192 m, a kubatura >19 tys. m^3. Jest to najstarszy kopiec na terenie Polski, który liczy około 2000 lat. Do najstarszych należy też Kopiec Wandy, który został już wzmiankowany w 1222 r., kiedy biskup Odrowąż darując Cystersom wieś Charatumba (obecnie Mogiła) powiedział, że jej nazwa pochodzi od Mogilnego kopca córki Kraka Wandy, który się tu znajduje [Gill 2002]. Kopiec Wandy ma 14,6 metra wysokości, średnica podstawy wynosi około 46 m, powierzchnia podstawy wynosi 1670 m^2, a objętość 16 tys. m^3.

Dzięki tym kopcom, z których trzy pierwsze prawie z każdej strony widoczne są nad miastem, Kraków jest krajobrazowo niezwykły i interesujący, gdyż takiego widoku prawie nigdzie się nie spotyka. Wynika to również stąd, że kopce krakowskie są stosunkowo duże i usytuowane na kulminacjach terenowych, co jeszcze bardziej je uwidacznia. W przeszłości w Krakowie kopców było znacznie więcej, ale nie dochowały się do naszych czasów, co przypisać należy nie tylko samym niszczącym siłom natury, a szczególnie erozji gleby, ale także człowiekowi.

Mogilnych kopców zwanych też kurhanami jest w naszym kraju znacznie więcej. Należą do nich tak zwane: Kopiec Tatarski w Przemyślu, w którym pogrzebano poległych w walce z wojskami Kazimierza Wielkiego Tatarów, a także pobitych w roku 1672 przez wojska Jana Sobieskiego. Istnieją też inne domniemania dotyczące genezy Kopca Przemyskiego, ale ich uwiarygodnienie nie jest takie łatwe.

Fot. 3. Kopiec Tatarski w Przemyślu.
Źródło: http://pl.wikipedia.org

Mogilne kopce powstały również po Insurekcji Kościuszkowskiej, w których grzebano poległych w walkach z zaborcą moskiewskim Kosynierów. Kopce mogilne Konfederatów Barskich, a także kopiec w Krynicy, który wzniesiony został na cześć Kazimierza Pułaskiego, ich przywódcy, przez miejscową społeczność w 1927 roku. Odnowienie pomnika Pułaskiego przeprowadzono w 1969 roku w 190 rocznicę jego śmierci. Mogilne Kopce Konfederatów Barskich znajdują się też w Rzeszowie i Starej Wsi koło Brzozowa. Kopce Nagrobne Arian znajdują się w Łuczanowicach i w Grodkowicach–Brzeziu w woj. małopolskim oraz w Czarnocinie w woj. świętokrzyskim. Są to najczęściej nekropolie rodowe, sytuowane najczęściej w pobliżu rezydencji mieszkalnych, co wynikało z niechęci chowania Arian i Kalwinów na cmentarzach parafialnych.

Wiele kopców mogilnych pochodzi z okresów walk powstańczych zarówno z Powstania Listopadowego (1831 r.), jak również Styczniowego (1863 r.). Najlepiej zachowanymi z Powstania Listopadowego są: Kopiec Bohaterów Olszynki Grochowskiej w Warszawie odsłonięty w 1999 r., w którym złożono ziemię z pola bitwy z Olszynki Grochowskiej oraz z grobów uczestników walk z Olszynki, zmarłych na emigracji w Paryżu. Kopiec jest niewielki – ma tylko 2 metry wysokości. Wierzch kopca zwieńczony jest dużym głazem kamiennym z orłem i napisem „Na cześć bohaterom Olszynki". Faktyczny kopiec mogilny z tych walk, który kryje poległych znajduje się w Jałowęsach. W miejscowości Węgrzce koło Krakowa istniał do czasów drugiej wojny światowej kopiec mogilny powstańca z Powstania Listopadowego, kapitana Józefowiaka. Został on w okresie okupacji niemieckiej przy przebudowie drogi Kraków–Warszawa zlikwidowany. Z okresu Wiosny Ludów i Rewolucji Krakowskiej znajduje się w Gdowie kopiec mogilny, kryjący poległych powstańców, których zabili chłopi podburzeni przeciw powstańcom przez Austriaków. Z rąk bratobójczych zginęło wówczas 154 powstańców. Drugi kopiec mogilny znajduje się w miejscowości Liplas w gminie Gdów. Jest on mogiłą żołnierzy Węgierskich z armii Austriackiej, którzy dowiedziawszy się o wybuchu na Węgrzech w roku 1848

powstania, odmówili posłuszeństwa i chcieli śpieszyć w pomocą powstańcom, za co zostali rozstrzelani. Miejscowa ludność na ich zbiorowej mogile usypała kopiec. Jest to 2 metrowej wysokości stożek z krzyżem na szczycie. W Sokołowie koło Wrześni w Wielkopolsce, znajduje się kopiec upamiętniający poległych w czasie Wiosny Ludów, w bitwie zwycięskiej z Prusakami. W roku 1940 Niemcy zniszczyli kopiec, ale w roku 1961 został odbudowany na wysokość 8 metrów. W Piekarach Śląskich jest kopiec Powstańców Śląskich, który jest wyrazem hołdu dla walczących w Powstaniach Śląskich przeciw Niemcom o Polskość Górnego Śląska. Kopiec ten wysoki na 30 metrów, o średnicy 70 metrów oraz 25 tys. m^3 nie kryje poległych, ale urny z ziemią ze wszystkich pól bitewnych Powstańców Śląskich. Usypany został w roku 1937. Kopiec Piekarski dziwnym zrządzeniem losu nie został w czasie okupacji zniszczony. Niestety w okresie PRL był całkowicie zaniedbany. Nie naprawiano powstających zniszczeń erozyjnych. Dopiero w roku 1987 w 50–lecie budowy kopca dokonano jego renowacji. W Poznaniu znajduje się Kopiec Wolności, który również usypany został na cześć i chwałę Powstańców Wielkopolskich. Kopiec zlokalizowano na peryferyjnych wówczas terenach Poznania nazwanych Maltą. Zaczęto go sypać w roku 1919, a ukończono w 1922. Miał on wysokość 30 metrów, a średnicę podstawy 90 metrów. Niemcy w czasie wojny w 1942 roku rozebrali kopiec, a pochodzącą z niego ziemię rozrzucili po okolicy. Dopiero w roku 1984 podjęto uchwałę o jego odbudowie w takiej samej wysokości, jaka była poprzednio. Zamierzeń jednak nie zrealizowano w pełni i kopiec zakończono budować na wysokości 18 metrów. Na ściętym nieco szczycie utworzono platformę widokową z ławeczkami. Kopiec jest hołdem dla 70 tys. bohaterów poległych w Powstaniach Wielkopolskich, walczących o przynależność do Polski, tych ziem.

Z okresu Pierwszej Wojny Światowej też pozostały na terenie naszego kraju kopce pamięci i chwały oraz hołdu poległym. Spotyka się też smutne pamiątki w różnych miejscach, gdzie prowadzone były walki oraz ginęli obrońcy ojczyzny. Kopcami, a także cmentarzami wojennymi upamiętniano nie tylko Polaków ale też tych, z którymi walczono, co było ze wszech miar godne pochwały, a czego w okresie II wojny światowej już nie stosowano. Wiele tych kurhanów już nie dotrwało do naszych czasów, gdyż zniszczone zostały przez erozję, zarosły drzewami lub rozdmuchane zostały wiatrem. Często widząc jakieś wyniosłości terenowe nawet nie przypuszczamy, że mogą one kryć rodaków, którzy polegli w obronie naszej ojczyzny i wolności, za co powinniśmy im być wdzięczni. Ziemia Świętokrzyska ma wiele kopców mogilnych pochodzących z różnych okresów walk wyzwoleńczych, a w tym I wojny światowej. Na cmentarzu w Uściskowie koło Nowego Korczyna jest sześciometrowej wysokości kopiec zwieńczony żelaznym krzyżem, który wraz z przyległymi kwaterami kryje aż 1366 poległych w bitwie żołnierzy rosyjskich i 479 austriacko–węgierskich, z których większość stanowili Polacy. W Sokołowie Dolnym w gminie Sobków w powiecie jędrzejowskim, na cmentarzu wojennym z I wojny światowej, znajduje się kopiec trzymetrowej wysokości z brzozowym krzyżem, pod którym pochowano poległych w walkach wielu żołnierzy austriackich i rosyjskich. Podobnie kopce mogilne z tego okresu są też w Chmielniku, a na terenie województwa lubelskiego także w Rejowcu, Radosławowie oraz w Giełczwi.

Na cmentarzu Rakowickim w Krakowie jest kopiec mogilny o kształcie piramidy, wysoki na 4,6 metra, w którym spoczywają Ukraińcy, zmarli w latach 1919–1921 w obozie internowanych w Dąbiu koło Krakowa. Kopiec został wzniesiony w 2000 r. Podobny kopiec mogilny znajduje się w Aleksandrowie Kujawskim, ma 8 metrów wysokości i 14 metrów średnicy podstawy. Zwieńczony jest krzyżem z czarnego marmuru. Kopiec jest mogiłą żołnierzy ukraińskich, internowanych tu w latach 1920-1921.

Poza wymienionymi kopcami na terenie naszego kraju jest jeszcze wiele innych, które dziś trudno zidentyfikować ponieważ czas zatarł ślady. Warto jednak przy zetknięciu się z tego rodzaju zabytkami chociaż przez chwilę zastanowić się jak tragiczne były dzieje naszej Ojczyzny i jak wysoką cenę musieliśmy płacić za Wolność i Niepodległość, za którą co jakiś czas oddawali swe życie synowie naszego narodu. Jakże więc za to powinniśmy być im wdzięczni. Na zakończenie warto też wspomnieć o kopcach Grunwaldzkich, które są pomnikami chwały, kopcami królów i rycerzy, kopcach hetmanów, kopcach obrońców z II wojny światowej, upamiętniających martyrologię, a także bohaterstwo Polaków oraz kopce takich Polaków jak: Konopnicka, Mickiewicz, Sienkiewicz, Generał Dąbrowski oraz Jan Paweł II.

Bibliografia

Gill G. *2002. Kopce w krajobrazie kulturowym Polski. Kraków., s. 407.*

Kostuch R., Maślanka K. *2011. Koszty utrzymywania murawy Kopca Kościuszki w Krakowie. AURA nr 9/2011.*

Kotlarczyk J. *1979. Celtyckie święta i kopce Małopolskie. Z otchłani wieków. 49: 144-145 Kraków.*

Kruk R. *1999. Kopiec Pułaskiego w Krynicy – dobrem narodu. Almanach Muszyny s. 109-117.*

Lewicki K. 1946. *Dzieje Kopca Kościuszki w Krakowie. Wyd. Komitetu Kopca Kościuszki w Krakowie. Kraków.*

Waksmundzki K. *1986. Kopiec Józefa Piłsudskiego – Kopiec Niepodległości. Rocznik Krakowski t.52.*

mgr Ewa Kostuch

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie
Wydział Turystyki i Rekreacji
magistrantka

Katarzyna Kłusek, Anna Niemiec

Wybrane wskaźniki ekonomiczne krajów strefy euro

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych osiągnięć Unii Europejskiej jest wprowadzenie **euro** – najpierw jako „pieniądza księgowego", a później banknotów i monet, które stanowią integralną część życia ludzi i rzeczywistości handlowej [1]. Od 1 stycznia 1999 r. dla 11 państw członkowskich Unii Europejskiej, euro stało się oficjalnym środkiem płatniczym, zastępując dotychczasowe waluty krajowe. Początkowo, wprowadzono je jako wirtualną walutę do płatności bezgotówkowych i do celów rozliczeniowych, podczas gdy dotychczasowe waluty były wciąż używane przy płatnościach gotówkowych i jako tzw. „podjednostki" euro, natomiast 1 stycznia 2002 r. euro pojawiło się w postaci fizycznej – jako banknoty i monety [1].

Strefa euro obejmuje te państwa członkowskie UE, które przyjęły jedną walutę, lecz strefa euro nie jest statyczna, gdyż zgodnie z Traktatem Akcesyjnym, wszystkie państwa członkowskie UE (poza Danią i Wielką Brytanią) muszą przystąpić do strefy euro z chwilą spełnienia niezbędnych warunków. Sytuacja Wielkiej Brytanii i Danii jest inna, niż pozostałych państw [1]. Oba te kraje jeszcze przed ratyfikacją Traktatu z Maastricht (który dał podstawy prawne do utworzenia UGW - unii gospodarczo-walutowej) wynegocjowały specjalną klauzulę, która umożliwia im pozostanie poza strefą euro tak długo, jak długo uznają to za stosowne (tzw. klauzula opt-out). Wszystkie państwa, które stały się członkami UE po ratyfikacji Traktatu są zobowiązane do przyjęcia euro w przyszłości (państwa z derogacją) [2], podczas gdy inne (wielu spośród najnowszych członków UE oraz Szwecja) muszą jeszcze spełnić warunki przyjęcia wspólnej waluty. Kiedy spełnią wymagane warunki, ich krajową walutę zastąpi euro. Strefa euro rozszerza się w miarę, jak państwa członkowskie UE nienależące do strefy euro spełniają odpowiednie warunki i przyjmują euro [1].

W stworzenie euro włożono lata planowania i przygotowywania, próbowano znaleźć dobrą równowagę pomiędzy atrakcyjnością estetyczną, praktycznymi wymiarami i zabezpieczeniami. W rezultacie stworzono siedem rodzajów banknotów i osiem typów monet. Banknoty mają te same wzory obowiązujące we wszystkich krajach strefy euro. Monety mają na jednej stronie wspólny wzór, a na drugiej – wzór właściwy dla danego kraju. Europejski Bank Centralny (EBC) ma wyłączne prawo do zezwalania na emisję banknotów euro przez krajowe banki centralne, zatwierdzając corocznie ich ilość [1]. Podobnie, jak wszystkie waluty, euro ma nazwę i symbol:

– nazwa euro została wybrana na posiedzeniu Rady Europy w Madrycie w 1995 r. w ramach przygotowań do wspólnej waluty;
– symbol € – była grecka litera epsilon (Є), oznacza również pierwszą literę słowa „Europa" w alfabecie łacińskim, natomiast dwie równoległe linie biegnące przez symbol oznaczają stabilność [1].

Banknoty euro są projektem Roberta Kalina, który w 1996 roku wygrał konkurs na wizerunek wspólnego europejskiego pieniądza. Każdy banknot euro niezależnie od nominału ma wspólne elementy graficzne [2]:

- dwanaście gwiazd Unii Europejskiej;
- nazwa waluty – euro – zapisana literami łacińskimi i greckimi; flaga Unii Europejskiej;
- pierwsze litery nazwy Europejskiego Banku Centralnego w pięciu wersjach językowych (BCE, ECB, EZB, EKT, EKP);
- podpis prezesa Europejskiego Banku Centralnego: banknoty wydrukowane do listopada 2003 r. mają podpis Wima Duisenberga, natomiast po tej dacie – Jeana-Claude'a Tricheta, a w przyszłości kolejnych prezesów EBC.

Dlaczego euro?

Euro stworzono, ponieważ jedna waluta ma wiele atutów i przynosi liczne korzyści w porównaniu z poprzednią sytuacją, gdy każde państwo członkowskie miało swoją własną walutę. Nie tylko wyeliminowane zostają ryzyka wahań i koszty wymiany oraz wzmocniony zostaje jednolity rynek, lecz euro oznacza także bliższą współpracę między państwami członkowskimi dla stabilnej waluty i gospodarki z korzyścią dla nas wszystkich [1].

Jedna waluta daje nowe możliwości i nową siłę, które wynikają z integracji i skali gospodarki strefy

euro, czyniąc jednolity rynek bardziej efektywnym. Przed wprowadzeniem euro, wymiana walut oznaczała dodatkowe ryzyko, koszty i brak przejrzystości w trans-granicznych transakcjach, a dzięki wspólnej walucie prowadzenie działalności gospodarczej w strefie euro jest mniej ryzykowne i bardziej opłacalne [1].

Etapy powstawania strefy euro

W budowie istniejącej obecnie strefy euro w Unii Europejskiej można wyszczególnić trzy etapy.

Etap pierwszy: 1 lipca 1990 – 31 grudnia 1993 charakteryzują następujące działania:

- wprowadzenie jednolitego rynku opartego na swobodnym przepływie osób, towarów, usług i kapitału na terenie EWG;
- zniesienie ograniczeń w przepływie kapitału wewnątrz Wspólnoty i z krajami trzecimi;
- objęcie walut krajów członkowskich jednolitymi zasadami mechanizmu stabilizacji kursów ESW; zacieśnienie współpracy pomiędzy bankami centralnymi;
- wprowadzenie przez państwa członkowskie wieloletnich programów zmierzających
- do zapewnienia trwałej zbieżności niezbędnej do osiągnięcia unii gospodarczej
- i walutowej, zwłaszcza w zakresie stabilności cen i zdrowych finansów publicznych.

Etap drugi: 1 stycznia 1994 – 31 grudnia 1998 charakteryzują następujące działania:

- kraje zobowiązały się do: koordynacji polityki pieniężnej i makroekonomicznej, unikania nadmiernego deficytu budżetowego oraz do zapewnienia niezależności swojego banku centralnego od rządu;
- najważniejszym przedsięwzięciem instytucjonalnym tego etapu było utworzenie Europejskiego Instytutu Walutowego (pełnił swoją funkcję do czasu powołania Europejskiego Banku Centralnego); do zadań EIM należało przede wszystkim umacnianie współpracy między narodowymi bankami centralnymi, koordynacja narodowych polityk pieniężnych oraz dążenie do zapewnienia stabilności cen i przygotowanie emisji banknotów nowego pieniądza, a także kontrola funkcjonowania Europejskiego Systemu Walutowego.

Etap trzeci: 1 stycznia 1999 - 31 grudnia 2001 r. – przejście do trzeciego etapu było zależne od tempa dostosowania gospodarek krajów UE do wymogów dotyczących sytuacji ekonomicznej, określonych w Traktacie z Maastricht. W tym etapie były to następujące działania:

- z początkiem 1999 r. rozpoczął działalność Europejski Bank Centralny emitujący własną walutę – euro; 1 stycznia 1999 r. euro stało się prawnym środkiem płatniczym na terenie krajów EMU (EMU – Unia Gospodarcza i Monetarna);
- krajowe banki centralne stały się częścią Eurosystemu, straciły więc możliwość podejmowania decyzji dotyczących polityki pieniężnej czy kursów walutowych;
- w okresie od 1 stycznia 1999 r. do 1 stycznia 2002 r. istniała prawna równorzędność walut narodowych i euro;
- 1 stycznia 2002 r. zostały wprowadzone do obiegu banknoty i monety euro; jednak przez sześć kolejnych miesięcy znajdowały się w obiegu razem z banknotami i monetami walut narodowych, których ostateczne wycofanie z obiegu nastąpiło 1 lipca 2002 r. [3].

Warunki wejścia do strefy euro

Istnieje kilka ustalonych zasad, które każde państwo musi przestrzegać, by wstąpić do strefy euro. Przede wszystkim musi spełnić następujące kryteria:

– kryterium kursu walutowego – wymaga uczestnictwa waluty danego kraju w tzw. Europejskim Mechanizmie Kursowym II (ERM II) przez okres co najmniej 2 lat oraz poszanowania zwykłych marginesów wahań kursów przewidzianych w tym systemie, tj. +- 15% wokół parytetu centralnego; kurs waluty krajowej nie może w okresie tych 2 lat podlegać silnym napięciom, a także nie może być dewaluowany w stosunku do żadnej waluty krajów Unii Europejskiej [4];
– kryterium fiskalne – deficyt budżetowy mierzony w roku poprzedzającym ocenę w cenach rynkowych nie może przekraczać 3% PKB danego kraju;
– kryterium fiskalne – dług publiczny w roku poprzedzającym ocenę nie może przekraczać 60% PKB danego kraju;
– kryterium stopy procentowej – średnia nominalna długoterminowa stopa procentowa nie może być wyższa niż 2 punkty procentowe od średniego poziomu odpowiednich stóp procentowych w trzech innych krajach Unii Europejskiej o najniższej stopie inflacji;
– kryterium inflacyjne – średnia stopa inflacji w ciągu roku poprzedzającego nie może być wyższa niż 1,5 punktu procentowego od pułapu wyznaczonego przez średni poziom inflacji trzech innych państw Unii Europejskiej o najniższej inflacji [5].

Wszystkie te warunki muszą być spełnione przez każde państwo, by przystąpić do strefy euro, czyli przyjęcia wspólnej waluty obowiązującej w Unii Europejskiej. Często problemy inflacyjne, gospodarcze, finansowe uniemożliwiają danemu kraju wejście do upragnionej strefy euro. Jest szereg zależności i po-

Mapa 1. Państwa strefy euro*

* bez Łotwy, która przyjęła euro z dniem 1 stycznia 2014
Źródło: http://infografika.pl/euro-a-inne-kraje-ue/ (odczyt z dnia 12. 10. 2013 r.)

trzebne są lata pracy, aby spełnić wszystkie warunki i być gotowym do przystąpić do strefy euro [5]. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że wszystkie kryteria muszą być wypełnione łącznie, a także żadne z nich nie jest traktowane jako nadrzędne [4].

Obecnie euro jest oficjalną, wspólną walutą używaną przez 18 państw członkowskich Unii Europejskiej (mapa 1). Państwa te razem tworzą strefę euro. Należą do niej: Austria, Belgia, Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Malta, Niemcy, Portugalia, Słowenia, Słowacja, Włochy, a od 1.01.2014 r. także Łotwa.

Tabela 1. Państwa strefy euro

Lp.	Nazwa kraju	Rok przystąpienia do struktur UE	Rok wejścia do strefy euro
1	Austria	1995	1999
2	Belgia	1952	1999
3	Cypr	2007	2008
4	Estonia	2004	2011
5	Finlandia	1995	1999
6	Francja	1952	1999
7	Grecja	1981	2001
8	Hiszpania	1986	1999
9	Holandia	1952	1999
10	Irlandia	1973	1999
11	Luksemburg	1952	1999
12	Łotwa	2004	2014
13	Malta	2004	2008
14	Niemcy	1952	1999
15	Portugalia	1986	1999
16	Słowacja	2004	2009
17	Słowenia	2004	2007
18	Włochy	1952	1999

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z www.europa.eu

Euro jest najbardziej namacalnym dowodem integracji europejskiej – wspólną walutą posługuje się codziennie około 335 miliony ludzi w 18 z 28 krajów UE (tab. 1) [6].

Efekty gospodarcze wybranych krajów strefy euro

Austria

Austria stała się beneficjentem wszystkich korzyści tradycyjnie wymienianych jako efekty integracji monetarnej – dostępu do powiększonego rynku zbytu, ale także kapitału, obniżenia kosztów transakcyjnych oraz likwidacji ryzyka kursowego. Towarzysząca konwergencji nominalnej konwergencja realna ze strefą euro zminimalizowała straty wynikające z braku możliwości prowadzenia samodzielnej polityki pieniężnej [6].

Austria poza rokiem 2009 miała stały wzrost PKB. Lata 2004-2007 to okres gdzie został odnotowany najwyższy wzrost wskaźnika PKB. W latach 2010 oraz 2011 gospodarka Austrii starała się odrabiać straty po załamaniu wskaźnika PKB o 3,8% w roku 2009. Jednak 2012 oraz 2013 rok przyniósł wyhamowanie PKB poniżej 1% (ryc. 1). Według prognozy wzrost PKB będzie poprawiać się w roku 2014 [7].

Rycina 1. Austria PKB (% r/r)

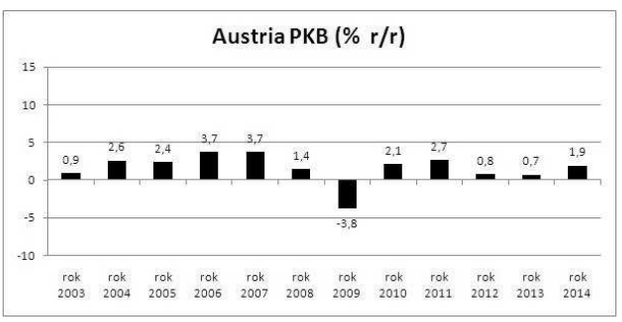

Źródło: http://euro-dane.com.pl/austria

W ramach strefy euro dzięki realnej efektywnej deprecjacji pieniądza Austria wzmocniła przewagę konkurencyjną swojej gospodarki w stosunku do gospodarek pozostałych państw UE i uzyskała dodatni bilans handlowy. Zwiększona atrakcyjność inwestycyjna kraju, będąca skutkiem jego większej otwartości, przyczyniła się z kolei do szerszego napływu kapitału zagranicznego [8].

Belgia

Belgia należy do grona najwyżej rozwiniętych gospodarek świata. Udział usług w tworzeniu dochodu narodowego sięga 70%. Belgijski sektor usług charakteryzuje się rozbudowanym systemem infrastruktury logistyczno-transportowej (kolejowej, lądowej, por-

towej-dalekomorskiej oraz wodno-lądowej) i pozycją Antwerpii – jako ważnego światowego centrum obróbki, handlu międzynarodowego i dystrybucji kamieni szlachetnych (diamentów), m.in. za pośrednictwem giełdy diamentowej. Najważniejszymi gałęziami przemysłu belgijskiego są: przemysł metalurgiczny, chemiczny, elektro-maszynowy (w tym produkcja samochodów) oraz branże spożywcza i tekstylna. Zdecydowana większość produkcji chemicznej ulokowana jest we Flandrii. Wokół Antwerpii powstał potężny klaster przemysłu chemicznego, co jest poważnym ułatwieniem dla eksportu oraz importu tych wyrobów przez port w tym mieście. Belgia posiada 8% udział w obrotach europejskiej branży chemicznej oraz 17% udział w europejskim eksporcie produktów chemicznych. Belgijski sektor bankowy ma długie tradycje, a liczba klientów w przeliczeniu na jeden bank stawia Belgię na czołowym miejscu w świecie. Kryzys finansowy 2008-2009 znacznie osłabił pozycję wielu banków belgijskich (KBC, Dexia, Fortis itp.), a równocześnie banki zagraniczne znacznie umocniły swe wpływy na rynku finansowym w Belgii. Obecnie, po przejęciu grupy Fortis przez BNP Paribas, ponad 80% banków działających w Belgii, kontrolowanych jest z zagranicy, w tym ¼ banków podlega kontroli kapitału francuskiego [9].

Wielkość PKB w Belgii w 2012 roku wyniosła 376 mld euro, co daje jej 9 miejsce wśród krajów Unii Europejskiej. Największy wzrost został odnotowany w roku 2004, a do najsłabszych lat można zaliczyć rok 2009 i 2012 (rycina 2). W roku 2013 PKB Belgii oscyluje wokół zera. Prognozuje się wyjście ze stagnacji w roku 2014 [7].

Rycina 2. Belgia PKB (% r/r)

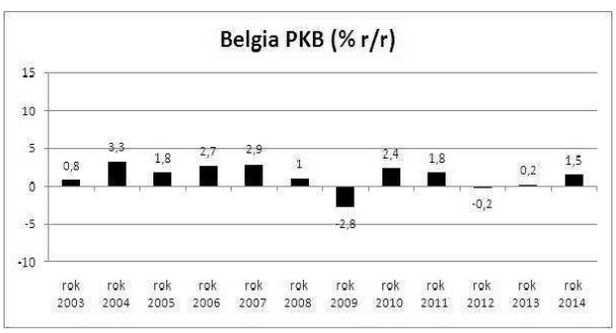

Źródło: http://euro-dane.com.pl/belgia

Estonia

Do 2007 r. Estonia była zaliczana do najbardziej dynamicznie rozwijających się krajów wśród nowych członków UE. W rankingu Światowego Forum Ekonomicznego 2012-2013 sklasyfikowana jest pod względem warunków prowadzenia działalności gospodarczej na 34 pozycji (Polska na 41), natomiast w rankingu Banku Światowego Doing Business 2013 sklasyfikowano ją pod względem konkurencyjności na 21 miejscu w świecie (za Niemcami) i pierwszym wśród nowych krajów członkowskich UE. Głównym motorem dynamicznego wzrostu był rosnący popyt krajowy [10].

W latach 2003-2007 rozwój estońskiej gospodarki był imponujący. Dwa kolejne lata to spadek PKB, najpierw o 4,2%, a następnie aż o 14,1%. PKB Estonii wynosił w 2012 roku 16,9 mld euro (rycina 3). Według wielkości PKB gospodarka Estonii jest na 26 miejscu, rozwija się dzięki dużym inwestycjom ze Skandynawii [7].

Rycina 3. Estonia PKB (% r/r)

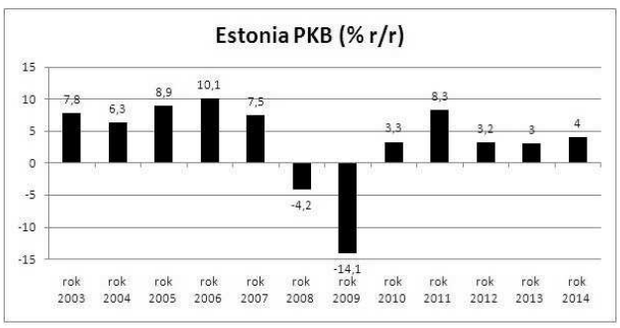

Źródło: http://euro-dane.com.pl/estonia

Przyjęcie euro w styczniu 2011 roku stało się zwieńczeniem polityki integracyjnej Estonii. W ocenie estońskich polityków nigdy w swojej historii kraj ten nie był tak bezpieczny i stabilny. Wprowadzenie euro postrzegane jest przez Tallin jako zakorzenienie estońskiej „obecności" w Europie, przede wszystkim w kontekście politycznym. Podstawą skuteczności było silne poparcie społeczeństwa dla integracyjnej polityki Estonii – około 80% mieszkańców kraju deklaruje w sondażach zadowolenie z członkostwa w UE, a poparcie dla europejskiej waluty oscyluje w granicach 50–60%. Wprowadzenie europejskiej waluty zwiększyło atrakcyjność Estonii dla zagranicznych inwestorów oraz umocniło międzynarodowy wizerunek Tallina [11].

Wprowadzenie europejskiej waluty, zmniejszyło koszty ponoszone przez przedsiębiorców. Dodatkowo zwiększyło zaufanie zagranicznych inwestorów do Estonii, co powinno przełożyć się na wzrost inwestycji w tym kraju. Słabością estońskiej gospodarki jest jednak mały rynek wewnętrzny, siła robocza nie jest już tak tania jak w przeszłości, a mimo wysokiego bezrobocia na rynku pracy ciągle brakuje wykwalifikowanych specjalistów [11].

Przed przystąpieniem do strefy euro międzynarodowy kryzys finansowy ujawnił słabe podstawy gospodarki estońskiej. Estonia była pierwszym krajem UE, w którym odnotowano w 2008 r. recesję gospodarczą. Na skutek kryzysu rząd był zmuszony wprowadzić korekty do bilansu finansów publicznych – po raz pierwszy od kilku lat pojawił się deficyt, zamiast planowanej nadwyżki [10].

Finlandia

Najważniejsze gałęzie fińskiej gospodarki to przemysł drzewny, elektroniczny i branża metalowa. Finlandia jest zaliczana do liderów technologii informatycznych, choć wskazuje się na możliwość utraty tej pozycji. Polityka rządu ma orientację prosocjalną, a pozycja związków zawodowych jest bardzo silna. Najważniejszymi partnerem Finlandii tak w eksporcie jak i w imporcie są Rosja, Niemcy i Szwecja.

PKB Finlandii w 2012 roku wynosił 194,4 mld euro, co daje jej 12 miejsce w Unii Europejskiej. Jak widać na ryc. 4 PKB Finlandii wzrastał w początkowym okresie od poziomu 2% w 2003 do 5,3% w roku 2007. Rok 2008 to stagnacja PKB Finlandii, w której gospodarka w kolejnym roku doznała wysokiego spadku. W kolejnych latach sytuacja uległa poprawie, ale z kolei rok 2012 objawił się spadkiem PKB [7].

Rycina 4. Finalndia PKB (% r/r)

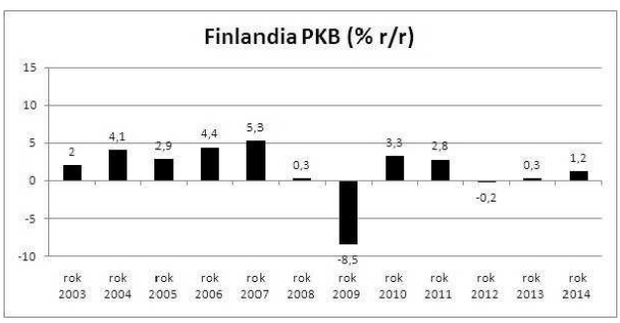

Źródło: http://euro-dane.com.pl/finlandia

Do podstawowych problemów gospodarczych zalicza się tu wysokie koszty pracy, dość wysokie bezrobocie, starzenie się społeczeństwa oraz spadający udział eksportu w tworzeniu PKB. Według prognoz fińskiego Ministerstwa Zatrudnienia i Gospodarki w najbliższych latach najwyższy wskaźnik wzrostu produkcji obserwować się będzie w przemyśle wydobywczym i maszynowym. Gospodarka Finlandii i jej PKB w bardzo dużym stopniu opiera się na kondycji jednego przedsiębiorstwa – narodowej firmy NOKIA. Spadek produkcji dotknie branży odzieżowej oraz skórzanej i obuwniczej, motoryzacyjnej, tekstylnej [12].

Hiszpania

Gospodarka Hiszpanii ma PKB o wartości 1049 mld euro, który jest piątym wynikiem w Unii Europejskiej. Hiszpania do roku 2008 bardzo często była stawiana jako wzór rozwoju gospodarczego z wysokim tempem wzrostu PKB (3,1% do 4,1%). Poziom zarobków szybko równał do gospodarki Niemiec, co podkręcało popyt oraz PKB. Siłą napędową PKB Hiszpanii było budownictwo wspierane kredytami bankowymi. Rok 2009 był dla Hiszpanii ogromnym zaskoczeniem. Budownictwo i system kredytowy pokazał swe słabości. Gospodarka zwolniła. Widać to także w kolejnych latach (rycina 5) [7].

Rycina 5. Hiszpania PKB (% r/r)

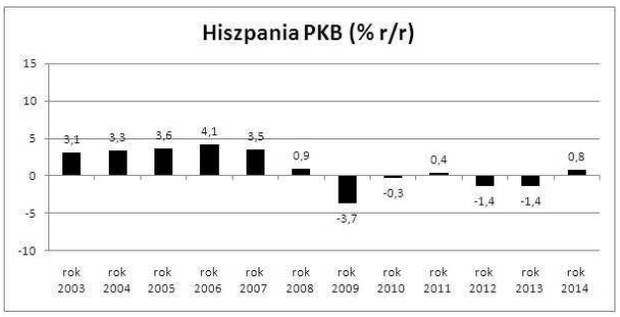

Źródło: http://euro-dane.com.pl/hiszpania

W walce z deficytem budżetowym nie pomaga Hiszpanii negatywne tempo wzrostu gospodarczego. Pod koniec lipca 2012 r. hiszpański rząd oficjalnie ogłosił, że mimo wcześniejszych zapowiedzi wzrostu gospodarczego w 2013 r., recesja przedłuży się do 2014 r. i kraj nie będzie w stanie wywiązać się z finansowych zobowiązań nałożonych przez UE [7].

Niemcy

Niemcy należą do najlepiej rozwiniętych krajów przemysłowych o największym potencjale gospodarczym. Niemiecka gospodarka pod względem wielkości zajmuje czwarte miejsce na świecie po USA, Japonii i Chinach. Koncentruje się na przemysłowej produkcji towarów oraz na usługach. Międzynarodową renomą cieszą się przede wszystkim niemieckie produkty przemysłu maszynowego, wyroby przemysłu chemicznego oraz pojazdy mechaniczne [13].

PKB Niemiec w 2012 roku był największy z wszystkich krajów w Unii Europejskiej, plasował się na pierwszym miejscu. Wartość PKB tego kraju w 2012 roku wyniosła 2644 mld euro. Jak widać na ryc. 6 gospodarka w Niemczech miała chwilę słabości jedynie w roku 2009, PKB spadł o 5,1% oraz w 2003. Pozostałe lata należały do lat, w których PKB wzrastał. Najwyższy wzrost miał miejsce w 2010 roku zaraz po światowym krachu, co jest ewenementem [7].

Rycina 6. Niemcy PKB (% r/r)

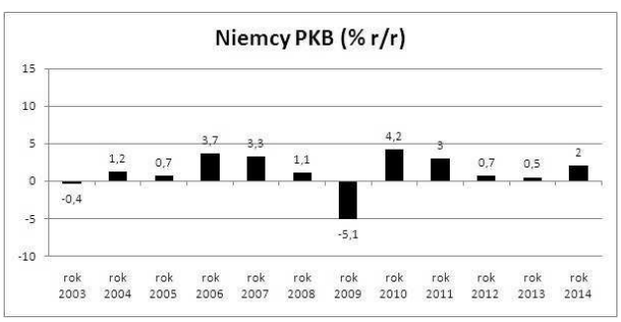

Źródło: http://euro-dane.com.pl/niemcy

Niemiecka gospodarka jest w dużym stopniu nastawiona na eksport, co sprawia, że Niemcy jak mało który kraj są powiązane z gospodarką światową i za-

interesowane otwartymi rynkami. Najważniejszymi partnerami handlowymi Niemiec są Francja, Holandia, Stany Zjednoczone i Wielka Brytania. W 2009 roku wartość towarów wyeksportowanych do Francji wynosiła 82 mld euro, do USA i Holandii – 54 mld euro, a do Wielkiej Brytanii – 53 mld euro. Niemcy są społeczną gospodarką rynkową, co oznacza, że państwo gwarantuje swobodną działalność gospodarczą, starając się jednak o społeczne wyrównywanie jej skutków. Wprowadzenie euro w Niemczech przyczyniło się, podobnie jak w pozostałych krajach strefy euro, do makroekonomicznej stabilizacji [14].

Innym efektem uczestnictwa Niemiec w UGW są znane korzyści w postaci rozszerzenia rynków zbytu i stałego wzrostu eksportu niemieckiego, poprawy konkurencyjności, zwiększenia przejrzystości rynku w strefie euro, obniżenia kosztów transakcyjnych, poszerzania się obszaru stabilności gospodarczej i intensyfikacji wymiany z państwami realizującymi programy konwergencji (w tym z Polską). Dzięki uczestnictwu w UGW Niemcy wzmocniły także swoją pozycję polityczną, stając się najsilniejszą gospodarką w Europie. Nie doszło do forsowanego przez Niemcy utworzenia wraz z UGW unii politycznej Europy, ale Traktat Reformujący z Lizbony z 2007 r., powstały w wyniku prac prezydencji niemieckiej, stanowi kolejny etap pogłębienia integracji politycznej UE [14].

Portugalia

Pod względem wielkości PKB, Portugalia zajmuje 14 miejsce w Unii Europejskiej. Państwo to ma problemy z utrzymaniem stałego wzrostu. Na przestrzeni 11 lat wystąpił czterokrotny spadek PKB. Pozostałe 5 lat to niewielki wzrost PKB utrzymujący się pomiędzy 0,8% a 2,4% (rycina 7) [7].

Rycina 7. Portugalia PKB (% r/r)

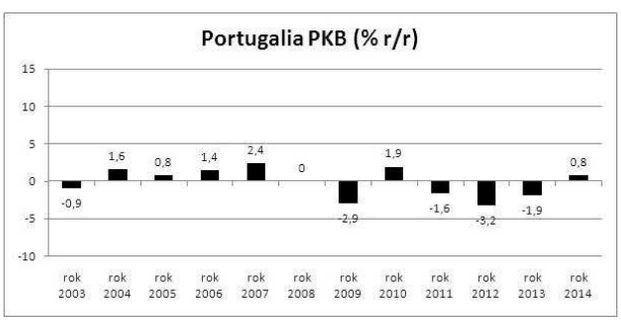

Źródło: http://euro-dane.com.pl/portugalia

Gospodarka portugalska w 2012 r. znalazła się w stanie głębokiej recesji osiągając spadek PKB w wysokości 3,2%. Rok 2012 był niezwykle trudny dla portugalskich firm, gdzie brak dostępu do kredytu bankowego oraz gwałtowny spadek konsumpcji w gospodarstwach domowych, spowodowały, że każdego dnia swoją działalność zamykało 25 przedsiębiorstw, tj. siedmiokrotnie więcej niż w 2011 r. Szczególnie kryzysem została dotknięta branża budowlana, która odnotowała spadek obrotów o 15%. Generalnie, każdego dnia z sektora budowlanego i nieruchomości znikało w 2012 r. 29 firm i 408 miejsc pracy. Perspektywy dla 2013 r. również nie są obiecujące. Produkcja ma osiągnąć 11 mld euro, co stanowi jedynie połowę wartości zarejestrowanej w 2005 r. Kolejnym ważnym sektorem gospodarki portugalskiej, który odczuwa skutki recesji i który z punktu widzenia polskiego eksportu na rynek portugalski odgrywa znaczącą rolę, jest branża motoryzacyjna. W 2012 r. w tym sektorze przestało działać 2500 firm i ponad 25 tys. miejsc pracy. W 2012 roku Portugalczycy kupili o 37,9% samochodów mniej niż rok wcześniej, co oznacza najgorszy wynik od 1985 [7].

Ogólny stan gospodarki przekłada się na gwałtowny wzrost bezrobocia, które na koniec 2012 r. wyniosło 16,9%, co stanowi nowy rekord w historii Portugalii. Tym samym liczba bezrobotnych w Portugalii przekroczyła 920 tys. Jeśli chodzi o rynek pracy przewiduje się, że dopiero począwszy od 2014 r., wraz z przewidywanym ożywieniem, powinien nastąpić wzrost zatrudnienia w sektorze prywatnym. Jeśli chodzi o sektor publiczny, redukcja zatrudnienia będzie zauważalna jeszcze w 2014 r. wraz z zapowiadaną reformą państwa [7].

Kryzys w gospodarce Portugalii przyczynia się także do pogłębienia skali długu publicznego tego kraju, który w 2012 r. przewyższył ostatnie prognozy Komisji Europejskiej i osiągnął poziom 122,5% PKB (przewidywano 122,2%). W roku 2013 r. Portugalia będzie nadal pozostawała w recesji, która rozpoczęła się w 2011 roku, a powrót na ścieżkę wzrostu nastąpi dopiero w 2014 r. [7].

W związku z aktualną sytuacją gospodarczą, Portugalia przechodzi ważny okres zmian strukturalnych, m.in. realizuje proces prywatyzacji szeregu spółek skarbu państwa z obszaru usług publicznych, linii lotniczych, usług portowych, budowy statków, itp. Rząd w swoich wysiłkach na rzecz pobudzenia wzrostu gospodarczego zamierza wdrożyć plan reindustrializacji gospodarki portugalskiej. Przedstawione w Strategii Wspierania Industrializacji na lata 2013-2020 działania zawierają, m.in.: zachęty finansowe dla sektora wytwórczego, ulgi podatkowe, większy nacisk na wykształcenie zawodowe oraz ograniczenie biurokracji. Główną rolę w rządowym programie reindustrializacji rządu odgrywa sektor górniczy. Rząd chce uczynić portugalskie górnictwo jednym z najbardziej konkurencyjnych sektorów w Europie i znaleźć się w czołówce krajów przodujących w wydobyciu rud metali [7].

Słowacja

W miarę jak zbliżał się termin przyjęcia euro w 2009 roku, na Słowacji szybko spadał eksport i produkcja przemysłowa. Żywe były obawy, że wejście do strefy euro osłabi konkurencyjność słowackiej gospodarki i może odstraszyć inwestorów. Choć we-

dług danych OECD, średnie płace na Słowacji po przyjęciu euro w 2009 r. bardzo podniosły się, a kraj stracił konkurencyjność mierzoną jednostkowymi kosztami pracy, nie jest jasne czy Słowacja została dotknięta przez kryzys mocniej niż inne małe otwarte gospodarki takie jak sąsiednie Czechy. W 2009 roku gospodarka Słowacji skurczyła się o 4,7%, podczas gdy Czesi, którzy utrzymali swoją walutę, mieli recesję 4,1 procentową. Co więcej, kryzys nie osłabił siły nabywczej Słowaków, w przeciwieństwie do tego, co spotkało Polaków [15].

Porównanie produkcji przemysłowej Słowacji, Czech i Węgier, pokazuje, że Słowacja miała podobne problemy jak inne kraje w trakcie recesji 2009 roku, ale poradziła sobie lepiej niż inni w czasie ożywienia w 2010 r. Kiedy cofnęła się pierwsza faza kryzysu, wzrosły korzyści, jakie Słowacja czerpie z członkostwa w klubie euro. Przede wszystkim dlatego, że zagraniczni inwestorzy nie są narażeni na ryzyko kursowe. Waluty innych krajów Europy Środkowej zniżkowały w stosunku do euro, ale wahania kursów forinta, złotego i korony były całkiem gwałtowne, zwiększając niepewność inwestycji [15].

PKB Słowacji w 2012 roku wyniósł 71,4 mld euro (pod względem wielkości PKB Słowacja ma 19 pozycję w Unii Europejskiej). Słowacja i jej gospodarka utrzymuje, poza 2009 rokiem, stały wzrost gospodarczy. W najlepszym roku – 2007 osiągnęła imponujący wzrost PKB 10,5% (rycina 8). To bardzo dobry wynik [7].

Rycina 8. Słowacja PKB (% r/r)

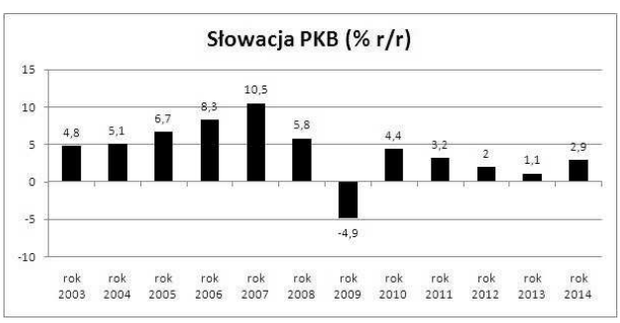

Źródło: http://euro-dane.com.pl/słowacja

Słowacja doświadczyła bardzo dynamicznego wzrostu bezpośrednich inwestycji zagranicznych – z 123 milionów euro w 2010 r. do 518 roku 2011. Jednak jednym z największych problemów słowackiej gospodarki pozostaje nadal wysoka stopa bezrobocia, która kształtuje się na poziomie około 14%. Budownictwo nadal będzie borykać się z recesją [7].

W ciągu ostatnich miesięcy 2012 roku trzy duże fabryki samochodów – Volkswagen, Kia i PSA Peugeot Citroen – zainwestowały na Słowacji około miliarda euro. Dzięki nim produkcja środków transportu rośnie w tempie 42 proc. rocznie. Przyczynia się to do 2,7 proc. wzrostu PKB, jaki Słowacja zanotowała w drugim kwartale 2012 roku. W sumie produkcja przemysłowa rośnie w tempie 10 proc. rocznie – dzięki branży samochodowej i elektronice użytkowej [7].

Choć wynagrodzenia po wejściu do strefy euro wzrosły, wzrost płac pozostaje umiarkowany na poziomie około 3% rocznie. Średnie wynagrodzenia na Słowacji w wysokości 760 euro na miesiąc cały czas są niższe niż w Czechach, Polsce i mniej więcej takie same jak na Węgrzech. Słowacja zajęła pierwsze miejsce wśród krajów regionu pod względem wydajności pracy [7].

Kolejną korzyścią bycia w strefie euro jest stabilność cen. Słowacja ma niższy poziom inflacji niż sąsiedzi – choć Czesi ustępują jej tylko nieznacznie. Słowacja także radzi sobie lepiej w czasie drugiej fali kryzysu. Podczas gdy Czechy są od trzech kwartałów w recesji, gospodarka Słowacji nadal rozwija się. Ministerstwo Finansów Słowacji prognozowało wzrost na poziomie 2,1 proc. w 2013 r. [7].

Cypr

Gospodarka Cypru jest w większości oparta na usługach finansowych, transportowych drogą morską (bardzo dobrze rozwinięte porty morskie, logistyka dóbr między Chinami a Europą) oraz przede wszystkim, ze względu na położenie, turystykę. Cypr należy też do krajów taniej bandery, rejestrują się tam statki innych państw co stanowi dodatkowe korzyści finansowe [7].

PKB Cypru to 17,8 mld euro (jest to 25 gospodarka Unii Europejskiej). Najwyższą dynamikę wzrostu PKB Cypr notował w latach 2003-2008. Były to wzrosty rzędu 1,9% do 5,1%. Od krachu w roku 2009 problemy z PKB Cypru rosły (rycina 9). W roku 2013 nastąpiło wstrzymanie operacji bankowych spowodowane zadłużeniem. Głównymi przyczynami kryzysu były: nadmiernie rozrośnięty sektor bankowy, który znacznie ucierpiał z powodu pęknięcia bańki spekulacyjnej na rynku nieruchomości oraz silnych powiązań z pogrążoną w kryzysie Grecją (cypryjskie banki udzielały kredytów greckim firmom i gospodarstwom domowym które obecnie mają problemy z ich spłatą) [7].

Rycina 9. PKB Cypru w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

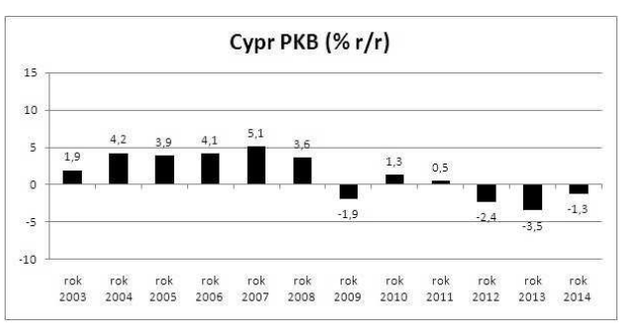

Źródło: http://euro-dane.com.pl/cypr

W połowie 2012 roku – gdy sytuacja finansowa państwa i banków gwałtownie się pogorszyła – prezydent Cypru zwrócił się o międzynarodową akcję ratunkową. Program ratowania cypryjskiego systemu

bankowego, opierał się o pożyczki od Unii Europejskiej, Europejskiego Banku Centralnego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Cypr otrzymał już pierwszą wypłatę w wysokości 2 mld euro z pomocy finansowej UE i MFW o łącznej wysokości 10 mld euro. Program pomocowy ratujący Cypr przed bankructwem zakłada rozległą restrukturyzację sektora bankowego oraz poniesienie strat przez właścicieli wkładów bankowych. Cypr musi również wygospodarować 13 mld euro w ramach własnych przedsięwzięć oszczędnościowych. Obejmują one m.in. podatek od nieruchomości i redukcję płac pracowników państwowych.

Według MFW gospodarka cypryjska skurczy się o 8,7% w 2013 roku, a w 2014 – o 3,9%, zanim w 2015 osiągnie skromny wzrost na poziomie 1,1 proc. Raport MFW podkreśla determinację władz cypryjskich w obliczu kryzysu. Jednak "potrzebny jest czas, by gospodarka dostosowała się do głębokich zmian strukturalnych w jej sektorze finansowym; ryzyka makroekonomiczne pozostają nadzwyczaj wysokie" – wskazuje raport. MFW podkreśla, że potrzebna jest "wola polityczna, by wdrożyć wszystkie elementy programu oszczędnościowego", bo to osłabi zagrożenia dla gospodarki, m.in. groźbę zwiększenia długu publicznego. Fundusz przyznaje też, że recesja może się okazać "poważniejsza, niż przewidywano" [16].

Francja

Pod względem wielkości PKB gospodarka Francji zajmuje drugą pozycję w Unii Europejskiej, rozwijała się na poziomie od 0,9% do 2,5%. Tempo to osłabło w latach 2008-2009 (rycina 10). W latach kolejnych PKB Francji ma wzrastać w tempie do 2%.

Rycina 10. PKB Francji w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

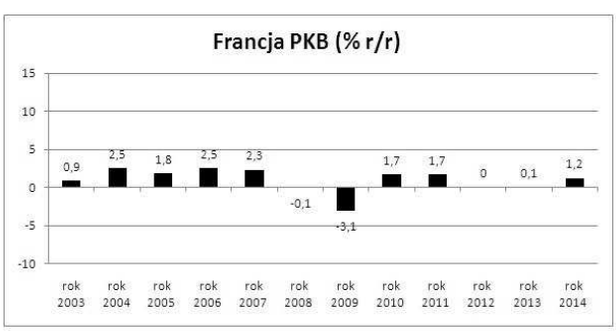

Źródło: http://euro-dane.com.pl/francja

Francja jest krajem wysoko rozwiniętym gospodarczo. Zalicza się ją do Grupy Ośmiu (G8), czyli nieformalnej grupy najbogatszych państw świata (powstałej w 1975 roku). Wprowadzenie wspólnej waluty we Francji miało umocnić wpływy tego państwa w Unii Europejskiej. Zyskała ona na wprowadzeniu euro przez zaciąganie pożyczek o rekordowo niskim oprocentowaniu i uniknęła problemów nękających państwa śródziemnomorskie. Gospodarka Francji nadal ma wiele mocnych stron, ale kryzys nękający strefę euro ujawnił jej słabości. Od lat spada konkurencyjność Francji w stosunku do Niemiec. Nie mając możliwości obniżenia wartości własnej waluty, Francja uciekła się do wydatków budżetowych i zadłużenia publicznego. We wszystkich państwach europejskich wydatki budżetowe zostały zredukowane, we Francji natomiast wzrosły i pochłaniają prawie 57% PKB – najwięcej w całej strefie euro. Pogorszyło się także we Francji środowisko biznesowe. Francuskim przedsiębiorstwom utrudniają działalność zbyt rygorystyczne przepisy regulujące rynek pracy i rynki produktowe, wyjątkowo wysokie stawki podatkowe oraz największe w strefie euro koszty ponoszone przez podatki i składki odprowadzane z tytułu wypłacanych wynagrodzeń. Nie dziwi więc, że nie pojawia się wiele nowych firm. Małych i średnich przedsiębiorstw, dzięki którym obecnie powstają nowe miejsca pracy, we Francji działa mniej niż w Niemczech, Włoszech i Wielkiej Brytanii. Krótko to podsumowując, należy stwierdzić, że zbyt wiele francuskich przedsiębiorstw nie jest konkurencyjnych, a nadmiernie rozbudowana administracja państwowa żyje ponad stan [17].

Grecja

Grecka gospodarka z bardzo wysokimi wynikami rozwijała się pomiędzy rokiem 2003 a rokiem 2007. W tych latach notowała wzrost na poziomie 2,3% do 5,9%. Z kolei w roku 2008 nastąpiło odwrócenie tendencji i gospodarka Grecji zanotowała spadek PKB.

W kolejnych latach trend spadkowy się utrzymywał, a apogeum spadku PKB wyniosło 7,1% w roku 2011 (ryc. 11). Według prognozy gospodarka Grecji ma szansę na wzrost w roku 2014 [7]. Dotychczasowe programy pomocowe przyznane Grecji na lata 2010-2014 w zamian za oszczędności i reformy są warte 240 mld euro.

Rycina 11. PKB Grecji w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

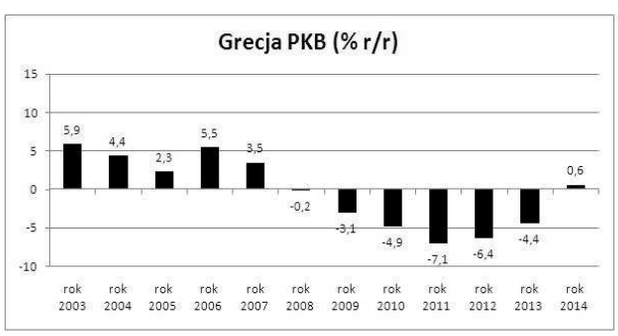

Źródło: http://euro-dane.com.pl/grecja

Grecja żyła w ostatnich latach ponad stan, korzystając z pożyczek zagranicznych. Pieniądze te wykorzystane zostały m.in. na duże podwyżki płac w sferze budżetowej – niektóre płace wzrosły w ciągu ostatnich 5 lat o 100 proc. Jednocześnie rząd tolero-

wał unikanie płacenia podatków przez obywateli. W 2008 r. przyszedł światowy kryzys finansowy, który zastał Grecję zupełnie nieprzygotowaną na walkę z nim. Za wzrost długu Grecji do tak olbrzymich rozmiarów współodpowiedzialni są zagraniczni kredytodawcy. Grecy, z pomocą m.in. banku Goldman Sachs, prowadzili tzw. kreatywną księgowość. Dokonując manewrów walutowych udawało im się ukrywać wzrastające zadłużenie kraju. Wprowadzali też w błąd unijny urząd statystyczny Eurostat – w jego raportach dotyczących Grecji można przeczytać np. „dane niepotwierdzone". Zdarzało się, że Grecja w ogóle nie przekazywała do Eurostat informacji, których się od niej domagał [18].

Holandia

Holandia jest krajem dobrze i wszechstronnie rozwiniętym gospodarczo. Swoje znaczenie we współczesnym państwie zachowały dziedziny mające wielowiekową tradycję: handel i transport morski oraz rybołówstwo. Obecnie przemysł przetwórczy wytwarza 32% produktu krajowego brutto. Ze względu na mocno ograniczony areał ziem możliwych do wykorzystania rolniczego zaznacza się tendencja do ograniczania produkcji zbóż na rzecz bardziej dochodowego ogrodnictwa i hodowli kwiatów. Owoce, warzywa, kwiaty cięte i doniczkowe, cebulki kwiatowe produkuje się głównie z myślą o eksporcie [19].

PKB Holandii w 2012 roku wyniosło 600 mld euro. Z takim wynikiem Holandia zajęła szóste miejsce w Unii Europejskiej. Największy wzrost PKB był w 2007, natomiast najsłabszy wynik padł w roku 2009, rok 2012 również nie był najlepszy (rycina 12). Mimo to gospodarka Holandii jest jedną z prężnych gospodarek Unii Europejskiej [7].

Rycina 12. PKB Holandii w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

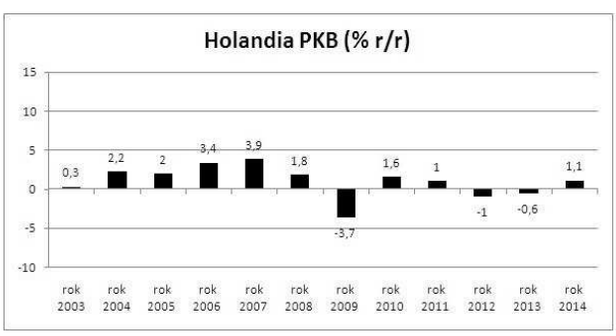

Źródło: http://euro-dane.com.pl/holandia

Gdy w Europie odczuwalny był kryzys gospodarczy, zdawało się iż ominie on Holandię. Dane na temat jej koniunktury przez cały ten czas były relatywnie dobre, a do tego nie brakowało miejsc pracy ani dla Holendrów, i sporej liczby imigrantów. Jednak w ostatnich miesiącach coraz więcej działających tam przedsiębiorstw ogłasza bankructwa. Wszystko to wiąże się z coraz trudniejszą sytuacją materialną poszczególnych mieszkańców. W ramach oszczędności, zredukowane zostały niektóre dopłaty dla dzieci i obcięto część ulg podatkowych. Co więcej, pogarsza się sytuacja na holenderskim rynku pracy. Rośnie liczba osób obawiających się zwolnienia. Zwiększa się też stopa bezrobocia [21].

Irlandia

W 2012 roku PKB Irlandii wyniósł 163,5 mld euro, Irlandia to pod względem wielkości PKB 15. gospodarka Unii Europejskiej. W latach 2003-2007 gospodarka wzrastała pomiędzy 3,9% a 5,4% (rycina 13). W ciągu kolejnych trzech lat w wyniku kryzysu PKB Irlandii się kurczył i jako pierwszy kraj strefy euro wpadła w recesję w 2008 r.

Jedną z głównych przyczyn kryzysu było finansowanie ze źródeł zewnętrznych inwestycji w bardzo rozbudowanym sektorze budownictwa, które w dużej mierze odpowiadało za wzrost gospodarczy. Ceny nieruchomości szybko rosły. Gdy w związku z kryzysem finansowym na świecie firmy zaczęły zwalniać pracowników, właściciele zaczęli mieć kłopoty ze spłatą swoich kredytów. Skutkiem wzrostu bezrobocia był spadek dochodów podatkowych państwa, a co za tym idzie – spadek PKB i kryzys gospodarczy. W następnych latach Irlandia zaczęła się ponownie rozwijać, choć wzrost PKB jest skromny [18].

Rycina 13. PKB Irlandii w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

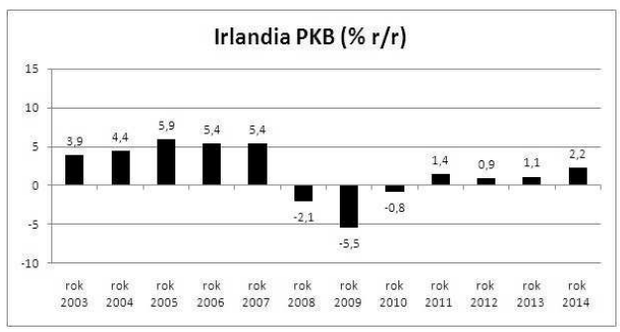

Źródło: http://euro-dane.com.pl/irlandia

Irlandia utrzymuje swoją mocną pozycję w tradycyjnych gałęziach gospodarki takich, jak agrobiznes, czy sektor poddostawczy. Obecnie irlandzkie firmy świetnie sobie radzą w eksporcie produktów i usług w takich obszarach, jak: sektor ochrony środowiska i zielonej energii, sektor medyczny i weterynaryjny, sektor oprogramowania, sektor usług telekomunikacyjnych, usług finansowych i edukacyjnych [21].

Luksemburg

Gospodarka Luksemburga opiera się przede wszystkim na sektorach bankowym i ubezpieczeniowym oraz na produkcji stali. Duże znaczenie mają również rolnictwo i produkcja win. Gospodarka Luksemburga jest mocno związana z giełdą papierów wartościowych. Dlatego 2008 i 2009 rok kryzysu na

rynkach światowych odzwierciedla także PKB tego państwa (rycina 14) [22].

Rycina 14. PKB Luksemburga w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

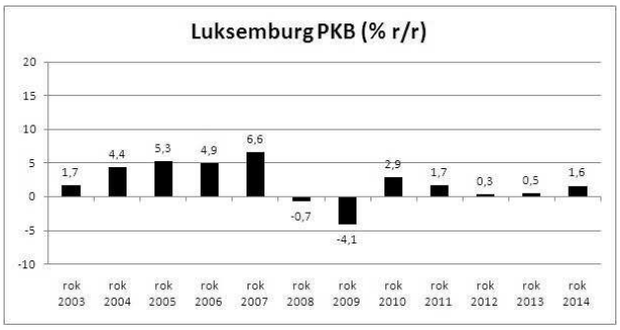

Źródło: http://euro-dane.com.pl/luksemburg

Malta

Główną gałęzią gospodarki Malty jest turystyka. Przemysł wytwarza 23% PKB, rolnictwo – 3%, pozostałą część – usługi [23]. PKB Malty rozwija się w przedziale 1-5%. Mała gospodarka tego państwa radzi sobie z rozwojem i nawet 2009 rok nie był głębokim spadkiem PKB. Malta z nawiązką odrobiła stratę z roku 2009 w roku następnym – 2010 (ryc. 15). Prognoza na rok 2013 i 2014 zakłada dalszy wzrost [7].

Rycina 15. PKB Malty w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

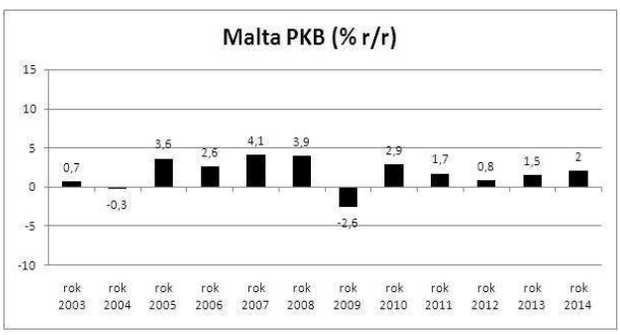

Źródło: http://euro-dane.com.pl/malta

Słowenia

Struktura PKB jest charakterystyczna dla gospodarek krajów rozwiniętych, gdzie usługi stanowią odpowiednio 60%, przemysł 31%, budownictwo 6% i rolnictwo 3%. Najważniejsze sektory gospodarki słoweńskiej (największy udział w tworzeniu PKB): chemiczny i farmaceutyczny, motoryzacyjny, elektronika, logistyka i dystrybucja [24]. PKB Słowenii wyniósł w 2012 roku 35,4 mld euro. Gospodarka Słowenii zajmuje miejsce nr 22 w UE. PKB Słowenii najszybszy wzrost notował w latach 2003-2008 (rycina 16). Wzrastał na poziomie 2,9 a 7% [7].

Pierwsze skutki kryzysu gospodarka słoweńska odczuła już pod koniec 2008 r., kiedy aktywność gospodarcza wyraźnie spadała, przy czym w ostatnim kwartale spadek ten był gwałtowny. Za drastycznym 7,8% spadkiem PKB w 2009 r. stoi przede wszystkim zapaść produkcji przemysłowej i sektora budowlanego. Według danych Urzędu Statystycznego Słowenii w 2009 r. zanotowano spadek w produkcji we wszystkich sektorach przemysłu (największe w branżach pracochłonnych i silnie uzależnionych od koniunktury na rynkach zagranicznych). W 2009 r. upadłość ogłosiło kilka większych zakładów odzieżowych i obuwniczych. Jednocześnie gospodarka odnotowała wzrost jednostkowych kosztów pracy [24].

Rycina 16. PKB Słowenii w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

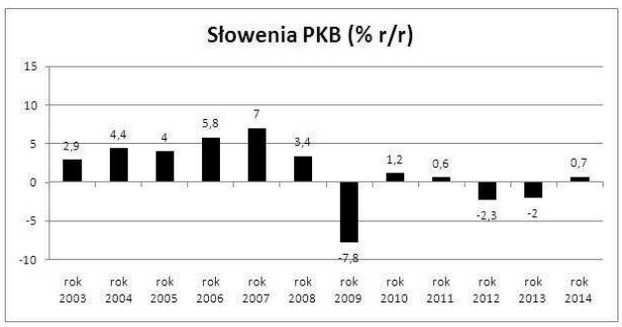

Źródło: http://euro-dane.com.pl/słowenia

W kolejnych dwóch latach sytuacja się poprawiła, natomiast od roku 2012 gospodarka Słowenii ma problemy, PKB spada. We wrześniu 2013 roku szefowa słoweńskiego rządu – Alenka Bratusek po raz pierwszy otwarcie przyznała, że sektor bankowy może wymagać wsparcia. Słoweńskie banki, w których akcjonariacie dużą rolę odgrywa Skarb Państwa, mają w swoim portfelu „złe pożyczki" o wartości 7,5 mld euro, co odpowiada ponad 20% PKB jednego z najmniejszych państw strefy euro [25]. Sytuację Słowenii komplikuje to, że cały czas nie może ona wyjść z recesji. W 2013 roku gospodarka skurczy się o 2,6%, a nie jak przewidywano o 1,9%. W 2014 roku PKB spadnie o 0,8%, a wzrost gospodarczy przewidywany jest dopiero w 2015 r. – ma on wynieść 1,4% [26].

Włochy

PKB Włoch w 2012 roku wyniósł 1565 mld euro. Włochy zajmują pod tym względem czwarte miejsce w Unii Europejskiej [7]. W latach 2004-2007 PKB Włoch rósł w tempie pomiędzy 0,9 a 2,2%. Do trudnych lat należał rok 2008, 2009 oraz 2012. PKB w tym czasie obniżał się w granicach od 1% do 5,5% (ryc. 17).

Pod względem gospodarczym kraj dzieli się na dwie części: północną – bardziej rozwiniętą, z dużymi ośrodkami miejskimi, gdzie rozwinęły się ważne gałęzie przemysłu: samochodowy, maszynowy i włókienniczy oraz południową – gdzie dominuje rolnictwo. Włoska gospodarka od wielu lat stopniowo traciła konkurencyjność, wzrost PKB był bliski zera, a dług publiczny utrzymywał się na wysokim poziomie.

Tabela 2. Ranking najzdrowszych gospodarek strefy Euro w latach 2012 i 2013

Ranking		Państwa	Całkowita ocena			Wzrost gospodarczy			Konkurencyjność			Stabilność finansów publicznych			Odporność na szoki finansowe		
2013	2012		2013	Zmiana	2012	2013	Zmiana	2012	2013	Zmiana	2012	2013	Zmiana	2012	2013	Zmiana	2012
1	1	**Estonia**	7.4	*0.0*	7.4	6.6	*0.2*	6.5	6.3	*-0.2*	6.5	9.2	*-0.1*	9.2	7.5	*0.1*	7.4
2	3	**Niemcy**	7.3	*0.3*	7.0	6.4	*0.1*	6.3	8.1	*0.1*	8.0	7.3	*0.5*	6.9	7.5	*0.7*	6.8
3	2	**Luksemburg**	7.0	*-0.1*	7.1	6.8	*0.0*	6.8	6.4	*-0.2*	6.6	9.3	*-0.2*	9.5	5.7	*0.2*	5.5
4	5	Słowacja	6.9	*0.4*	6.5	5.7	*0.1*	5.6	7.1	*0.1*	6.9	7.4	*1.2*	6.3	7.6	*0.4*	7.2
5	4	Holandia	6.9	*0.2*	6.6	7.3	*0.0*	7.3	8.3	0.3	8.0	5.8	*0.6*	5.2	6.1	*0.0*	6.0
6	6	Słowenia	6.4	*0.3*	6.1	6.0	*-0.1*	6.0	5.7	*0.2*	5.5	6.5	*0.9*	5.6	7.7	*0.4*	7.3
7	7	Austria	5.9	*0.1*	5.7	5.9	*0.0*	6.0	5.8	*-0.2*	5.9	5.7	*0.5*	5.2	6.1	*0.3*	5.8
8	9	Belgia	5.4	*0.1*	5.3	5.3	*-0.1*	5.4	6.9	*0.0*	6.9	4.2	0.2	4.0	5.2	*0.2*	5.0
9	11	Irlandia	5.3	*0.6*	4.8	5.3	*-0.2*	5.5	7.4	*0.2*	7.2	4.9	*1.1*	3.8	3.8	*1.2*	2.7
10	8	Finlandia	5.3	*-0.2*	5.4	5.8	*-0.1*	5.9	3.4	*-0.4*	3.9	6.1	*-0.4*	6.4	5.8	*0.2*	5.5
11	10	Malta	5.2	*0.2*	5.0	4.3	*0.1*	4.1	6.2	*-0.5*	6.7	6.3	*0.2*	6.0	4.1	*0.9*	3.2
12	12	Hiszpania	4.9	*0.4*	4.5	3.7	*-0.1*	3.9	5.0	*0.6*	4.5	5.7	*1.2*	4.4	5.2	*-0.1*	5.3
13	13	Francja	4.7	*0.2*	4.5	4.8	*0.1*	4.7	4.0	*0.0*	4.0	4.5	*0.7*	3.9	5.4	0.1	5.3
14	17	Grecja	4.5	*1.0*	3.6	3.5	*-0.4*	4.0	4.4	*0.8*	3.6	4.9	*2.1*	2.8	5.3	*1.3*	4.0
15	14	Włochy	4.5	*0.1*	4.4	3.3	0.0	3.3	3.6	*0.0*	3.6	5.6	*0.2*	5.3	5.6	*0.2*	5.4
16	15	Portugalia	4.4	*0.5*	3.9	3.9	*0.3*	3.6	5.2	*0.4*	4.8	4.5	*0.7*	3.7	4.1	*0.7*	3.4
17	16	Cypr	4.0	*0.4*	3.6	3.2	*-0.7*	3.9	3.5	*1.1*	2.5	5.6	*0.0*	5.6	3.6	*1.2*	2.4

Źródło: http://www.lisboncouncil.net/publication/publication/101-the-2013-euro-plus-monitor-from-pain-to-gain-.html

Rycina 17. PKB Włoch w latach 2003-2012 i prognoza na lata 2013 i 2014

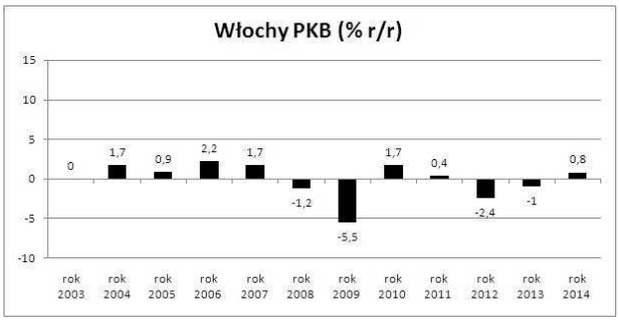

Źródło: http://euro-dane.com.pl/włochy

W 1999 roku Włochy zostały przyjęte do strefy euro pod pretekstem, iż dług publiczny, choć zbyt wysoki, to wykazuje tendencję spadkową. Po 2002 roku dług publiczny ustabilizował się na poziomie około 105% PKB. Kolejne plany fiskalne dążące do likwidacji deficytu finansów publicznych nie były realizowane. Na koniec 2010 roku kraj miał dług publiczny w wysokości 120% PKB i był najbardziej zadłużonym państwem w Europie, po Grecji. W 2011 roku problemy Włoch i tamtejszych banków budziły obawy o stabilność systemu bankowego w pozostałych krajach Europy (gdyż ich banki pożyczyły wówczas Włochom ponad 600 mld euro, w tym 200 mld euro włoskiemu rządowi, 110 mld euro włoskim bankom i ponad 300 mld euro pozostałym włoskim przedsiębiorstwom). Potencjalne straty europejskich banków w przypadku bankructwa Włoch, włoskich banków lub firm byłby zatem olbrzymie.

Od początku lat 90. gospodarka Włoch rośnie wyraźnie wolniej od pozostałych krajów rozwiniętych. O ile w 1990 roku włoski PKB w przeliczeniu na mieszkańca był identyczny jak przeciętnie w krajach wysokorozwiniętych, to w 2010 roku był on już o 30% niższy od średniej [27].

Podsumowanie – ranking najzdrowszych gospodarek strefy euro

Jak wynika z raportu „2013 Euro Plus Monitor" opracowanego przez niemiecki Berenberg Bank i brukselski Think Tank Lisbon Council – Estonia, Luksemburg i Niemcy już trzeci rok z rzędu utrzymują się na podium w rankingu najzdrowszych gospodarek strefy euro. Szczegółowe wskaźniki gospodarcze krajów strefy euro dla lat 2012 i 2013 prezentuje tab. 2.

W raporcie oceniono 17 państw strefy euro, gdzie brano pod uwagę długoterminowy potencjał wzrostu gospodarczego poszczególnych krajów, konkurencyjność, stabilność finansów publicznych oraz odporność na szoki finansowe. Słowenia, Austria, Hiszpania, Francja pozostały na tych samych pozycjach, co w 2012 roku. Pozytywne zmiany nastąpiły w przypadku Holandii, Finlandii, Portugalii, Cypru i Malty. Również Włochy awansowały (na 14 miejsce). W rankingu gorzej od Włoch jest oceniana jedynie Portugalia, Cypr i Grecja [29].

Bibliografia

(1) http://ec.europa.eu/economy_finance/euro
(2) www.nbp.pl/cie/download/eurowalutadlaeuropy.pdf
(3) www.ppr.pl/artykul-ppr-100575.php?_resourcePK=100575
(4) Wójcik C., Integracja ze strefą euro. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 33
(5) www.walutaeuro.pl/warunki-przystapienia-do-strefy
(6) http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/
(7) http://euro-dane.com.pl/
(8) Albiński P., Chrzanowski M., Europejska integracja monetarna od A do Z, NBP 2008, s. 37
(9) Departament Promocji Współpracy Dwustronnej Ministerstwa Gospodarki. Notatka informacyjna o Belgii i współpracy gospodarczej z Polską, 2013
(10) Departament Promocji Współpracy Dwustronnej Ministerstwa Gospodarki. ESTONIA Informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską, 2013
(11) www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-06-20/estonia-w-strefie-euro-sukces-strategiczny (odczyt z dnia 14. 10. 2013)
(12) Departament Promocji Współpracy Dwustronnej Ministerstwa Gospodarki. FINLANDIA Informacja o sytuacji gospodarczej i stosunkach gospodarczych z Polską, 2012
(13) www.tatsachen-ueber-deutschland.de/pl/gospodarka/main-content-06/sukces-modelu-spolecznej-gospodarki-rynkowej.html (odczyt z dnia 26. 10. 2013 r.)
(14) Albiński P., Chrzanowski M., Europejska integracja monetarna od A do Z, NBP 2008
(15) www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy/slowacja-korzystana-obecnosci-w-strefie-euro/ (odczyt z dnia 14. 10. 2013 r.)
(16) www.forbes.pl/mfw-recesja-na-cyprze-potrwa-jeszcze-dwa-lata,artykuly,155556,1,1.html (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(17) www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy/francja-bomba-zegarowa-w-centrum-europy/ (odczyt z dnia 29. 10.2013 r.)
(18) http://ww2.senat.pl/k7/dok/bad/2010/inne/012.pdf (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(19) http://archiwum.parp.gov.pl/kraje_UE/holandia.pdf (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(20) www.pieniadz.pl/Kryzys,w,Holandii,dopiero,sie,zaczyna,1-37282-1.html (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(21) http://enterprise-ireland.com.pl/index.php?page=sektory (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(22) http://europa.eu/abouteu/countries/membercountries/luxembourg/index_pl. htm (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(23) http://rajepodatkowe.com.pl/malta/ (odczyt z dn. 29. 10. 2013)
(24) www.msz.gov.pl/resource/02cc121e-obfa-4906-9345-1645e5ce8473 (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(25) www.bankier.pl/wiadomosc/Slowenia-kolejnym-eurobankrutem-Rozwazamy-pomoc-dla-bankow-2947241.html (odczyt z dn. 29. 10. 2013 r.)
(27) http://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/440074,slowenia-poprosi-bruksele-o-pomoc-rentownosc-obligacji-idzie-ostro-w-gore.html (odczyt z dnia 29. 10. 2013 r.)
(26) www.obserwatorfinansowy.pl/badania-i-raporty/dlaczego-gospodarka-wloch-sie-chwieje/ (odczyt z dn. 29. 10. 2013)
(27) http://forsal.pl/artykuly/664708,raport_grecja_liderem_w_reformach_francja_nie_nadaza_za_strefa_euro.html (odczyt z dn. 2.11.2013)

Katarzyna Kłusek, Anna Niemiec
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie
dyplomantki

Ryszard Kostuch

Vis medicatrix naturae – czyli uzdrawiająca siła przyrody

To powiedzenie znane w starożytności świadczy najlepiej, że już wtedy zdawano sobie sprawę jak duży wpływ wywiera przyroda (dziś środowisko) na ludzkie zdrowie i samopoczucie. Starożytni lekarze tacy jak: Hipokrates, Heraklit, Pliniusz Starszy, Dioskurides, Galenos, Katon i wielu innych znali właściwości lecznicze wielu roślin i skutecznie je wykorzystywali w leczeniu ludzkich schorzeń i dolegliwości. Wiedzieli też o korzystnym oddziaływaniu na zdrowie i samopoczucie ludzi czynników pogodowych, górskiego klimatu, oddziaływania słońca, wody oraz innych elementów przyrodniczych, wykorzystując je w zaistniałych sytuacjach chorobowych do poprawy zdrowia oraz kondycji nie tylko ludzi, ale też udomowionych przez nich zwierząt jeżeli zachodziła tego potrzeba.

Pomimo upływu 2 tysięcy lat niewiele się pod tym względem zmieniło. Uzdrawiająca siła przyrody jeszcze większą odgrywa rolę w utrzymaniu zdrowia społeczeństw. Wynika to głównie stąd, że na znacznych obszarach globu ziemskiego, w wyniku wzrostu ludzkiej populacji oraz prowadzonej działalności antropogenicznej coraz większej dewastacji ulega środowisko przyrodnicze, które staje się mniej przyjazne dla zdrowia ludzi i zwierząt. Przyczyną pogarszających się warunków środowiskowych są: zmniejszanie się pokrywy roślinnej, zanieczyszczenie wody, gleby oraz atmosfery. Powierzchnia leśna, która w środowisku naturalnym w warunkach lądowych, za wyjątkiem obszarów pustynnych jest czymś najbardziej istotnym dla środowiska przyrodniczego, systematycznie się kurczy. Powodem tego jest przede wszystkim eksploatacja drewna, która znacznie przekracza zdolności regeneracyjne ekosystemów leśnych. Lasy wycina się nie tylko z zapotrzebowania na drewno, ale też pod zabudowę mieszkaniową, przemysłową, drogową, parkingi oraz uprawy rolnicze, tereny sportowe itp. Zmniejszanie się lesistości terenu jest dla środowiska życia bardzo szkodliwe ponieważ przyczynia się do pogorszenia stanu zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego gazami i pyłami oraz zanieczyszczenia wód powierzchniowych glebą wyerodowaną z niepokrytych trwałą roślinnością terenów, w tym głównie rolniczych. Jeżeli uświadomimy sobie, że 1 ha lasu mieszanego w wieku 40-50 lat wytraca w ciągu roku około 40 t pyłów unoszących się w powietrzu atmosferycznym, pochłania 10 ton CO_2 i oddaje do atmosfery >7 t tlenu to zrozumiemy dopiero jaka jest rola ekosystemu leśnego w środowisku oraz jaki ma on wpływ na ludzkie zdrowie. Nie bez znaczenia jest też transpiracja, która wprowadza do atmosfery duże ilości wody nawilżającej powietrze, przez co jest ono korzystniejsze dla potrzeb fizjologicznych ludzi, zwierząt, a także roślin. Wprawdzie w nawilżaniu powietrza atmosferycznego bierze też udział parowanie z wolnej powierzchni wodnej, gleby, a także opadów deszczu ale bez transpiracji z roślin, nie byłoby ono wystarczające. Wilgotność powietrza byłaby niewystarczająca dla wymogów ludzi, a także wielu zwierząt. Niedosyt wilgotności powietrza osłabia przebieg procesów metabolicznych organizmu, a tym samym zmniejsza kondycję i sprawność fizyczną.

Jakość konsumpcyjna wody ma dla zdrowia ludzi i zwierząt priorytetowe znaczenie. Dlatego wody powinny być odpowiednio czyste ani nie zanieczyszczone bakteriologicznie. Niestety stan zanieczyszczenia wód powierzchniowych i gruntowych naszego kraju pomimo wielu starań i wysiłków nadal jest nieodpowiedni. Wody pierwszej klasy czystości, które nadają się do konsumpcji bez uzdatniania, stanowią znikomy procent bo tylko około 3% wszystkich zasobów wód powierzchniowych. W drugiej klasie czystości, czyli dość jeszcze czystych, chociaż bez uzdatniania nie nadających się do konsumpcji, znajduje się około 15% wód. Pozostałe klasy czystości wód zajmują około 80%. Oprócz nawodnień rolniczych i leśnych, bez kosztownego oczyszczenia, nie są one przydatne prawie do niczego. Silnie zanieczyszczone są też wody studni kopanych, występujących najczęściej na wsiach. Aż w około 70% tych miejsc czerpania wody są ponadnormatywne (>50 mg/l) stężenia azotanów (NO_3) oraz skażenia bakteriologiczne.

W wyniku stosowania nawozów mineralnych i naturalnych płynnych, a szczególnie nawodnień ściekami komunalnymi oraz chemicznych środków ochrony roślin, niektóre gleby uprawne są też skażone pestycydami i herbicydami, których toksyczne pozostałości zatruwają gleby, wody oraz rośliny. Jak więc z powyższego wynika środowisko przyrodnicze nie jest obecnie przyjazne dla zdrowia. Ma to najczęściej miejsce w aglomeracjach miejsko-przemysłowych, a także na obszarach rolniczych, gdzie jest intensywne rolnictwo.

Synergizm oddziaływań przemysłowych, emitujących do atmosfery ziemskiej duże ilości szkodliwych związków gazowych oraz pyłów, a także powodujący zanieczyszczenia wód i gleb, przyczynia się do coraz większej liczby chorób dręczących współczesnego

człowieka. Są to m.in. coraz powszechniej występujące choroby nowotworowe, układu krążenia, dróg oddechowych, alergie, choroby laryngologiczne, zatrucia pokarmowe, zmniejszanie się naturalnej odporności, a nawet depresje psychiczne.

Czy, przy występowaniu w środowisku przyrodniczym tak licznych czynników chorobotwórczych, można jeszcze mówić o uzdrawiającej sile przyrody? Odpowiedź na to pytanie jest jednoznacznie pozytywna. Tym bardziej należy więc szukać w przyrodzie sił uzdrawiających. Należy do nich czyste powietrze, czyste wody, nieskażone gleby, zdrowa żywność, piękne krajobrazy, roślinność oraz jej właściwości lecznicze.

Chcąc skorzystać z uzdrawiających sił przyrody powinno się spędzać jak najwięcej czasu, a przynajmniej urlop w terenach, gdzie powietrze jest czyste, jak np. w górach, nad morzem, jeziorami oraz na wsi, gdzie nie ma emisji przemysłowych pochodzących ze spalań kopalnych nośników energetycznych, a szczególnie węgla. Gdzie panuje cisza i spokój, wody nie są zanieczyszczone, ale nadają się do kąpieli, żeglugi oraz sportów wodnych. Gdzie występują lasy, tereny trawiaste i wiele innych roślin. Gdzie piękne krajobrazy zachęcają do spacerów i przebywania w plenerze. Wszystko to bowiem przyczynia się do regeneracji sił fizycznych, psychicznych oraz poprawy zdrowia. Mało doceniane w oddziaływaniu na ludzkie zdrowie jest też piękno roślinnych elementów przyrody, jakimi są: drzewa i krzewy, rośliny kwiatowe, a nawet piękne, zielenią emanujące trawniki.

Przebywanie w najbliższym sąsiedztwie wymienionych roślin wpływa korzystnie na samopoczucie. Uspokaja, nastraja pozytywnie, dostarcza radosnych doznań i przeżyć, a w konsekwencji poprawia zdrowie. Dlatego medycyna współczesna coraz powszechniej wykorzystuje te uzdrawiające siły przyrody w leczeniu ludzi. Zaleca w tym celu spacery po łąkach i lasach, przebywanie przez jakiś czas i stosunkowo często w pobliżu pięknych drzew i krzewów, a szczególnie takich jak czeremcha i inne, które ujemnie jonizują powietrze atmosferyczne oraz pięknie wyglądają np. w czasie kwitnienia, mają piękne formy, gigantyczne rozmiary, silne ulistnienie itp. Proponuje się nawet w przypadkach bólów głowy, depresji, zdenerwowania, apatii oraz osłabienia obejmowanie oburącz pni drzew, np. brzozy, dębu, jesiona i przykładanie do nich czoła na kilka minut. W zdecydowanej większości tych praktyk następstwa są bardzo pozytywne, gdyż wszystkie wymienione dolegliwości ustępują i następuje wyraźna poprawa samopoczucia. W celach terapeutycznych ludzi wykorzystuje się też z uzdrawiających sił przyrody promieniowanie solarne (kąpiele słoneczne), wody mineralne, borowiny, kąpiele błotne, a nawet niektóre drobnoustroje, jak np. bakterie mlekowe do produkcji probiotyków takich jak kefiry, jogurty itp.

Mówiąc o uzdrawiającej sile roślinności nie wolno zapominać o ziołolecznictwie, które od zarania ludzkości służy człowiekowi do przywracania pogarszającego się zdrowia sił i kondycji. W przyrodzie występują lekarstwa na wszystkie dręczące ludzkość choroby z tym jednak, że nie zostały dotychczas jeszcze odkryte. Chociaż rośliny lecznicze znane są od starożytności to nadal o wielu z nich nie wiele jeszcze wiemy. Wraz z ogólnym rozwojem wiedzy odkrywamy właściwości terapeutyczne u coraz większej liczby roślin, których dotychczas nawet o takie właściwości nie podejrzewano. Warto przy tym podkreślić, że leczenie ziołami jest dużo korzystniejsze niż ich substytutami syntetycznymi, które w wielu przypadkach powodują też niepożądane skutki uboczne.

Na szczęście wykorzystywanie uzdrawiających sił przyrody zawartych w roślinności jest coraz bardziej doceniane i coraz szerzej stosowane z korzystnym skutkiem. Świadczą też o tym coraz liczniejsze herbaty ziołowe, które są coraz bardziej doceniane i wykorzystywane przez społeczeństwo. Przynosi to również niewątpliwie rozmaite korzyści zdrowotne, z których nawet często nie zdajemy sobie sprawy.

Oprócz omówionych powyżej uzdrawiających sił przyrody, jakimi są głównie rośliny, musimy sobie zdawać też sprawę, że nie zawsze tak się dzieje. Niektóre rośliny są też chorobotwórcze, a nawet zabójcze. Należą do nich, przede wszystkim rośliny alergenne, trujące, kolące itp. Do roślin alergennych należą głównie drzewa i trawy, których pyłki powodują uczulenie, przejawiające się bólem głowy, katarem, trudnością oddechu, łzawieniem oczu, osłabieniem, zmęczeniem, bezsennością oraz kaszlem, dusznością i apatią. Do drzew najsilniej alergennych zaliczamy przede wszystkim topole. Dlatego w miejscach przebywania ludzi nie powinny rosnąć. Alergii powodowanej przez trawy można natomiast uniknąć, kosząc ruń przed okresem kwitnienia traw.

Wprawdzie dolegliwości alergiczne powodowane przez wymienione rośliny bywają uciążliwe i nieprzyjemne, to jednak czas ich trwania jest stosunkowo krótki. Przez cały natomiast okres wegetacyjny produkują one tlen (o_2) z pobranego z atmosfery dwutlenku węgla (Co_2), nawilżają powietrze przez transpirację, a także zmniejszają zapylenie powietrza atmosferycznego. Przynoszą też na ogół korzyści o znacznie większym znaczeniu dla zdrowia niż oddziaływania alergenne. Ogólnie można jednak powiedzieć, że zasoby uzdrawiających sił przyrody są różnorodne i bardzo duże, a ich możliwie największe wykorzystanie należy do niezbywalnych obowiązków każdego pokolenia.

prof. dr hab. inż. Ryszard Kostuch

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Katedra Ekologicznych Podstaw
Inżynierii Środowiska

Adriana Nowicka-Połeć

Kwiaty jadalne roślin zielarskich – właściwości prozdrowotne i wykorzystanie w sztuce kulinarnej*

Wstęp

Wiele gatunków ziół posiada kwiaty jadalne, które cieszą się coraz większą popularnością wśród konsumentów. Pod względem odżywczym stanowią one niezwykle cenny surowiec, zarówno w formie świeżej, jak i suszonej [López i in. 1998]. Kwiaty jadalne obok warzyw i owoców są również coraz częściej wymieniane jako istotne źródło biologicznie aktywnych substancji, a tym samym mogą stanowić uzupełnienie naszej diety [López i in. 1998, Mlcek i Rop 2011]. Doskonale nadają się do zup, sałatek czy deserów [Kelley i in. 2003]. Oprócz tego ich wielką zaletą jest unikatowa paleta barw, bogactwo aromatów i subtelność zapachów, dostarczając licznych wrażeń estetycznych i smakowych [Kalemba-Drożdż 2012]. Spożywanie kwiatów jadalnych zapobiega również wielu chorobom cywilizacyjnym [Weisburger 1999, Priori 2003]. Nawet niewielka ich ilość w diecie każdego dnia, może przyczynić się do poprawy stanu zdrowia [Mlcek i Rop 2011], dlatego tak ważny jest prawidłowy zbiór i przechowywanie surowca.

Kwiaty jako surowiec zielarski

Surowiec zielarski jakim są kwiaty (*flos*), zbieramy na ogół w pełni rozkwitu lub na początku kwitnienia. Nigdy przekwitające! Przykładowo u rumianku, zbieramy same koszyczki kwiatowe, które lekko zrywamy, bez elementów łodygi, tak by nie naruszyć całej struktury rośliny. Zbierając całe kwiatostany czy baldachy, jak w przypadku dzikiego bzu czarnego, lepiej użyć do ich zebrania narzędzi, np. nożyczek. Jeżeli zbieramy tylko płatki kwiatowe lub korony płatków, robimy to z należytą dbałością i starannością, aby ich nie uszkodzić, poprzez delikatne wyskubywanie z kielicha kwiatu [Gumowska 2010]. Zbioru surowca najczęściej dokonuje się, gdy na zewnątrz jest sucho i umiarkowanie ciepło. Kwiaty „mokre" szybko fermentują i tracą swoje walory lecznicze, natomiast zebrane podczas upału tracą turgor. Kwiaty najlepiej zbierać do przewiewnych koszyków, nie ugniatając ich, po jednej warstwie, aby się nie zagrzały. Suszymy je w cieniu, w przewiewnym miejscu, najlepiej na wolnym powietrzu, w temperaturze od 20° do 25°C, przykryte bibułą, by nie straciły swojej barwy [Seitz 1999, Gumowska 2010, Iwaniuk 2010].

Kwiaty jadalne roślin zielarskich możemy spożywać: na surowo w formie świeżych kwiatów np. jako dekoracja ciast lub składnik sałatek, w formie naparów (odpowiednią ilość kwiatów zalewa się wrzątkiem), odwarów (odpowiednią ilość surowca zalewa się zimną wodą i gotuje), jak również jako wyciągi (maceraty) – (odpowiednia ilość kwiatów, którą zalewa się zimną wodą i pozostawia na kilka godzin), nalewki (odpowiednia ilość surowca zalana alkoholem i pozostawiona np. na okres dwóch tygodni), czy w formie syropów (miody) – odpowiednią ilość kwiatów zasypuje się cukrem [Gumowska 2010, Iwaniuk 2010].

Kwiaty jadalne roślin zielarskich

Dziki bez czarny *(Sambucusnigra L.)*

Na terenie Polski bez czarny jest pospolitym krzewem lub niewielkim drzewem, dorastającym do sześciu metrów wysokości. Kwiaty mają kolor białokremowy, są drobne, osadzone na długich szypułkach, zebrane w baldachokształtne kwiatostany [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Veberic i in. 2009]. Bez kwitnie na przełomie maja i czerwca, wydzielając charakterystyczny (nawet duszący), intensywny zapach [Gumowska 2010]. Jednym z surowców zielarskich u bzu jest kwiat (*FlosSambuci*). Kwiatostany najlepiej zbierać w fazie niepełnej dojrzałości kwiatów. Zbiór przeprowadza się wczesnym rankiem, raczej w dni suche i po obeschnięciu rosy, inaczej kwiaty ciemnieją [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Iwaniuk 2010].

Kwiaty bzu czarnego zawierają glikozyd cyjanowodorowy (sambunigryna) – cenny olejek eteryczny,

* Praca wykonana w ramach projektu: Wzmocnienie potencjału dydaktycznego UR w Krakowie: studia podyplomowe: „Nowoczesne technologie ekologicznej uprawy ziół a jakość i wykorzystanie surowca". Opiekun naukowy: prof. dr hab. Elżbieta Pisulewska

a także duże ilości flawonoidów takich jak kwercetyna, kemferol, izokwercetyna i rutyna (witamina P) oraz 20% cukrów, 3,5% pektyn, antocyjany, ponadto 3% garbników, kwasy organiczne i sole mineralne [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Kozłowski i Wielgosz 2009, Iwaniuk 2010, Kucekova i in. 2013]. Bez czarny znajduje szerokie zastosowanie w medycynie jako środek napotny i moczopędny. Zwiększa elastyczność i zmniejsza przepuszczalność włosowatych naczyń krwionośnych.

Fot. 1. Kwitnący kwiat czarnego bzu.
Źródło: http://zdrowypacjent.pl/ziola/bez-czarny-sambucus-nigra-l

Odwary stosowane są w celu obniżenia gorączki, a także do płukania w zapaleniu jamy ustnej i gardła. W swoich badaniach Dawidowicz i in. [2006] podkreślają, iż alkoholowe wyciągi z kwiatów w temperaturze pokojowej, mają najsilniejsze działanie antyoksydacyjne (zwalczające wolne rodniki), w porównaniu do wyciągów z liści czy owoców. W kuchni świeże kwiaty doskonale nadają się do zapiekania w cieście [Iwaniuk 2010]. Na uwagę zasługuje również nalewka na kwiatach. Do jej sporządzenia świeże kwiatostany zanurza się w gęstym syropie lub zasypuje cukrem i pozostawia na okres dwóch tygodni, następnie zalewa się ją spirytusem lub wódką. Podobny przepis podaje Bremness [1991] na *Fizz* z czarnego bzu, gdzie niezbędnych jest 12 baldachów kwiatu czarnego bzu.

Mniszek pospolity *(Taraxacumofficinale Web.)*

Mniszek pospolity zwany inaczej lekarskim, należy do rodziny astrowatych (*Asteraceae*) i jest rośliną wieloletnią (byliną), wyrastającą do 50 cm wysokości. Kwiaty mniszka są żółte, zebrane w koszyczek kwiatowy, języczkowate. Kwitnie od kwietnia do czerwca, jest rośliną miododajną. Kwiat mniszka (*FlosTaraxaci*) jako surowiec zielarski zbiera się w początkowej fazie rozwoju, w formie całych koszyczków kwiatowych, bez szypułki.

Kwiaty zawierają głównie karotenoidy i flawonoidy (luteinę) [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Iwaniuk 2010, Bylka i in. 2010]. Mniszek stosowany jest głównie w zaburzeniach trawienia, przyspiesza metabolizm i pobudza wydzielanie żółci. Ułatwia pracę wątroby i jej regenerację [Escudero i in. 2003, Iwaniuk 2010]. Ma właściwości moczopędne, a także wpływa obniżająco na poziom cukru i cholesterolu we krwi. Zewnętrznie mniszek bywa stosowany w chorobach skórnych [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Iwaniuk 2010]. Według Bylki i in. [2010] wykazuje również silne właściwości antybakteryjne i przeciwgrzybiczne. Kulinarne wykorzystanie świeżych koszyczków mniszka nie ogranicza się jedynie do odwarów i naparów w formie herbatki, gdyż kwiaty mniszka doskonale nadają się do produkcji domowego wina [Iwaniuk 2010].

Fot. 2. Mniszek pospolity.
Fot. A. Nowicka-Połeć

Rumianek pospolity *(Matricariachamomillia L.)*

Rumianek jest rośliną jednoroczną należącą do rodziny astrowatych (*Asteraceae*), osiągającą wysokość do 50 cm. Jego zewnętrzne kwiaty są białe, języczkowate, służą do wabienia owadów, wewnętrzne natomiast są żółte, rurkowate i wydają nasiona. Cechą charakterystyczną rumianku są puste w środku koszyczki kwiatowe. Jest rośliną miododajną, kwitnie od maja do jesieni [Sikora 2008, Iwaniuk 2010]. Surowcem zielarskim rumianku pospolitego są koszyczki kwiatowe (*AnthodiumChamomillae*). Koszyczki zbiera się po południu, w dni pogodne, suche. Kwiaty powinny być rozwinięte, ale białe płatki nieodchylone ku dołowi. [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Iwaniuk 2010].

Kwiaty rumianku wymagają doskonałych warunków przechowywania, gdyż szybko gniją. Niestety w trakcie przechowywania wraz ze wzrostem temperatury, spada zawartość najcenniejszego składnika olejku – chamazulenu (1,5%) [Böttcher i in. 2001]. Koszyczki rumianku są również cennym źródłem flawonoidów, goryczy, kumaryny, kwasów organicznych, żywic, śluzów, witaminy C i choliny [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999, Iwaniuk 2010]. Właściwości prozdrowotne rumianku znane są od starożytności. Stosowany jest w lecznictwie jako środek rozkurczowy, wiatropędny i przeciwzapalny. Działa bakteriobójczo

i przeciwgrzybicznie, a także stymuluje układ odpornościowy [Amirghofran i in. 2000, Roby i in. 2013]. Zewnętrznie wykorzystuje się go do płukania jamy ustnej, dróg rodnych, przemywania oczu, a także przy podrażnieniach skóry i oparzeniach. Rumianek ma szerokie zastosowanie w kosmetyce, działa relaksująco i odprężająco, jest częstym składnikiem płynów do kąpieli, szamponów, past do zębów czy kremów i balsamów [Mikołajczyk i Wierzbicki 1999].

Fot. 3. Rumianek pospolity. Fot. A. Tworzyk

W kuchni kwiaty rumianku odnajdują się znakomicie, są nieocenione w produkcji domowej nalewki. Dwie łyżki kwiatów zalewa się szklanką 70% spirytusu. Po dwóch tygodniach odsączamy. W wielu krajach produkuje się również domowe likiery z rumianku [Gumowska 2010]. Olejek z rumianku można dodawać do różnego typu domowych alkoholi jak likiery czy miody pitne, ale również do napojów chłodzących i cukierków [Kozłowski i Wielgosz 2009].

Podsumowanie

Dzięki zwiększonemu zainteresowaniu obcowania z naturą i powrotem do jej korzeni, co obecnie stanowi swoisty trend czy modę, możemy intensywnie odkrywać i korzystać ponownie ze starych „skarbów przyrody"– ziół. Kwiaty jadalne zarówno w formie świeżej, jak i suszonej są coraz chętniej używane w kuchni, w formie ciekawych dekoracji lub dodawane bezpośrednio do potraw. Wybrane w niniejszej publikacji rośliny zielarskie uprawiane na kwiaty: dziki bez czarny, mniszek lekarski czy rumianek pospolity, mogą być cennym źródłem naturalnych składników odżywczych w dobrze zbilansowanych, dziennych racjach pokarmowych. Większość z podanych gatunków roślin można uprawiać samodzielnie, jak również pozyskać surowiec ze stanu naturalnego. Tym samym kwiaty jadalne to mile widziany dodatek w naszej kuchni, ale również surowiec, który dostarcza przyjemnego zapachu, cennych składników prozdrowotnych oraz w pełni naturalnego, wyrazistego i niepowtarzalnego smaku.

Bibliografia

Amirghofran Z., Azadbakht M., Karimi M.H. *2000. Evaluation of the immunomodulatory effects of five herbal plants. J Ethnopharmacol. 72: 162-172.*

Böttcher H., Günther I., Franke R., Warnstorff K. *2001. Physiological postharvest responses of Matricaria (MatricariarecutitaL.) flowers. Postharvest Biol Tec. 22: 39-51.*

Bremness L. *1991. Wielka księga ziół. Wyd. Wiedza i życie. Warszawa.*

Bylka W., Matlawska I., Frański R. *2010. Essential oil composition of Taraxacumofficinale. Acta Physiol Plant. 32: 231–234.*

Dawidowicz A.L., Wianowska D., Baraniak B. *2006. The antioxidant properties of alcoholic extracts from Sambucusnigra L. (antioxidant properties of extracts). LWT. 39: 308–315.*

Escudero N.L., De Arellano M.L., Fernandez S., Albarracin G., Mucciarelli S. *2003. Taraxacumofficinaleas a food source. Plant Food Hum Nutr. 58: 1-10.*

Gumowska I. *2010. Ziółka i my. Twoje Wydawnictwo. Warszawa.*

Iwaniuk A. *2010. Atlas ziół krajowych. Wyd. Bellona. Warszawa.*

Kalemba-Drożdż M. *2012. Kwiatowa uczta. Jadalne kwiaty w 100 przepisach. Agencja Wydawnicza Ergos. Warszawa.*

Kelley M.K., Cameron A.C., Biernbaum J.A., Poff K.L. *2003. Effect of storage temperature on the quality of edible flowers. Postharvest Biol Tec. 27: 341-344.*

Kozłowski J., Wielgosz T. *2009. Ziołowe królestwo. Wyd. Publicat. Poznań.*

Kucekova Z., Mlcek J., Humpolicek P., Rop O. *2013. Edible flowers - antioxidant activity and impact on cell viability. Cent Eur J Biol. 8: 1023-1031.*

López M.C., Vallejo C., Martinez L. *1998. Flavor analysis of squash blossoms (Cucurbitapepo): Volatile and fatty acid contents. J Agric Food Chem. 2: 1-10.*

Mikołajczyk K., Wierzbicki A. *1999. Zioła źródłem zdrowia. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam". Warszawa.*

Mlcek J., Rop O. *2011. Fresh edible flowers of ornamental plants - A new source of nutraceutical foods. Trends Food Sci Tech. 22: 61-569.*

Roby M.H., Sarhana M.A., Selima K.A., Khalela K.I. *2013. Antioxidant and antimicrobial activities of essential oil and extracts of fennel (Foeniculumvulgare L.) and chamomile (Matricariachamomilla L.). Ind CropProd. 44: 437-445.*

Seitz P. *1999. Zielarstwo z przepisami dziadka. Wyd. Delta W-Z. Warszawa.*

Sikora E. *2008. Pomysł na ogród ziołowy. Wyd. Działkowiec. Warszawa.*

Weisburger J.H. *1999. Mechanisms of action of antioxidants as exemplified in vegetables, omatoes and tea. Food ChemToxicol. 37: 943-948.*

Veberic R., Jakopic J., Stampar F., Schmitzer V. *2009. European elderberry (Sambucusnigra L.) rich in sugars, organic acids, anthocyanins and selected polyphenols. Food Chem. 114: 511-515.*

mgr Adriana Nowicka-Połeć

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Katedra Roślin Warzywnych i Zielarskich
doktorantka

Nabór na szkolenia z zakresu cross-compliance 2014

Pragniemy poinformować, że konsorcjum: Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego i Małopolska Izba Rolnicza będzie prowadziło **ostatni nabór na dwudniowe szkolenia dla osób zatrudnionych w rolnictwie, zamieszkujących województwo małopolskie**.

Temat realizowanego projektu to „Szkolenia w zakresie cross-compliance w województwie małopolskim". Celem realizacji jest doskonalenie zawodowe rolników zmierzających do spełnienia odpowiednich norm krajowych i UE.

Zgodnie z podpisaną umową z Fundacją Programów Pomocy dla Rolnictwa projekt jest realizowany w okresie od 01.06.2013 r. do 31.10.2014 r. w formie 2-dniowych szkoleń połączonych z wyjazdem studyjnym do gospodarstwa rolnego według ustalonego programu obejmującego takie zagadnienia, jak:

- ochrona środowiska,
- zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt i zgłaszanie chorób oraz zdrowotności roślin,
- dobrostan zwierząt.

W ramach szkoleń przewidziano dla uczestników materiały szkoleniowe, wyżywienie, a także zwrot kosztów dojazdu na szkolenie. Ponadto wszyscy uczestnicy szkolenia otrzymują certyfikat ukończenia kursu w zakresie wiedzy na temat wdrażania zasad „cross-compliance" w gospodarstwie rolnym.

Nabór uczestników odbywa się w biurach Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (MODR) i Małopolskiej Izby Rolniczej (MIR). Więcej informacji można uzyskać pod numerami telefonów: Bochnia – MODR, tel. 14 612-44-73, – Brzesko O. – MIR, tel. 14 655-58-68, – Chrzanów – MIR, tel. 14 655-58-68, Dąbrowa T. – MODR, tel. 14 642-28-19, Gorlice – MODR, tel. 18 352-43-95, Kraków – MIR, tel. 12 643-17-62, Limanowa – MODR, tel. 18 337-16-33, Miechów – MODR, tel. 41 383-27-02, Myślenice – MODR, tel. 12 272-04-13, Nowy Sącz – MODR, tel. 18 445-70-36, Nowy Targ – MIR, tel. 18 441-41-55, Olkusz – MIR, tel. 12 643-17-62, Oświęcim – MODR, tel. 33 842-41-73, Proszowice – MODR, tel. 12 386-13-29, Sucha B. – MIR, tel. 33 823 26 58, Tarnów – MODR, tel. 14 674-30-79, Tatrzański - MIR, tel. 18 441-41-55, Wadowice – MODR, tel. 33 823-36-63, Wieliczka – MODR, tel. 12 278-22-95.

Planowany termin rozpoczęcia ostatniego etapu szkoleń to październik 2014.

Zapraszamy!

XVII Małopolska Giełda Agroturystyczna oraz Targi Ogrodnicze

W dniach od 10 maja (10.00-18.00) do 11 maja (9.00-15.30) br. w obiektach Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (Al. 29 Listopada 46 i 54) po raz siedemnasty odbywać się będzie Małopolska Giełda Agroturystyczna. Równocześnie, przed budynkiem Wydziału Ogrodniczego (Al. 29 Listopada 54) odbywać się będą Targi Ogrodnicze.

Celem XVII Małopolskiej Giełdy Agroturystycznej jest promocja turystyki wiejskiej oraz przedstawienie atrakcyjnej oferty wypoczynku mieszkańcom miast i całego Województwa Małopolskiego. Podczas Giełdy odbywać się będą m.in. wykłady, prezentacje gospodarstw agroturystycznych, kiermasze, wystawy rękodzieła ludowego, konkursy dla dzieci, wystawa zwierząt gospodarskich, degustacja potraw i napojów regionalnych, występy zespołów folklorystycznych jak również pokazy kulinarne.

Podczas Targów Ogrodniczych zaprezentowana zostanie oferta firm związanych z branżą ogrodniczą – szkółkarskich, nasienniczych, nawozowych, projektujących ogrody, zajmujących się sprzedażą profesjonalnego sprzętu ogrodniczego i in.

Organizatorami XVII Małopolskiej Giełdy Agroturystycznej są: Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Małopolska Izba Rolnicza, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Centrum Doradztwa Rolniczego o/Kraków, Stowarzyszenia Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne oraz Góralskie Stowarzyszenie Agroturystyczne.

Serdecznie zapraszamy!

Studia podyplomowe
Studium wiedzy o Unii Europejskiej "AGRO-UNIA"
XII EDYCJA, ROK AKADEMICKI 2014/2015

Cel:
Studia skierowane są do absolwentów uczelni wyższych (studia magisterskie, inżynierskie lub licencjackie), zamierzających specjalizować się w zakresie procedur ubiegania się o środki pomocowe Unii Europejskiej i zarządzania projektami. Dają one również uczestnikom możliwość poznania specyfiki sektora żywnościowego, organizacji rynków rolnych, Wspólnej Polityki Rolnej, Funduszy Strukturalnych, Programów Unii Europejskiej i koniecznych dostosowań w rolnictwie polskim.

Jeżeli jesteś absolwentem studiów wyższych i chcesz skorzystać ze wsparcia Unii Europejskiej w ramach działań *Młody rolnik, Modernizacja gospodarstw rolnych, Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej,* a nie masz kwalifikacji rolniczych, **skorzystaj z naszej oferty!**

Organizator:
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie we współpracy z Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie.

Kierownik:
Dr hab. inż. Józef Kania, prof. UR

Czas trwania:
Studia trwają 2 semestry i obejmują 224 godziny zajęć dydaktycznych, w tym: 170 godz. wykładów i 54 godz. ćwiczeń. Zaplanowano 14 zjazdów 2. dniowych (sobota i niedziela), każdy po 16 godz.
Zajęcia odbywać się będą w Collegium Godlewskiego Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, al. Mickiewicza 21.

Warunki przyjęcia:
Warunkiem przyjęcia na Studia podyplomowe "Agro-Unia" jest złożenie (przesłanie) podania skierowanego do Dziekana Wydziału Rolniczo-Ekonomicznego UR w Krakowie wraz z załącznikami. O przyjęciu decydować będzie kolejność zgłoszeń. Zgłoszenia prosimy kierować pod adresem sekretariatu Studium.

Sekretariat studiów podyplomowych "Agro-Unia":
mgr inż. Tadeusz Biedroński, mgr Agnieszka Tworzyk
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Instytut Ekonomiczno-Społeczny
Zakład Rozwoju Obszarów Wiejskich i Doradztwa
31-121 Kraków, ul. Czysta 21
tel. 12 662 43 28, 662 43 31, fax: 12 633 15 61
e-mail: zdr@ur.krakow.pl

Koszty studiów:
Całkowity koszt studiów na 1 osobę wynosi 3 200 zł (płatne w dwóch ratach).
Warunki ukończenia studiów:
- uczestnictwo w zajęciach;
- zaliczenie testowych egzaminów po każdym semestrze;
- napisanie i obrona pracy dyplomowej na wybrany temat związany z tematyką Studium oraz przedstawienie kompletnego wniosku o przyznanie dotacji.

Świadectwo ukończenia tych Studiów Podyplomowych spełnia wymogi dokumentu potwierdzającego posiadanie kwalifikacji zawodowych przydatnych do prowadzenia działalności rolniczej (zgodnie z Załącznikiem do Rozporządzenia MRiRW z dnia 17.01.2012 poz. 109 p. 4)

Program zajęć, terminy zjazdów i inne szczegółowe informacje (wzory dokumentów) znajdują się na stronie http://podyplomowe.ur.krakow.pl/index/site/113.

MAŁOPOLSKIE STOWARZYSZENIE DORADZTWA ROLNICZEGO
zs. w Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie
31-121 Kraków, ul. Czysta 21
tel. 12 662 43 31, fax 12 633 15 61
e-mail: zdr@ur.krakow.pl www.msdr.edu.pl